

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NESRİN AKIN

ANABİLİM DALI : ÖZEL HUKUK

KOCAELİ, 2006

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NESRİN AKIN

**ANABİLİM DALI : ÖZEL HUKUK
PROGRAMI : ÖZEL HUKUK**

TEZ DANIŞMANI : YRD.DOÇ.DR. PELİN GÜVEN

KOCAELİ, 2006

SUNUŞ

“Dünya Ticaret Örgütü Uyuşmazlık Çözüm Sistemi” konulu çalışmamız, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı çerçevesinde bir “Yüksek Lisans Tezi” olarak hazırlanmıştır.

Tezimiz, 22.06.2006 tarihinde Prof. Dr. Mehmet Bahtiyar, Doç. Dr. Seyithan Deliduman ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Pelin Güven’ den oluşan jüri önünde savunulmuş ve oybirliği ile kabul edilmiştir.

Tez konusu hakkında beni yönlendiren tez danışmanım, Sayın Yrd.Doç.Dr. Pelin Güven başta olmak üzere, bu çalışma sırasında bana yardımcı olan tüm hocalarıma teşekkür ederim.

Kocaeli, Haziran 2006

Nesrin AKIN

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	IX
KISALTMALAR.....	X
TABLolar.....	XII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARETİN KURUMSALLAŞMASI

VE

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

I. ULUSLARARASI TİCARETİN KURUMSALLAŞMASI.....	3
A.Genel Olarak.....	3
B.Uluslararası Ticaretin Kurumsallaşmasına Yön Veren Uluslararası Ekonomik Örgütler.....	6
1. Uluslararası Örgütler Hakkında Genel Bilgi.....	6
a. Hukuki Kişilik.....	7
b. Üyelik.....	8
c. Kapsam.....	8
d. Organlar.....	9
2. Birleşmiş Milletler (BM).....	9
3. “Bretton Woods” Kurumları.....	12
a.“Bretton Woods” Sistemi.....	12
b.Uluslararası Para Fonu (IMF).....	13
c.Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası).....	15
C.Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1947 (GATT 1947) Dönemi, 1948-1995: Genel Değerlendirme.....	18

II. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ.....	23
A. Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması.....	23
B. Amaçları.....	24
C. İşlevleri.....	25
1. Anlaşmaların Uygulanması.....	25
2. Görüşmeler.....	25
3. Uyuşmazlıkların Çözümlemesi ve Ticaret Politikalarının Gözden Geçirilmesi.....	26
4. Küresel Ekonomi Politikalarının Oluşturulmasında Tutarlılığı Sağlamak İçin İşbirliği.....	26
D. Yapısı.....	27
1. Kurumsal Yapı.....	27
a. Bakanlar Konferansı ve Genel Konsey.....	29
(1) Bakanlar Konferansı.....	29
(2) Genel Konsey.....	30
b. Konseyler.....	30
c. Komiteler.....	31
d. Sekretarya.....	31
2. Hukuki Yapı.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ

I. GENEL OLARAK.....	33
II. GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI (GATT 1947) DÖNEMİ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ, 1948-1945: GENEL DEĞERLENDİRME.....	36
III. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ.....	42
A. Uyuşmazlık Çözüm Sisteminin Amacı.....	42
B. Uyuşmazlık Çözüm Sisteminin Kaynakları.....	44
1. Genel Olarak.....	44
2. Kapsamdaki Anlaşmalar.....	46

3. Paneller ve Temyiz Organı Tarafından Daha Önce Verilen Raporlar.....	47
4. Uluslararası Örf Adet Hukuku.....	49
5. Hukukun Genel Prensipleri.....	50
C. Uyuşmazlık Çözüm Sisteminin Temel Unsurları.....	50
1. Kurumlar.....	50
a. Uyuşmazlık Çözüm Organı.....	51
b. Paneller.....	51
c. Temyiz Organı.....	54
d. Sekreteryaya.....	55
2. İyi Niyet Girişimi, Uzlaştırma ve Arabuluculuk.....	55
3. Tahkim.....	56
4. Karar Süreci.....	57
5. Bazı DTÖ Anlaşmalarında Yer Alan Özel Düzenlemeler.....	59
6. Gelişmekte Olan Ülkeler.....	59
7. Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerinin Gözden Geçirilmesi.....	61
D. Uyuşmazlık Çözüm Süreci.....	63
1. Danışmalar Aşaması.....	65
2. Panel Aşaması.....	67
a. Panel Kurulması Talebi ve Panelin Oluşturulması.....	67
b. Panelin Çalışma Alanının Belirlenmesi.....	70
c. Tarafların Temsili.....	72
d. Üçüncü Taraflar.....	73
e. Panelin Bilgi İsteme Hakkı.....	73
f. Gizlilik.....	75
g. Usul Ekonomisi İlkesi.....	76
h. Panel İncelemesine İlişkin Usul Aşamaları.....	77
i. Panel İncelemesine İlişkin Süre Şartları.....	79
j. Panel Raporunun Kabul Edilmesi.....	81
3. Temyiz Aşaması.....	82
a. Temyiz Talebi.....	82
b. Tarafların Temsili.....	82
c. Temyiz Organının İşlevi ve Temyiz Nedenleri.....	82

d.Temyiz İncelemesine İlişkin Yöntemler ve Süre Şartları.....	85
e.Temyiz Organının Verebileceği Kararlar ve Temyiz Organı Raporlarının Kabulü.....	88
4. Kabul Edilen Panel ve Temyiz Organı Raporlarında Yer Alan Kararların ve Tavsiyelerin Uygulanması	89
a. Panel ve Temyiz Organı Tavsiyeleri.....	89
b. Makul Süre Tanınması.....	89
c. Uygulama Konusunda Anlaşmazlık.....	91
d. Tazminat ve Tavizlerin Askıya Alınması.....	92
(1) Tazminat.....	92
(2) Tavizlerin Askıya Alınması (Misilleme).....	93
5. Kabul Edilen Panel ve Temyiz Organı Raporlarında Yer Alan Tavsiye ve Kararların Uygulanmasının Denetlenmesi.....	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİNDE TÜRKİYE' NİN TARAF OLDUĞU UYUŞMAZLIKLAR

I. DANIŞMA TALEP EDİLEN UYUŞMAZLIKLAR.....	99
A. Türkiye-Tekstil ve Giyim Ürünlerinin İthalatına Yönelik Sınırlamalar (Hong Kong).....	99
B. Türkiye-Tekstil ve Giyim Ürünlerinin İthalatına Yönelik Sınırlamalar (Tayland).....	100
C. Türkiye-Demir ve Çelik Boru Parçaları Üzerine Uygulanan Anti Damping Vergisi (Brezilya).....	100
D. Türkiye-Macaristan' dan Evcil Hayvan Yiyeceğine İthalat Yasağı (Macaristan).....	101
E. Güney Afrika-Türkiye' den Battaniye İthalatına Karşı Uygulanan Kesinleşmiş Anti Damping Önlemleri (Türkiye).....	102
II. KARŞILIKLI KABUL EDİLEBİLİR BİR ÇÖZÜME ULAŞILARAK ÇÖZÜMLENEN UYUŞMAZLIKLAR.....	103
A. Türkiye-Yabancı Film Gelirlerinin Vergilendirilmesi (ABD).....	103

B. Türkiye- Meyve İthalatına İlişkin Kesinleşmiş İthalat Yöntemleri (Ekvator).....	104
III. PANEL VE TEMYİZ AŞAMASINA GELEN UYUŞMAZLIKLAR.....	106
A. Türkiye- Tekstil (Hindistan).....	106
B. Mısır-Çelik (Türkiye).....	110
C. Türkiye-Pirinç İthalatını Etkileyen Yöntemler (ABD).....	112
SONUÇ	115
YARARLANILAN KAYNAKLAR	121

ÖZET

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) kapsamında gerçekleştirilen Uruguay Roundunda yapılan uzun süreli, geniş kapsamlı ve kompleks görüşmeler sonucunda, 1 Ocak 1995 tarihinde, yeni bir uluslararası ekonomik örgüt olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur. DTÖ, yeni çok taraflı ticaret sisteminin kurumsal ve hukuki yapısını sağlamaktadır.

Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Kuralları ve Yöntemleri Tespit Eden Uzlaşma Metni (UÇUM), Uruguay Roundunda, GATT bünyesinde geliştirilen ve kırk yılı aşkın bir süre uygulanan uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin düzenlemelerin elden geçirilerek güncelleştirilmesi sonucunda oluşturulmuştur.

UÇUM, Uruguay Round paketinde yer alan; DTÖ Anlaşması' nda, GATT 1994' te ve diğer tüm mal ticareti anlaşmalarında, Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması' nda, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması' nda yer alan herhangi bir unsurla ilgili doğabilecek uyuşmazlıkların çözümü için tek bir sistem öngörmüştür.

Yeni kuralların, GATT 1947 dönemi uyuşmazlık çözüm düzenlemeleriyle karşılaştırıldığında daha ayrıntılı olduğu, uyuşmazlık çözüm sürecini hızlandıracak ve sürecin engellenmesini önleyecek zaman sınırlamaları ve onay yöntemleri içerdiği görülmektedir.

Yeni sistemde daimi Temyiz Organı (TO) oluşturularak temyiz yöntemine yer verilmiş, zarar gören tarafın, zararını tazmin için de, zarar gördüğü ticaret sektöründen farklı bir sektörde tedbir alması mümkün hale getirilmiştir.

Revize edilen sistem, DTÖ anlaşmalarıyla düzenlenmiş, ticari ilişkilerin herhangi bir alanında doğan uyuşmazlıkların çözümü için tek taraflı tedbirler almayı yasaklayan düzenlemesiyle desteklenmiştir.

DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminde, yeni kurallara, ilkelere ve kurumlara yer verilmekle birlikte; bu yeni düzen, eski yöntemler ve GATT döneminde elde edilen tecrübe üzerine kurulmuş; GATT uyuşmazlık çözüm sisteminin merkezi unsurları olan danışmalar aşaması ve paneller korunmuştur.

ABSTRACT

On 1 January 1995, a new international economic organization, the World Trade Organization (WTO), came into being, resulting from lengthy, extensive and complex Uruguay Round trade negotiation in the context of General Agreement on Tariffs and Trade (GATT). The WTO provides the institutional and legal foundation for the new multilateral trading system.

The Uruguay Round Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes (DSU) amounts to a complete overhaul and updating of the dispute settlement arrangements developed in GATT over more than forty years.

The Understanding provides a single set of rules to cover disputes that may arise under any element of the Uruguay Round package: the WTO itself, the GATT and all the agreements on trade in goods attached to it, and the GATS and TRIPS agreements.

Compared with the former GATT dispute settlement arrangements, the new rules are more detailed, and provide for strict time limits and approval procedures that will speed up the whole dispute settlement process and prevent it from being blocked. An appeals procedure has been introduced, as well as the possibility of compensating for injury in one sector of trade by taking action in another sector.

The revised system is buttressed by a requirement that bans unilateral action to settle disputes in any area of trade relations covered by the WTO agreements. Nevertheless, the new rules build on past procedures and experience, retaining elements central to the GATT system.

KISALTMALAR

A.J.I.L.	: American Journal of International Law
Am.U.Int'l.L.Rev.	: American University International Law Review
AT	: Avrupa Toplulukları
b.	: bası
Bkz.	: Bakınız
Col.J.Trans.L.	: Columbia Journal of Transnational Law
dn.	: dipnot
DSU	: Dispute Settlement Understanding
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EC	: European Communities
ed.	: edition
Edt.	: Editör/Editörler
EU	: European Union
GATS	: General Agreement on Trade in Services
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade
IMF	: International Monetary Fund
ITO	: International Trade Organization
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
J.I.E.L.	: Journal of International Economic Law
m.	: madde
MTO	: Milletlerarası Ticaret Odası
NAFTA	: North American Free Trade Area
NGO	: Non-Governmental Organization
No.	: Numara
RG.	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TO	: Temyiz Organı
TRIMs	: Agreement on Trade-Related Investment Measures

TRIPS	: Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights
UÇO	: Uyuşmazlık Çözüm Organı
UÇUM	: Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Kuralları ve Yöntemleri Tespit Eden Uzlaşma Metni
UN	: United Nations
UNCITRAL	: United Nations Commission on International Trade Law
UNIDROIT	: Institut Internationale pour L'unification du Droit Privé
US	: United States
vd.	: ve devamı
Vol.	: Volume
WTO	: World Trade Organization

TABLÖLAR

Tablo I :DTÖ' nün Yapısı ve Organları.....	28
Tablo II :DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Prosedürü.....	64
Tablo III :Uyuşmazlık Zaman Tablosu.....	65
Tablo IV :Temyiz Aşaması Zaman Tablosu.....	86

GİRİŞ

Uluslararası ekonomik ilişkilerde ticaretin önemi, gelişmiş ve gelişmekte olan devletler için açıktır. Uluslararası ticaretin düzgün işlemesi için, uluslararası ticaret hukukunun şeffaflık ve öngörülebilirliği sağlayan bir sisteme sahip olması, kesin kurallarla düzenlenmiş olması gerekir. Bu nedenlerle ve dünya ticaretinin serbestleştirilmesi amacıyla GATT imzalanmış ve 1995 yılına kadar da geçerliliğini koruyarak uygulanmıştır. Bu tarihten itibaren ise Anlaşma, yerini uluslararası bir örgüt olarak kurulan Dünya Ticaret Örgütü' ne bırakmıştır.

DTÖ, 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren çok taraflı ticaret sisteminin kurumsal ve hukuki yapısını oluşturmuş; Örgüte üye devletlerce kabul edilen uyuşmazlık çözüm sisteminin yeni usulleri, dünya ticaret sistemi üzerinde son derece etkili olmuştur.

Dünya Ticaret Örgütü, uluslararası ticaretin kurallarını düzenleyen tek uluslararası organdır. Örgüte üye devletler, DTÖ kapsamındaki anlaşmalarla, küresel ekonominin olabildiğince herkesin yararına işlemesini sağlamak üzere ticari düzenlemelerini ve ticaret politikalarını, kararlaştırılan sınırlar içinde tutmak konusunda yükümlülük altına girmişlerdir. DTÖ' ye üye devletler, piyasalarında faaliyet gösteren şirketlerin ve tüketicilerinin yararlarını gözeterek, bu yararlar doğrultusunda yapacağı düzenlemelerle, küresel ekonominin işlemesini zorlaştırmamakla yükümlüdürler.

Dünya Ticaret Örgütü uyuşmazlık çözüm sisteminin amacı, Örgüt üyesi bir devletin, DTÖ Anlaşmaları kapsamında yaptığı bir düzenlemenin, diğer bir üye devletin menfaatine zarar vermesi halinde, bu uyuşmazlığın çözümlenmesini sağlamaktır. Sistemde sadece DTÖ' ye üye devletler uyuşmazlık tarafı olabilmektedir.

Dünya Ticaret Örgütü' nün ve dolayısıyla DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin uluslararası ticaretteki önemi ve Türkiye' nin de DTÖ üyesi olması, bizi tez konusu olarak DTÖ uyuşmazlık çözüm sistemini incelemeye yöneltmiştir. Ayrıca, tez

konumuz, yabancı hukuklarda ayrıntılarıyla ele alınmasına, çok sayıda kitaba, makaleye ve bilimsel araştırmaya konu edilmesine rağmen; araştırmamız sırasında, Türk hukukunda bu konuda yeterince çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir.

Çalışmamız  bölümde oluşmaktadır. Birinci bölümde, uluslararası ticaretin kurumsallaşması konusu ve Dünya Ticaret rgt ele alınacaktır. Uluslararası ticaretin kurumsallaşması başlığı altında, uluslararası ticaretin kurumsallaşmasına yön veren uluslararası ekonomik örgütlerden, Birleşmiş Milletler' e, Uluslararası Para Fonu' na ve Dünya Bankası' na değinilecektir. Bu örgütlerin, uluslararası ekonomideki rolleri ve DT ile olan ilişkileri değerlendirilecektir. Tezimizin konusunu oluşturmadığı için, bu örgütler hakkında ayrıntılı bilgiye yer verilmemiştir. Uluslararası ticaretin kurumsallaşması başlığı altında, GATT döneminin de genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Dünya Ticaret rgt başlığı altında ise, DT' nün amaçları, işlevleri ve kurumları hakkında bilgi verilecektir.

İkinci bölümde, tez konumuzu oluşturan Dünya Ticaret rgt uyuşmazlık çözüm sistemi incelenecektir. Bu bölümde, bir karşılaştırma yapabilmek için, öncelikle GATT dönemi uyuşmazlık çözüm sistemi hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır. Daha sonra, Uyuşmazlıkların zmne İlişkin Kuralları ve Yöntemleri Tespit Eden Uzlaşma Metni çerçevesinde, uyuşmazlık çözüm sisteminin amacı, kaynakları, unsurları ve aşamalarıyla birlikte uyuşmazlık çözüm süreci incelenecektir.

nc bölümde, Türkiye' nin, Dünya Ticaret rgt uyuşmazlık çözüm sisteminde Şikayet eden ve Şikayet edilen taraf olarak yer aldığı uyuşmazlıklar; danışmalar talep edilen, karşılıklı kabul edilebilir bir sonuca ulaşılarak zlen ve panel ve temyiz aşamasına gelen uyuşmazlıklar olmak üzere üç başlık altında incelenecektir.

Çalışmamız kapsamında elde ettiğimiz sonuçlar ise, sonuç bölümünde ortaya konulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
ULUSLARARASI TİCARETİN KURUMSALLAŞMASI
VE
DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

I. ULUSLARARASI TİCARETİN KURUMSALLAŞMASI

A. Genel Olarak

“Ticaret”, üreticiler ve tüketiciler arasında mal ve hizmetlerin el değiştirmesidir. “Uluslararası ticaret” ise, yerleşim yerleri, iş merkezleri farklı ülkelerde olan veya farklı devletlerin vatandaşı olan gerçek ve tüzel kişiler arasındaki mal ve hizmet değişimini ifade eder¹.

Siyasi olarak sınırları belirlenmiş olan devletler, bu sınırlar içinde farklı coğrafi koşullara ve doğal kaynaklara sahiptirler. Doğal kaynakların dünya geneline dengesiz dağılımı, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıktan kaynaklanan teknolojik bilgi ve sermaye birikimi arasındaki fark, bazı ülkelerin bazı malların üretiminde uzmanlaşması gibi nedenler, devletler arasında ticaretin yapılmasını gerektirmiştir².

Devletler, belirli mal ve hizmetlerin üretimini kendi ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde gerçekleştiremedikleri için, bu mal ve hizmetleri başka devletlerden satın almak; belirli mal ve hizmetleri ihtiyaçtan fazla ürettikleri için de, oluşan talep fazlasını başka devletlere satmak zorundadırlar³. Bu nedenlerle uluslararası ticaret, devletlerin dış politikalarında her zaman önemli bir unsur olmuş; son elli yılda da devletlerin, dış ticaret politikalarında uyguladıkları koruyucu tedbirleri azaltarak, malların uluslararası alanda serbestçe dolaşımını sağlama konusunda uluslararası seviyede işbirliği yapmalarına bağlı olarak önemli şekilde gelişmiştir.

¹ Cemal Şanlı, **Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları**, 3.b., İstanbul: Beta, 2005, s. 3.

² Zeynel Dinler, **İktisada Giriş**, 1.b., Bursa: Ekin Kitabevi, 1995, s. 453-454.

³ Cemal Şanlı, Nuray Ekşi, **Uluslararası Ticaret Hukuku**, 2.b., İstanbul: Beta, 2003, s. 3.

İkinci Dünya Savaşı sona ererken, gelişmiş devletler uluslararası ticareti kısıtlayıcı engellerin yumuşatılması ve azaltılması yönünde harekete geçmişlerdir. Devletler arasında yapılan çok taraflı görüşmeler sonucunda, uluslararası ticari ilişkilerin yoğunluğunun artmasına yönelik gelişmeler iki farklı yönde gelişmiştir. Bu gelişmelerden ilki, dünya devletlerinin büyük bir kısmını içine alan, devletler arasındaki dış ticaret kısıtlamalarının karşılıklı olarak indirilmesini öngören, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması⁴ çerçevesinde oluşan ve GATT' in yerini Dünya Ticaret Örgütü' ne⁵ bırakmasıyla, günümüzde DTÖ tarafından yönetilen “küresel yaklaşım” dır. İkinci gelişme de, belirli bir coğrafi bölgede ya da alanda yerleşik ve yakın ekonomik ilişki içinde olan bir grup devlet arasında, dış ticareti ve ekonomik faaliyetleri serbestleştirmek üzere oluşturulan ve “bölgesel yaklaşım” olarak adlandırılan iktisadi bütünleşme hareketleridir⁶.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası ekonomik ilişkiler⁷, uluslararası anlaşmalar ile bu anlaşmalara dayalı olarak kurulan ve dünya ekonomisini düzenleyen, Uluslararası Para Fonu' nun⁸, Dünya Bankası olarak da bilinen Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası' nın ve DTÖ' nün koyduğu kurullarla düzenlenmiştir.

IMF, Dünya Bankası ve DTÖ, ulusları küresel seviyede etkileyen üç temel uluslararası ekonomik örgüttür. Dünya Bankası ve IMF, uluslararası parasal ve finansal sistemin temel kurumları olarak hizmet verirken; DTÖ, uluslararası ticaret sisteminin temel kurumudur.

⁴ “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması” yerine bundan sonra “GATT” kısaltması kullanılacaktır.

⁵ “Dünya Ticaret Örgütü” yerine bundan sonra “DTÖ” kısaltması kullanılacaktır.

⁶ Dinler, a.g.e., s. 474; Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 12. b., İstanbul: Güzen Yayınları, 1998, s. 207. Bölgesel ekonomik birleşme çeşitleri ve başlıca bölgesel ekonomik birleşmeler için bkz. Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, 5. b., Ankara: Turhan Kitabevi, 2002, s. 473 vd..

⁷ Uluslararası ekonomik ilişkilerden kasıt, farklı coğrafi koşullara, doğal kaynaklara ve uygulamalara sahip, dünya geneline mal ve hizmet sunarak ihtiyacı karşılayan, sonuçta küresel seviyede birbirini etkileyen devletler ve bireyler arasında veya devletler dışında gerçek ve tüzel kişiler arasında gerçekleştirilen ticari, mali, finansal işlemler ve bu kişiler arasındaki ilişkilerdir. Bkz. Afroditi- Sofia Georgiadou, **The Regulation of Foreign Direct Investments under International, European and Greek Law, with a Special Reference to Financial Services' Investments**, Athens- Thessaloniki: Sakkoulas, 2004, s. 3 vd.

⁸ “Uluslararası Para Fonu” yerine bundan sonra “IMF” kısaltması kullanılacaktır.

DTÖ' nün faaliyet alanı uluslararası ticarettir. Örgüt, uluslararası ticaretin temel yapısal çerçevesini sağlamakta ve uluslararası ticaret hukukunun gelişimini kolaylaştırmaktadır. Örgüt, ulus devletlerin uluslararası ticaret politikalarını ve uygulamalarını düzenlemek için idari, yasal ve uygulama mekanizmalarıyla donatılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı' ndan sonra ortaya çıkan dünya ticaretini serbestleştirme ve uluslararası ticareti kurumsallaştırma çabaları, günümüzde de hızlı biçimde devam etmektedir. Bölgeler arasında ekonomik ilişkiler arttıkça, küreselleşme için doğal bir ortam yaratılmaktadır. Tüm bu küreselleşme ve bölgeselleşme hareketleri ise, uluslararası ekonomik örgütlerin çerçevesini çizdikleri kurallar içinde oluşmaktadır.

IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi küresel seviyede faaliyet gösteren uluslararası ekonomik örgütler, gelişmiş ve gelişmekte olan devletler arasında çok taraflı görüşmelerin yapılması ve bu görüşmeler sonucunda uluslararası ekonominin gelişimini sağlamak için devletlerin ortak imtiyazlar sağlaması konusunda aşama kaydetmişlerdir. Görüşmeler her zaman başarıyla sonuçlanmasa da, devletler tek taraflı korumacı önlemler veya misilleme önlemleri almak yerine, artık iki taraflı veya çok taraflı görüşmeler yoluna başvurmayı tercih etmektedirler.

Bununla birlikte uluslararası ekonomik örgütler, çok taraflı ticaret anlaşmalarının, yatırımların ve hizmetlerin kurumsal çerçevesini oluşturarak, uluslararası sermaye veya yabancı döviz piyasalarında malların ve hizmetlerin adil ve şeffaf uygulamalarla serbest dolaşımını sağlamakta, küreselleşmeyi destekleyici altyapıyı sunmaktadırlar.

Ekonomik ve mali ilişkilerin serbestleştirilmesi devletleri birbirlerine yaklaştırmış ve üretimin küreselleşmesine katkıda bulunmuşsa da, küreselleşmenin olumsuz sonuçları da, anti küreselleşme hareketinin doğmasına neden olmuştur⁹.

⁹ Küreselleşmenin dünya ticaretine etkileri ve küreselleşmeye getirilen eleştiriler için bkz. Amartya Sen, "How to Judge Globalism", Frank J. Lechner and John Bali (Edt.), **The Globalization Reader**, 5th ed.: Blackwell, 2004, s. 16-22; Sinan Sönmez, "Küresel Finansal Düzen, Yönetişim ve Büyüme", Nihal Yıldırım Mızrak (Edt.), **Dünya Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye Sorunları ve Çözüm Önerileri**, Ankara: Siyasal Yayınevi, 2004, s. 110-141; Hans Van Loon, "Law, International Commerce And The Formulating Agencies- The Future Of Harmonisation And

B. Uluslararası Ticaretin Kurumsallaşmasına Yön Veren Uluslararası Ekonomik Örgütler

1. Uluslararası Örgütler Hakkında Genel Bilgi

Uluslararası örgütler, bu örgütlere üye olarak katılan devletlerce kurulan, üye devletlerin ortak yararlarını ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek için uluslararası seviyede faaliyette bulunan, uluslararası kişiliğe sahip, devlet niteliği taşımayan kuruluşlardır¹⁰.

Uluslararası örgütler, geniş anlamda “hükümetler arası” ve “hükümetler dışı” örgütleri kapsar. Dar anlamda ise sadece, hükümetler arası uluslararası örgütleri içine alır.

Hükümetler arası örgütler, devletler arasında kurulmuşlardır. Uluslararası hukuk kurallarına ve düzenlemelerine bağlıdırlar. Hükümetler dışı uluslararası kuruluşlar ise, genelde uluslararası özellik taşıyan derneklerden oluşur. Değişik devletlerden özel veya tüzel kişiler tarafından kurulurlar. Bu kuruluşlar da uluslararası seviyede faaliyet gösterirler, ancak devletler arası anlaşma konusu değildirler ve ulusal hukuk düzenlemelerine bağlıdırlar.

Hükümetler dışı uluslararası örgütler, uluslararası toplantılara ve konferanslara gözlemci olarak katılmaları ve durum raporları vermeleri için sıklıkla

Formulating Agencies- A Perspective From The Hague Conference”, Ian Fletcher, Loukas Mistelis, Marise Cremona (Edt.), **Foundations And Perspectives Of International Trade Law**, London: Sweet&Maxwell, 2001, s. 67-72; Horst Siebert, “What Does Globalization Mean for the World Trading System?”, The WTO Secretariat, **From GATT to the WTO: The Multilateral Trading System in the New Millenium**, 1st ed., The Hague: Kluwer Law International, 2000, s. 137 vd.; Paul R. Krugman, Maurice Obstfeld, **International Economics, Theory and Policy**, International ed., Boston: Addison- Wesley, 2003, s. 284-285. DTÖ Genel Direktörü Pascal Lamy, 30 Ocak 2006 günü Şili’ de yapmış olduğu konuşmasında, küreselleşmenin, sosyal, ekonomik ve çevresel anlamda olumsuz etkilerini azaltmak ve bu alanlarda gelişme sağlamak için DTÖ’ nün bir reform çalışması içinde olduğunu belirtmiştir. Bkz. http://www.wto.org/english/news_e/sppl_e/sppl16_e.htm (20.02.2006).

¹⁰ Georgiadou, a.g.e., s. 12; Uluslararası örgütler hakkında geniş bilgi için bkz. Seha L. Meray, **Uluslararası Hukuk ve Örgütler El Kitabı**, 2. b., Ankara: 1979, s. 287 vd.

davet edilirler. Uluslararası örgütler veya bu örgütlere üye devletlerce alınacak son kararlar, hükümetler dışı uluslararası örgütlerden alınan bilgiye de dayandırılabilir¹¹.

Uluslararası örgütlerin talepleri verdikleri kararlarla ifade edilmektedir. Bu kararlar, sıklıkla üye devletlerin haklarını ve yükümlülüklerini kapsayacak şekilde genel kurallardan oluşurlar. Kararların bağlayıcı karakterleri yoktur ve uluslararası ilişkileri yöneten hukuki bir çerçeve yaratmayıp, yönetim kodları ve ilkeler olarak oluşturulurlar¹².

a. Hukuki Kişilik

Örgüte hukuki kişilik, genellikle, örgütün tanımlanmış amaçlarını yerine getirme olanağı da sağlayan kurucu anlaşmasıyla kazandırılmaktadır¹³. Bu anlaşmada, örgütün amaçları, ilkeleri, organları ve bu organların yetkileri, işleyiş yöntemleri ile örgüte üyelik şartları belirtilir.

¹¹ Hans Van Houtte, **The Law Of International Trade**, 2nd ed., London: Sweet&Maxwell, 2002, s. 52.

¹² Uluslararası ekonomi hukukunun kaynakları, “uluslararası anlaşmalar” ve hukuken bağlayıcı olmamasına rağmen, devlet idaresini, devletlerin uluslararası taahhütlerine uygun şekilde düzenleme konusunda kabul edilebilir bir yöntem sağlayan ve devletleri, uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeye zorlayan uluslararası örgütlerin “esnek hukuk kuralları”dır. Uluslararası hukukta bağlayıcılığı ve bu nedenle icra kabiliyeti olmayan, fakat bazı hukuki sonuçlar doğuran ve uluslararası alanda etkinliği olan kurallara uyulmaması ihlal olarak nitelendirilmemekle birlikte, uyulmamasının bazı olumsuz etkileri vardır. Uluslararası hukukta “soft law- esnek hukuk” olarak ifade edilen ve çeşitli konularda hukuki altyapı sağlayan hükümler ve ilkeler, model kanunlarda ve hukuk rehberlerinde bulunabilir. Örneğin, Uluslararası Ticari Tahkim hakkında “1985 tarihli UNCITRAL Model Kanunu’nda”, uluslararası ticaret anlaşmalarının ilkelerini düzenleyen “1994 tarihli UNIDROIT İlkeleri’nde”, internet üzerinden reklam ve pazarlamanın ana hatlarını düzenleyen “1998 tarihli MTO Rehberleri’nde”, tahkim yargılamalarının organizasyonuna ilişkin “1996 tarihli UNCITRAL Notları’nda” esnek hukuk kurallarının tipik örnekleri bulunmaktadır. Ayrıca, kararlar, tavsiyeler, centilmenlik anlaşmaları, yönetim kodları da esnek hukuk olarak adlandırılmaktadır. Taraflarca kabul edilen, ilgili emredici kuralları ve kamu politikası ilkelerini ihlal etmeyen anlaşma şartları da esnek hukuk kuralı olarak nitelendirilmektedir. Bkz. Van Houtte, a.g.e., s. 8-9; Asif H. Qureshi, **International Economic Law**, London: Sweet&Maxwell, 1999, s. 24, 96-97; Loukas Mistelis, “Is Harmonisation A Necessary Evil? The Future Of Harmonisation And New Sources Of International Trade Law”, Ian Fletcher, Loukas Mistelis, Marise Cremona (Edt.), **Foundations And Perspectives Of International Trade Law**, London: Sweet&Maxwell, 2001, s. 17; Bülent Sözer, **Legal Environment of Business, A Hand- Book on Turkish and International Business Law**, 1. b., İstanbul: Beta, 2001, s. 260- 261.

¹³ Uluslararası bir örgütün geleceği kurucu anlaşmasına bağlıdır. Uluslararası hukuk sistemi devletler merkezlidir ve bir devlet, tarafı olduğu uluslararası bir örgütü kuran anlaşmadan her zaman çekilebilir veya devletler kurdukları bir örgütü ortadan kaldıracırlar. Georgiadou, a.g.e., s. 16- 17; Karluk, a.g.e., s. 15; Sözer, a.g.e., s. 282.

Uluslararası bir örgütün hukuki kişiliğinin temel unsurları; uluslararası hukuktan kaynaklanan haklara ve yükümlülüklerle sahip olmak, uluslararası bir mahkeme önünde taraf olabilme yetkisine sahip olmak, uluslararası hukuk tarafından oluşturulan hükümlerden yararlanmaktır.

Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliği, örgütlerin üçüncü taraflarla (örgüte üye olmayan devletler ve diğer uluslararası örgütler) eşitlik ve gönüllülük temeline dayanan ilişkiler kurabilme kapasitesini de gerektirir. Bu özellikleri, uluslararası örgütleri, uluslararası hukukun öznelere olmakla birlikte, aynı zamanda onları uluslararası hukukun kaynağı da yapmaktadır¹⁴.

b. Üyelik

Örgütün kurucu anlaşmasını imzalayan devletlerin örgüte üye olmasının yanı sıra, örgütün, diğer devletlerin üyeliğine açık olması da söz konusu olabilir. Bu durumda, örgütün kurucu anlaşmasında, yeni üyelik kabul şartları ve yöntemi de belirtilir. Bazı örgütlerde üyelik, toprakla veya bölgesel ölçütlerle sınırlıdır. Üyelik için, demokratik düzen, insan haklarına saygı gibi belirli ölçütler aranabilmektedir¹⁵.

c. Kapsam

Uluslararası örgütlerin çalışma alanları, kapsamaları, düzenledikleri konular kadar yayıldıkları alan bakımından da değişebilmektedir. Örneğin, Birleşmiş Milletler, siyasi, ekonomik ve sosyal alanlardaki sorunlarla dünya çapında, çok yönlü görevler yerine getirmek için kurulmuştur. Bazı örgütler ise, belirli bir konuda dünya çapında çalışmaktadır (kültür, eğitim, çalışma vb.). Kıtasal veya bölgesel olarak kurulmuş birçok uzmanlaşmış kuruluş da vardır¹⁶.

¹⁴ Georgiadou, a.g.e., s. 13; Sözer, a.g.e., s. 283.

¹⁵ Karluk, a.g.e., s. 15.

¹⁶ Karluk, a.g.e., s. 15.

d. Organlar

Uluslararası örgütlerin genellikle en az üç organı vardır: Bu organlar, örgütün dış temsilini, iç yönetimini sağlayan ve kurucu anlaşmaların ilgili hükümleriyle kurulup, görevleri ve yetkileri düzenlenen, Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Sekreterlik' tir. Bu organların isimleri her kuruluşta değişik olabilir.

Genel Kurul, bütün üyelerden oluşur ve genelde üyelerin eşit hakları olduğu (tek-devlet tek- oy) kabul edilir. Genel Kurulda, üye devletlerin ortak arzularını ifade eden, vatandaşı oldukları devletlerin isteklerini yerine getirmekten kaçınarak, örgütün yararları için hizmet eden tarafsız kişiler görev yaparlar¹⁷.

Yönetim Kurulu, üye devletlerin temsilcilerinden oluşur. Temsilciler, temsil ettikleri üye devletin menfaatleri doğrultusunda hareket ederler ve kural olarak, örgüte üye devletler arasındaki güçler dengesini temsil ederler. Güçler dengesi, öncelikli önemi olan oylama sisteminde daha açık olarak ortaya çıkar. Oylama sistemi, “tek-devlet tek-oy” veya “ağırlıklı oy” sistemine dayalıdır. Ağırlıklı oy sisteminde, üye devletin nüfusu veya genişliği temeline dayanılabileceği gibi, ekonomik örgütlerde görülen devletin dünya ekonomisindeki önemi de etkili olmaktadır¹⁸. Bu organın kararları bağlayıcı niteliktedir.

2. Birleşmiş Milletler (BM)

İkinci Dünya Savaşı' nın sona ermesiyle birlikte, bir dünya örgütü kurulması konusunda yapılan çalışmaların sonucunda, Birleşmiş Milletler¹⁹, 26 Haziran 1945 tarihinde, BM Anlaşması' nın elli devlet tarafından imzalanmasıyla kurulmuştur. Kurucu Anlaşma, 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

¹⁷ Georgiadou, a.g.e., s. 14.

¹⁸ Georgiadou, a.g.e., s. 17. Bu sistem, IMF tarafından uygulanmaktadır.

¹⁹ BM hakkında geniş bilgi için bkz. <http://www.un.org/> (05.12.2005).

BM Anlaşması, BM' nin amaçlarını, organizasyon yapısını ve yetkilerini düzenlemektedir²⁰. BM'nin merkezi New York' tadır. Örgütün başlıca altı organı vardır. Bu organlar; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreteryası' dır.

Uluslararası ekonomi hukukunun gelişiminde önemli rolü olan uluslararası örgütler, Birleşmiş Milletler' e bağlı veya BM ile ilişkilidirler²¹. BM, sadece uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması ile değil, dünyadaki genel ekonomik ve sosyal durum ile de ilgilenmektedir. BM, ekonomik, sosyal ve teknik alanda, organları ve özel kuruluşları aracılığıyla hareket etmektedir. Bu organlar ve kuruluşlar, vermiş oldukları kararlar ve başlattıkları veya finansmanını üstlendikleri projeler ile uluslararası barışın, güvenliğin sağlanması, dünya genelinde ekonomik ve sosyal durumun iyileşmesi yönünde çaba göstermektedirler.

BM ile ilişkili organların ve özel kuruluşların çoğunda, her üyenin bir oy hakkı vardır. Bu durum, çoğunluğunu geliştirmekte olan devletlerin oluşturduğu toplantılarda, geliştirmekte olan devletler lehine karar alma sürecini etkilerken; Dünya Bankası' nda, örgüte üye devletlere, mali katkılarıyla orantılı olarak tanınan oy imkanı, zengin devletlerin bu örgütlerde daha güçlü konumda olmasını sağlamaktadır.

BM Anlaşması ile ekonomik problemlerin çözümü konusunda, Örgüte üye devletler arasında uluslararası işbirliği şart koşulmuştur (BM Anlaşması, m. 1.3; m. 1.4; m. 55). BM, temel ilkeleri ve Ekonomik ve Sosyal Konsey' e ilişkin hükümleriyle (BM Anlaşması, m. 61-72), dünya ekonomisinin ve uluslararası ticaretin en önemli örgütlerinden biridir.

²⁰ Anlaşmanın Türkçe metni için bkz. Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler**, Gözden geçirilmiş 2. b., İstanbul: Beta, 1994, s. 25-46. Anlaşmanın İngilizce metni için bkz. <http://www.un.org/aboutun/charter/index.html> (05.12.2005).

²¹ BM organları, kurumları ve özel anlaşmalar ile BM' ye bağlı Uzmanlık Kuruluşları hakkında geniş bilgi için bkz. Van Houtte, a.g.e., s. 41 vd.; Karluk, a.g.e., s. 117 vd.; Richard Schaffer, Beverley Earle, Filiberto Agusti, **International Business Law And Its Environment**, 3rd. ed., USA: West, 1996, s. 58 vd.

Ekonomik ve Sosyal Konsey, BM Anlaşması' nda yer alan hedeflere ulaşmak için, BM' nin, ekonomik, sosyal, insani ve kültürel aktivitelerinin kompleks sistemini düzenlemek ve yönetmekten sorumlu temel organdır²². Konsey, bu alanlarda çalışmalar yapar, raporlar hazırlar. Konsey, Genel Kurul' a, Güvenlik Konseyi' ne, üye devletler ve uzman kuruluşlarına tavsiyelerde bulunur²³. Konsey, BM adına, hükümetler arası örgütlerle anlaşmalar yapmak konusunda da yetkilendirilmiştir (BM Anlaşması, m. 57; m. 63).

BM' nin kuruluşuyla, barış ortamına zarar verebilecek uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümlenmesi amaçlanmıştır (BM Anlaşması, m. 1.1). Bu amaç doğrultusunda devletler, meşru savunma hakları dışında, kendiliğinden hak alma yoluna başvurmayacaklardır (BM Anlaşması, m. 51). Güç kullanma, BM' nin, Güvenlik Konseyi Organı'nın ekonomik ve askeri yaptırım uygulamasına yönelik kararlarına bırakılmıştır (BM Anlaşması, m. 41; 42). BM' nin kurulmasıyla ilk defa, BM' ye üye devletler, üye olmalarının sağlayacağı politik, ekonomik ve güvenlik yararları karşılığında ve karşılıklı olarak kendi egemenliklerinden bazı yönlerden ödün vermeyi kabul etmişlerdir.

Türkiye, BM' nin kurucuları arasındadır ve 24 Ekim 1945' te diğer kurucu üyeler ile birlikte BM' ye katılmıştır²⁴.

²² Sözer, a.g.e., s. 286. Ekonomik ve Sosyal Konsey içinde; BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), BM Çocuk Fonu (UNICEF), BM Kalkınma Fonu (UNDP), Dünya Gıda Programı (WFP), Dünya Gıda Konseyi (WFC), BM Sermaye Kalkınma Fonu (UNCOF), BM Mülteciler Yüksek Komisyonu (UNHCR), BM İlaç Kontrol Fonu (UNFDAC), BM Uluslararası Uyuşturucu Kontrol İdaresi (INCB), BM Sosyal Kalkınma İçin Araştırma Enstitüsü (UNRISO) ve İdari Koordinasyon Komitesi (ACC) yer almaktadır.

²³ BM Uzmanlık Kuruluşları, BM Anlaşması' nın 57. maddesine gereğince ekonomik alanda faaliyet göstermek için, uluslararası anlaşmalarla kurulmuş uluslararası örgütlerdir. Bu örgütlerle kurulacak ilişkiler, BM Anlaşması' nın 63. maddesine göre BM Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından yürütülür. BM ile IMF ve Dünya Bankası arasında yapılan "Uzmanlık Teşkilatı Anlaşması" için bkz. "IMF Seçme Kararları ve Belgeleri", <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sd/index.asp?decision=DN12> (05.12.2005).

²⁴ BM- Türkiye ilişkileri hakkında geniş bilgi için bkz. <http://www.un.org.tr/UN/> (05.12.2005).

3. “Bretton Woods” Kurumları

a. “Bretton Woods” Sistemi

Bretton Woods Kurumlarının kökeni, 1930’ lu yıllarda dünya ekonomisini sarsan, işsizliğin büyük sosyal grupları vurmasına, bankaların ve işletmelerin iflas etmesine ve kağıt paraya olan genel güvensizlik sonucu, altına olan talebin ulusal hazinelerce karşılanamayacak noktaya gelmesine neden olan ve “Büyük Depresyon” olarak adlandırılan uluslararası krize dayanmaktadır²⁵.

Büyük Depresyondan çıkış, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Franklin Roosevelt’ in 1932 yılında seçilmesiyle birlikte, merkezinde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi olan programını hayata geçirme çabaları sonucunda gerçekleşmiştir.

ABD, 1934 yılından itibaren başta İngiltere olmak üzere büyük ticaret ortaklarıyla, karşılıklı olarak gümrük tarifelerinin²⁶ indirilmesi temeline dayanan ikili ticaret görüşmelerine başlamıştır. ABD, bu programı İkinci Dünya Savaşı sırasında ve Savaş sonrasında da uygulamıştır.

İkinci Dünya Savaşı devam ederken, 1930’ lu yılların korumacı düşünceleri, yıkıcı etkileri nedeniyle reddedilmiş, dünyanın politik ve ekonomik problemlerinin çözümünü hedef alan, çok taraflı kapsamlı anlaşmaların yapılması konusunda hazırlıklar yapılmaya başlamıştır²⁷.

²⁵ Büyük Depresyonu izleyen yıllarda, dünya ticaretinde uluslararası işbirliğinden tümüyle uzak bir dönem yaşanmıştır. Ülkeler, ekonomik sorunlarının çözümünde korumacı politikalar uygulamışlardır. Bu politikalar da, rekabetçi devalüasyonlara ve karşılıklı tarife yükseltmelerine yol açmıştır. Bu dönemde dış ticaret, ikili anlaşmalarla yürütülmüş, uluslararası ticaret ise, en düşük düzeylere inmiştir. Seyidoğlu, a.g.e, s. 210; Serap Telli, **Devletler Hukuku Açısından Uluslararası Ticaret ve Kurumsallaşması**, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1991, s. 70.

²⁶ Gümrük tarifeleri, bir ülkeye ithal edilen ya da bir ülkeden ihraç edilen malların ülkeye giriş ya da çıkışında alınacak vergi oranını gösteren bir cetveldir. Günümüzde ihraç edilen mallardan alınan gümrük vergileri önemini kaybettiği için, gümrük tarifesi kelimesi, artık ithal vergisi anlamında kullanılmaktadır. “Vergi” ifadesi yerine “tarife” kelimesinin kullanılmasının nedeni ise, gümrüklerde hangi mallardan ne kadar ya da ne oranda vergi alınacağını ‘liste’ şeklinde belirtilmesinden kaynaklanmaktadır. Dinler, a.g.e., s. 468.

²⁷ Ray August, **International Business Law**, 3rd ed., New Jersey: Prentice Hall, 2000, s. 354 vd. Savaş öncesi Avrupa Devletlerinin dış ticaret rejimleri için bkz. Jack L. Goldsmith, Eric A. Posner, **The Limits of International Law**, USA: Oxford University Press, 2005, s. 135-143.

İkinci Dünya Savaşı' nın sona ermesiyle, uluslararası ekonominin düzenlenmesi ile ilgili kurumsallaşma çabaları artmıştır. 1944 yılında Bretton Woods' da (New Hampshire, ABD) toplanan kırk dört devlet, finansal problemlerin çözülmesi, serbest ticaretin sağlanması ve savaş sonrası yeniden yapılanma için gerekli finansmanın sağlanması için ve birlikte dünya ticaretinin yönetimi ve uyumlaştırılması konusunda çalışacak üç uluslararası ekonomik örgütün kurulması için bir araya gelmişlerdir²⁸.

Konferans sonunda, "Bretton Woods Kurumları" olarak adlandırılan, uluslararası alanda son derece etkin olan ve uluslararası ekonomiyi düzenleyen Uluslararası Para Fonu ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası kurulmuş; uluslararası ticareti düzenleyecek olan Uluslararası Ticaret Örgütü²⁹ ise kurulamamıştır.

b. Uluslararası Para Fonu (IMF)

Uluslararası Para Fonu, 22 Temmuz 1944'te imzalanan ve 27 Aralık 1945'te yürürlüğe giren Uluslararası Para Fonu Anlaşması ile kurulmuştur³⁰. 31 madde ve çeşitli eklerden oluşan Anlaşma, IMF' nin örgütlenmesinden işleyişine, üye devletler arasındaki ilişkilerden Fon personeline kadar çeşitli hükümler içermektedir.

IMF, dış ilişkilerinde tam bir özerkliğe sahip, Kurucu Anlaşması' nda yer alan yükümlülükleri yerine getirme konusunda faaliyette bulunan, üyeliği tüm devletlere açık, merkezi Washington' da olan hükümetler arası bir örgüttür³¹.

IMF, bir kalkınma bankası veya ulusal ekonomileri sübvansiyonla destekleyen bir Örgüt olmayıp; üye devletlerin yerel ve uluslararası alanda parasal istikrarını sağlama konusunda destek veren, bu yönde üye devletler arasında

²⁸ Sözer, a.g.e., s. 298; Schaffer, Earle, Agusti, a.g.e., s. 70.

²⁹ "Uluslararası Ticaret Örgütü" yerine bundan sonra "İTO" kısaltması kullanılacaktır.

³⁰ IMF Anlaşması' nın İngilizce metni için bkz. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm> (06.12.2005). Anlaşmada yapılan değişiklikler hakkında bilgi için bkz. Karluk, a.g.e., s. 287- 288; Seyidoğlu, a.g.e., s. 570- 571; Sözer, a.g.e., s. 304.

³¹ IMF hakkında geniş bilgi için bkz. İbrahim Orkun Atalay, **Milletlerarası Entegrasyon Hukuku**, 1. b., İstanbul: Kazancı Yayınları, 2004, s. 66- 92; Karluk, a.g.e., s. 287- 332; <http://www.imf.org/> (06.12.2005).

işbirliğini sağlayan, kambiyo kısıtlamalarını kaldıran, çok taraflı bir ödemeler sistemi kurarak uluslararası ticaret ve yatırımın yapılmasını kolaylaştırıcı rol üstlenen uluslararası bir kuruluştur³².

IMF, bir kredi birliği olarak da işlev görmektedir. Her IMF üyesi, kendisine tahsis edilen kota çerçevesinde Fon' dan kredi sağlayabilmektedir. Kotalar, çok fonksiyonludur ve üyelere, dış borçlarının aşılması için tahsis edilen finansal kaynakları oluşturur³³.

IMF, Örgüte üye devletlerin temsilcilerinden oluşan Governörler Kurulu (Genel Kurul), Yönetim Kurulu ve bir Genel Direktör tarafından yönetilir (IMF Anlaşması, m. XII).

IMF, sabit kurlu Bretton Woods sisteminin yürütülmesinden sorumlu bir kurum olarak oluşturulmuş, bu sistemin yıkılmasından sonra da mali düzeni sağlamakla ilgili görevlerine devam etmiştir. IMF' nin reformu konusunda birtakım öneriler geliştirilmekle birlikte³⁴; IMF, bugün de uluslararası para sisteminin işleyişiyle görevli temel uluslararası örgüttür.

Türkiye, IMF ve Dünya Bankası' na, 19 Şubat 1947 tarih ve 5016 sayılı Milletlerarası Para Fonu ile Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası' na Katılmak İçin Hükümete Yetki Verilmesine Dair Kanun ile katılmıştır³⁵. Türkiye' yi IMF ile ilişkilerinde Hazine Müsteşarlığı temsil etmektedir. Hazine Müsteşarlığı' nın bağlı

³² Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, 1. b., Ankara: Turhan Kitabevi, 2003, s. 322; Oded Shenkar, Yadong Lua, **International Business**, International Edition, USA: Wiley, 2004, s. 205.

³³ IMF Üyeleri, Kotaları ve Oy Güçlerini gösterir tablo için bkz. Atalay, a.g.e., Ek 4, s. 132- 145.

³⁴ “21. yüzyılda IMF' nin reformu konusunda geliştirilen öneriler şunlardır: 1. Global Merkez Bankası' na dönüştürülsün. Global sistemde Son Kredi verici işlevini yüklensin, 2. Uluslararası Kredi Sigorta Kurumu' na dönüştürülsün. Uluslararası borçları belli bir sınıra kadar garanti etsin, 3. Krizler anında ülkelerden çekilen sermaye akımlarının karşılanmasına yönelik Fon haline dönüştürülsün, 4. Kriz yaşayan ülkeler ile birlikte sermaye çıkışlarına ortak finansman yönetimi sağlansın, 5. Bölgesel Kalkınma Bankaları ile işbirliğini artırsın, krizlere ortak müdahale edilsin, 6. Bölgesel Garanti Fonları kursun ve kurumların global yöneticisi ve son kredi vericisi haline dönüşsün, 7. IMF kaldırılınsın, 8. IMF' nin yerine Dünya Finansman Kurulu (World Financial Authority) kurulsun. Bu kurum uluslararası finans sistemine ilişkin tüm ortak düzenlemeleri çıkarsın, sistemin denetim ve gözetiminden sorumlu olsun.” Can Fuat Gürlesel, M. Faruk Demir (Edt.), **Dünyada Çok Taraflı Denge ve Türkiye İçin Yakın Gelecek**, İstanbul: İTO, Yayın No: 2002- 20, 2002, s. 111.

³⁵ Kanun, 7 Kasım 1980 tarih ve 2335 sayılı; 16 Ağustos 1983 tarih, 2877 sayılı; 30 Ekim 1984 tarih, 3066 sayılı ve 26 Ekim 1988 tarih, 3486 sayılı Kanunlar ile değiştirilmiştir.

olduğu Bakan, IMF Guvernörler Kurulu' nda Guvernör, T.C. Merkez Bankası Başkanı' da Guvernör Vekili olarak görev yapmaktadır³⁶.

c. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası)

Dünya Bankası olarak da bilinen Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, IMF ile birlikte 22 Temmuz 1944' te kurulan uluslararası ekonomik bir örgüttür³⁷. Kuruluş Anlaşması, 27 Aralık 1945' te yürürlüğe girmiştir.

Dünya Bankası' nın temel amacı, bağılı kurumlarıyla birlikte, gelişmekte olan devletlere, gelişmiş devletlerden sağlanan kaynaklarla veya kendi öz kaynaklarından kredi sağlayarak, bu devletlerin ekonomik yapılarını ve durumlarını iyileştirmek ve üyelerinin hayat standardını yükseltmektir.

Dünya Bankası bu amacı doğrultusunda, verimli amaçların gerçekleştirilmesi için yatırım kredileri sağlar, yabancı özel sermaye yatırımlarını güvence vererek destekler, ödemeler dengesinin sağlanmasına yardımcı olur³⁸. Banka, daha yararlı ve acil projelerin gerçekleştirilmesi için borç verme politikasını sürekli gözden geçirmekte, uluslararası ticaretin uzun dönemde dengeli gelişiminin sağlanması için önlemler almaktadır³⁹.

Dünya Bankası kredileri, 3- 5 yılı ödemesiz dönem olmak üzere 15- 20 yıllıktır. Banka' nın vermiş olduğu kredilerin geri ödenmesine uyguladığı faiz oranı,

³⁶ IMF-Türkiye ilişkileri hakkında bilgi için bkz. Karluk, a.g.e., s. 328-332.

³⁷ Dünya Bankası ve bağılı kurumlarıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Atalay, a.g.e., s. 93- 111; Karluk, a.g.e., s. 239- 285; <http://www.worldbank.org/>; <http://www.worldbankgroup.org/> (06.12.2005).

³⁸Dünya Bankası, üyelerine kredi verirken başlıca beş kaynaktan yararlanmaktadır. Bu kaynaklar; üye ülkelerin Banka sermayesine olan katkıları, sermaye piyasalarından yapılan borçlanmalar, verilen kredilerin geri ödenmesi, menkul kıymet satışlarından elde edilen gelirler başta olmak üzere çeşitli gelirlerdir. Karluk, a.g.e., s. 246; Sözer, a.g.e., s. 307 vd.

³⁹ “ 21. yüzyılda Dünya Bankası' nın reformu konusunda getirilen öneriler şunlardır: 1. İşlevi ‘Sürdürülebilir İnsani Gelişme’ nin sağlanması, yoksulluk ve açlık ile mücadele, düşük gelirli ekonomilerin küresel sistem ile bütünleştirilmesi, 2. Dış yardımların; yoksulluk ve açlık ile mücadeleye kaydırılması, insani gelişme, sosyal ve beşeri kalkınmaya yönelik kaynaklar kullanılacak. Kaynakların etkin kullanımı için teknik destek artacak, ancak şeffaflık talep edilecek, 3. Politikalarda esneklik yaratılacak. Her ülkenin kendine özgü şartlarına göre farklı politikalar üretilecek, 4. Politikaların üretilmesinde, Banka, ülkeler ve sivil toplum örgütleri arasında işbirliği artırılacak, 5. ‘Kapsamlı Kalkınma Çerçevesi’ oluşturulacak ve kaynakları ihtiyaç duyan ülkeler yönlendirecek.” Gürlesel, Demir, a.g.e., s. 111.

borçlanma maliyetine göre yılda iki kez (1 Ocak ve 1 Haziran), borçlanma maliyetindeki gelişimler göz önünde bulundurularak değerlendirilmekte olup, değişkendir⁴⁰.

Dünya Bankası' nın üç önemli organı vardır. Bu organlar, Governörler Kurulu, Yönetim Kurulu ve Başkan' dır.

Dünya Bankası üyeliği, IMF üyeliğini de gerektirdiği için, her iki örgüte de aynı devletler üyedirler. Banka' nın merkezi, en çok sermaye payına sahip ABD' nin başkenti Washington' dadır.

Dünya Bankası' nın sermaye yapısı, IMF' nin kota sisteminden farklıdır, ancak Banka, Üye Devletlere sermaye paylarının tahsis edilmesinde, üyelerin IMF' deki kotalarının miktarını esas almaktadır. Her üye devletin, Dünya Bankası' nda sermaye miktarından ve artırımlardan etkilenmeyen 250 adet sabit oyu vardır. Dünya Bankası' nda üye devletlerin oy gücünü etkileyen temel faktör, üye devletlerin sermaye payına göre belirlenen değişken oy sayısıdır. Banka üyelerinin oy gücü, bu devletlerin Dünya Bankası karar ve uygulamalarını etkilemelerinde temel ölçüdür⁴¹.

Dünya Bankası ile ilişkilerinde Türkiye' yi Hazine Müsteşarlığı temsil etmektedir. Merkez Bankası ise muhafaza kurumu olarak görevlidir⁴².

Dünya Bankası' na bağlı kurumlardan ikisi; Uluslararası Finans Kurumu ve Uluslararası Kalkınma Birliği' dir. Dünya Bankası, spesifik projelere veya bir teşebbüse, hükümet tarafından geri ödeme garantisi verildiği takdirde, genellikle piyasa şartlarında uygun faiz oranlarıyla kredi sağlar ve yüksek risk taşıyan kredi vermez⁴³. Bu nedenlerle, Bankanın çalışma alanının daralması üzerine kurulan iki kurumdan Uluslararası Finans Kurumu' nun temel amacı, özel yatırımcılar ile özel yatırımcıların ortak olduğu kamu teşebbüslerinin geliştirmekte olan devletlerdeki

⁴⁰ Karluk, a.g.e., s. 252.

⁴¹ Karluk, a.g.e., s. 242. Dünya Bankası Üyelerinin Oy Güçleri ve Sermaye Katkılarını gösterir tablo için bkz. Atalay, a.g.e., Ek 6, s. 152- 157.

⁴² Dünya Bankası Grubu-Türkiye ilişkileri için bkz. Karluk, a.g.e, s. 257-261; 266-267; 271-272; 278-279; 284-287.

⁴³ Schaffer, Earle, Agustí, a.g.e., s. 71; Sözer, a.g.e., s.307.

verimli yatırımlarının gelişmesini desteklemektir. Kurum, bu amaç doğrultusunda hükümet garantisi aramadan sermaye sağlar. Türkiye, Uluslararası Finans Kurumu'na, 1 Eylül 1956 tarihli, 6850 sayılı Kanun ile katılmıştır.

Uluslararası Kalkınma Birliği ise, en fakir olarak değerlendirilen gelişmekte olan devletlerin hükümetlerine, 10 yılı geri ödemesiz olmak üzere, 35-40 yıllığına sıfır faizle kredi verir⁴⁴. Verilen krediler, ekonomik kalkınmanın teşvikine, verimliliğin artırılmasına ve hayat standardının yükseltilmesine yöneliktir. Türkiye, Uluslararası Kalkınma Birliği'na, 7 Eylül 1960 tarihli, 77 sayılı Kanun ile katılmıştır.

Dünya Bankası Grubu bünyesinde iki kurum daha vardır. Bu kurumlar: Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlemesi İçin Uluslararası Merkez (ICSID) ve Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı' dır (MIGA).

ICSID, Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Washington Anlaşma' sının yürürlüğe girmesiyle 14 Ekim 1966' da kurulmuştur.

ICSID' in temel amacı, devletler ile yabancı özel yatırımcılar arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümünü sağlayarak, özellikle gelişmekte olan ülkelere yabancı yatırımı desteklemektir.

ICSID, Washington Anlaşması' nın 28-35. maddelerinde düzenlenen uzlaştırma ve 36- 55. maddelerinde düzenlenen tahkim yollarıyla uyuşmazlıkların çözümlenmesini sağlar. 29 Eylül 2002' de, Merkez' in İdare Konseyi tarafından ICSID Düzenlemeleri ve Kuralları' na ilişkin yapmış olduğu değişiklikler, 1 Ocak 2003' te yürürlüğe girmiştir⁴⁵.

⁴⁴ Shenkar, Lua, a.g.e., s. 207.

⁴⁵ ICSID hakkında bilgi için bkz. Andrew Tweeddale, Keren Tweeddale, **Arbitration Of Commercial Disputes**, London: Oxford University Press, 2005, s. 450- 463; Georgiadou, a.g.e., s. 99- 107; Karluk, a.g.e., s. 267- 271; Van Houtte, a.g.e., s. 258 vd.

Türkiye, ICSID' e 1987' de üye olmuştur. Türkiye' nin, ICSID' e üye olmasının sağladığı en önemli yararın, yabancı yatırımcıların Türkiye' yönelik yatırımlarını teşvik etmesi olduğu söylenebilecektir.

MIGA, Dünya Bankası Grubu' nun bir kuruluşu olarak 12 Nisan 1988' de kurulmuştur. MIGA' nın amacı, özel yatırımcılara, gelişmekte olan devletlerdeki yabancı sermaye yatırımlarını, döviz kısıtlamaları ve konvertibilite şartlarında meydana gelen değişiklikler sebebiyle ortaya çıkan transfer zorluklarına, siyasi istikrarsızlık, kamulaştırma, savaş ve sivil kargaşa hali ve yatırım sözleşmelerinin bozulmasıyla dolayısıyla karşılaşılabilecek ticari olmayan risklere karşı sigorta ederek, gelişmekte olan devletlere doğrudan yabancı yatırımları desteklemektir⁴⁶. Türkiye, MIGA' ya kurucu üye olarak 1988 yılında katılmıştır.

C. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1947 (GATT 1947) Dönemi, 1948–1995: Genel Değerlendirme

Uluslararası ekonomik ilişkilerde ticaretin önemi, gelişmiş ve gelişmekte olan devletler için açıktır. Uluslararası ticaretin düzgün işlemesi için, uluslararası ticaret hukukunun şeffaflık ve öngörülebilirliği sağlayan bir sisteme sahip olması, kesin kurallarla düzenlenmiş olması gerekir. Bu nedenlerle ve dünya ticaretinin serbestleştirilmesi amacıyla GATT imzalanmış ve 1995 yılına kadar da geçerliliğini koruyarak uygulanmıştır. Bu tarihten itibaren ise Anlaşma, yerini uluslararası bir örgüt olarak kurulan DTÖ' ye bırakmış ve GATT, değiştirilen hükümleriyle GATT 1994 adı altında DTÖ Kuruluş Anlaşması' nın eki haline getirilmiştir.

Uluslararası ticari ilişkilerin düzenlenmesinde, çok taraflı ticari anlaşmaların en önemli örneğini, hatta bu alandaki tek uluslararası hukuki belgesi olan GATT 1947, ITO Şartı' nın onaylanmaması üzerine geçici bir anlaşma olarak, ITO kurulana kadar yürürlükte kalmak üzere oluşturulmuş, 10 Ocak 1948' de yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte GATT 1947, ticari engellerin azaltılması, uluslararası ticaretin

⁴⁶ Sözer, a.g.e., s. 307; MIGA hakkında bilgi için bkz. Georgiadou, a.g.e., s. 68-73; Houtte, a.g.e., s. 261- 264; Karluk, a.g.e., s. 261- 267.

geliştirilmesi ve uluslararası ekonomik ilişkilerin düzenlenmesi konularında ağırlıklı bir role sahip olmuştur⁴⁷.

GATT 1947' nin asıl amacı, Anlaşmaya taraf devletlerin, hayat standartlarını yükseltmek, tam istihdamı sağlamak, reel geliri artırmak, dünya kaynaklarının tam kullanımını gerçekleştirmek, malların üretimini yaygınlaştırmak ve serbest dolaşımını sağlamaktır.

Anlaşmaya taraf devletler, bu amaçlara ulaşabilmek için, karşılıklı ve ortak yararları doğrultusunda, ticareti engelleyen gümrük tarifelerinde ve diğer engellerde tatmin edici indirimler yapılması ve uluslararası ticarete ayrımcı muamelenin ortadan kaldırılması için anlaşmalar yapacaklardır (GATT 1947, Başlangıç Bölümü).

Anlaşmanın dördüncü bölümünde, bu amaçları gerçekleştirmede gösterilecek başarının, özellikle, ekonomilerinin gelişmesinde ihracattan elde edecekleri kazancın hayati rol oynadığı az gelişmiş ülkeler için acil önem taşıdığı belirtilmiştir (GATT 1947, 4. Bölüm, m.XXXVI).

GATT 1947, uluslararası bir örgüt olarak değil, çok taraflı ticaret kurallarına ilişkin hükümler içeren bir anlaşma olarak oluşturulmasına rağmen, zamanla tek bir anlaşma olmaktan çıkıp, GATT adı altında, iki yüzden fazla anlaşma, protokol, uzlaşma ve benzer dokümanlardan oluşan ve uluslararası ticareti düzenleyen bir yapı haline gelmiş; bu anlaşmaların yönetimi için de, de facto bir Örgüt gibi hareket etmiştir⁴⁸.

⁴⁷ GATT' in oluşturulma sürecine ilişkin geniş bilgi için bkz. Sylvia Ostry "Looking Back to Look Forward: The Multilateral Trading System after 50 years", The WTO Secretariat, **From GATT to the WTO: The Multilateral Trading System in the New Millennium**, 1st ed., The Hague: Kluwer Law International, 2000, s. 97 vd. GATT 1947' ye taraf olan ve orijinal anlaşma metnini imzalayan devletler, o dönemde dünya ticaretinin %80' ini ellerinde bulundurmaktaydılar. Bkz. August, a.g.e. s. 357 vd. GATT 1947' nin orijinal metnini imzalayan ilk anlaşmacı taraf devletler ve anlaşmanın İngilizce tam metni için bkz. http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/legal_e.htm (06.12.2005).

⁴⁸ Georgiadou, a.g.e., s. 74; Sözer, a.g.e., s. 302.

GATT bünyesinde, kurullar, komisyonlar, uyuşmazlıkların çözümlenmesi için paneller oluşturularak, Cenevre’deki ITO Sekreteryası genel kurul ve komite toplantıları için kullanılmıştır⁴⁹.

GATT 1947’ye taraf devletler, anlaşmayı güncel tutabilmek için, “round-tur” olarak adlandırılan çok taraflı ticaret görüşmelerinde bir araya gelmişlerdir. Türkiye, GATT’ a, 1951 yılında Torquay görüşmelerinde, “Torquay Protokolü” ile katılmıştır⁵⁰.

GATT 1947 çerçevesinde yapılan ilk beş turun neredeyse tamamı tarife görüşmeleri yapılarak tamamlanmış, Uruguay Roundundan önceki tüm GATT görüşmelerinin konusu da mal ticareti olmuştur⁵¹.

GATT 1947, geçici karakterine rağmen, 1980’ lere kadar, serbest ticaretin gerçekleştirilmesi konusunda başarılı olmuş, ancak dünya ekonomisinde küreselleşmenin giderek yaygınlaşması, uluslararası yatırımlarda ve hizmetler ticaretinde yaşanan artış gibi nedenler, uluslararası ticaret sisteminin evrimi için gerçek anlamda bir uluslararası örgütün kurulmasına olan ihtiyacı açık şekilde ortaya koymuştur⁵².

⁴⁹ Atalay, a.g.e., s. 39; Karluk, a.g.e., s. 154.

⁵⁰ Torquay Protokolü, 21.12.1953 tarih ve 6202 sayılı Kanun ile onaylanmıştır. 14.06.1957 tarih, 7014 sayılı ve 03.06.1959 tarih, 7322 sayılı Kanunlar ile de GATT 1947’de yapılan değişikliklerin onaylanması uygun bulunmuştur. GATT 1947’ nin, VI., XVI. ve XXII. Maddelerinin Tefsiri ve Uygulanmasına İlişkin Anlaşma, Türkiye tarafından 01.02.1985’te imzalanmış, 27.02.1985 tarih, 85/9155 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır. GATT 1947’ nin VII. Maddesinin Uygulanmasına Dair Anlaşma ise 05.02.1986 tarihinde Türkiye tarafından onaylanmış, Bakanlar Kurulu, 12.05.1988 tarih, 88/3447 sayılı Kararı ile Anlaşma’ yı yürürlüğe koymuştur. Bkz. Karluk, a.g.e., s. 147-148.

⁵¹ GATT 1947 Dönemi Roundları: 1. Cenevre (1947), 2. Annecy (1949), 3. Torquay (1950-1951), 4. Cenevre (1955-1956), 5. Dillon (1961-1962), 6. Kennedy (1964-1967), 7. Tokyo (1974-1979), 8. Uruguay (1986-1994).

⁵² 1970’ li yılların ortalarından başlayarak 1980’ li yılların ortalarına kadar devam eden dönemin başında, ABD, uluslararası ticaretin her alanında baskın güç iken, bu dönemin sonunda Avrupa ve Japonya’ nın sermaye uygulamalarına bağlı olarak dünyanın en borçlu devleti haline gelmiş ve hızla uluslararası ticaretteki baskın rolünü kaybetmiştir. Aynı dönemde, Kore, Tayvan ve Singapur gibi yeni kalkınan devletler ve Brezilya, Hindistan gibi hızla kalkınan devletler, dünya ticaretinden geniş pay almakla yetinmeyip, uluslararası ticaret kurallarının oluşturulmasında da söz sahibi olmak istemişlerdir. Bu dönemde artık, daha önce sadece devletlerin iç uygulamalarını etkileyen meseleler gerçek anlamda devletler arasındaki ekonomik bağımlılık sonucunda tüm dünyayı etkiler hale gelmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda, uluslararası ticaret sisteminin değişmesi gerekliliği ve GATT’ ın devam etmesi için Anlaşma’ ya taraf devletlerin yükümlülüklerini gözden geçirerek, bu yükümlülüklerin yenilenmesi gerektiği kabul edilmiştir. GATT, Kasım 1982’ de, var olan sistem için gerekli değişiklikleri içeren bir hazırlık listesi oluşturmaları için Çalışma Grupları ve Komiteler

Uruguay Roundu olarak adlandırılan GATT sekizinci çok taraflı ticaret görüşmeleri 1986 yılında Punto del Este' de (Uruguay), GATT 1947' ye taraf devletlerin Ticaret Bakanları toplantısı ile başlamıştır.

Hazırlıkları dört yıl süren Uruguay Roundunda, görüşmeler kapsamına mal ticaretiyle birlikte ilk defa, hizmetler ticareti, ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları ve yine ticaretle bağlantılı yatırım önlemleri de alınmıştır⁵³.

Sekiz yıl süren Uruguay Roundu, 15 Aralık 1993' te DTÖ' nün kurulmasıyla sonuçlanmıştır. 125 devletin katılımıyla gerçekleştirilen Round sonunda alınan kararların yer aldığı Nihai Senet, 12-15 Nisan 1994 tarihleri arasında Fas' ın Marakeş şehrinde, katılan devletlerin hükümetlerince imzalanmış, 1 Ocak 1995 tarihinde de yürürlüğe girmiştir⁵⁴.

ITO' nun kurulmasını engelleyen ABD, Nihai Senet' i, 8 Aralık 1994' te onaylamıştır. ABD' nin Nihai Senet' i onaylaması üzerine, eski GATT temsilcileri Cenevre' de yapılan bir konferansta toplanarak, DTÖ' nün resmi olarak 1 Ocak 1995' ten itibaren faaliyetlerine başlayacağı yönünde anlaşmaya varmışlardır. Demaret' e göre, Uruguay Roundu, Tokyo Roundundan kaynaklanan GATT “ a la carte” ye son vermiş ve çok taraflı sistem tutarlılık kazanmıştır⁵⁵.

oluşturmuş, böylece sekiz yıl sürecek Uruguay Roundu da başlamıştır. August, a.g.e., s. 358- 359; Georgiadou, a.g.e., s. 74.

⁵³ Uruguay Roundu hakkında geniş bilgi ve değerlendirmeler için bkz. David W. Leebron, “An Overview of the Uruguay Round Results”, **Col.J.Trans.L.**, Vol.34, No.1 (1995), s. 11- 35; Paul Demaret, “The Metamorphoses of the GATT: From the Havana Charter to the World Trade Organization” **Col.J.Trans.L.**, Vol.34, No.1 (1995), s. 125- 169. John Croome, **Reshaping the World Trading System, A history of the Uruguay Round**, World Trade Organization, 1995, s. 118 vd.

⁵⁴ Nihai Senet' in tam adı, Uruguay Round Çok Taraflı Ticaret Görüşmelerinin Sonuçlarını Kapsayan Nihai Senet' tir. İngilizce metin için bkz. http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/legal_e.htm (06.12.2005).

⁵⁵ Tokyo Roundunun temel amacı, ticarete tarife dışı engellerin azaltılmasıydı ve Round, “kod” olarak adlandırılan birbirinden farklı, spesifik anlaşmaların yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu kodların en önemlileri, hükümet alımlarının serbestleştirilmesi, sübvansiyonlar ve telafi edici vergiler, anti dumping vergileri, ticarete teknik engeller ve gümrük değerlerinin tanımlanmasına ilişkindir. Round sonunda kabul edilen Kodların her biri için ayrı uyuşmazlık çözüm usulleri öngörülmüş, hatta her bir Kod, Genel Anlaşma çerçevesinde geliştirilen genel bir prosedür temelinde dayandırılmıştır. Bu nedenle de Demaret' e göre, Round sonunda GATT “a la carte” kurulmuş ve bu sistem, GATT 1947' nin en çok gözetilen ulus muamelesi kuralının da erozyonuna yol açmıştır. Demaret, a.g.m., s. 127- 129.

Nihai Senet, aslında tek bir bütün olarak değerlendirilen üç bölümden oluşur. Birinci bölüm Nihai Senet' in kendisidir. Bir sayfadan oluşan metin, diğer iki bölümü tanıtmaktadır. Ayrıca, Senet' i imzalayanların:1. DTÖ Kuruluş Anlaşması' nı ve Çoklu Ticaret Anlaşmaları dışında kalan eklerini, onaylanmaları için yetkili otoritelerine sunacaklarına; 2. Görüşmeler sırasında kararlaştırılan Bakanlar Deklarasyonlarını, Kararları ve Uzlaşma Metinlerini benimseyeceklerine dair bildirimleri içermektedir (Nihai Senet, m. 2).

İkinci Bölüm, DTÖ Kuruluş Anlaşması⁵⁶ ile çok taraflı ve çoklu ticaret anlaşmaları olmak üzere ikiye ayrılan eklerinden oluşur. Çok taraflı ticaret anlaşmaları, DTÖ Anlaşması' nın ayrılmaz parçasıdır ve DTÖ' ye üye tüm devletleri bağlarlar (DTÖ Kuruluş Anlaşması, m.II:2)⁵⁷.

DTÖ' ye üye devletler için bağlayıcılığı olan DTÖ Anlaşması ekleri şunlardır:

1. GATT 1994' ün de içinde olduğu on dört mal ticareti anlaşması;
2. Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ;
3. Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS);
4. Uyuşmazlıkların Çözümlemesine İlişkin Kuralları ve Yöntemleri Tespit Eden Uzlaşma Metni (UÇUM);
5. Ticaret Politikasını Gözden Geçirme Mekanizması.

Çoklu ticaret anlaşmaları da, DTÖ Anlaşması' nın bir parçası olmakla birlikte, sadece bu anlaşmaları kabul eden devletler için bağlayıcı olup, kabul etmeyen üye devletler için haklar ve yükümlülükler yaratmaz (DTÖ Kuruluş Anlaşması, m.II:3).

⁵⁶ DTÖ Kuruluş Anlaşması' nın İngilizce metni için bkz. <http://www.worldtradelaw.net/uragreements/wtoagreement.pdf> (06.12.2005). Anlaşmanın Türkçe çevirisi için bkz. Mehmet Genç, **BM ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı**, 1.b., 1. cilt, Ezgi Kitabevi, 1999, s. 510- 519.

⁵⁷Çok Taraflı Ticaret Anlaşmalarının (Tokyo Round kodlarının güncelleştirilmiş versiyonlarını da içeren) DTÖ' ye üye devletler için bağlayıcı olması, GATT 1947' ye taraf devletlerin, 1970' li yıllardan itibaren yapılan anlaşmaların hükümlerinden yararlanabilmelerini, fakat bu anlaşmalara katılmayı reddetmelerini sağlayan sisteme son vermiştir. Özellikle gelişmekte olan devletlerin çoğunlukta olduğu birçok devlet, ticaret kurallarını üyelik yükümlülüklerine uygun hale getirmek zorundadır. Bu bakımdan, DTÖ Anlaşması, DTÖ' ye üye devletleri, GATT 1947' nin öngördüğünden daha fazla yükümlülük altına sokmuştur.

Nihai Senet' in üçüncü ve son bölümü, Bakanlar Deklarasyonlarını, Kararları ve Uzlaşma Metinlerini içermektedir.

GATT 1947' ye taraf olan Türkiye, 1995 yılından itibaren de DTÖ üyesidir. Türkiye, Nihai Senet' i ve Nihai Senet' e ekli DTÖ anlaşmalarını onaylayarak, bu anlaşmaların Türk hukuku içindeki yerlerini almalarını sağlamıştır⁵⁸. Ülkemiz, Nihai Senet' i imzalamakla, başta DTÖ Kuruluş Anlaşması olmak üzere, çok taraflı DTÖ anlaşmalarının tümüne taraf olmuştur. DTÖ Anlaşmaları, Türk dış ticaret mevzuatına dayanak teşkil etmekte olup, Türk hukuku açısından kanun hükmündedir (Any. m. 90.5).

Türkiye, DTÖ' nün Çoklu Ticaret Anlaşmalarına taraf olmayıp; Hükümet Alımları Anlaşması' nda ve Sivil Uçak Ticareti Anlaşması' nda gözlemci üyedir.

Nihai Senet ile 1947 yılından bu yana geçici statü ile faaliyet gösteren GATT' ın yerine, IMF ve Dünya Bankası ile birlikte Bretton Woods Sisteminin üçüncü ayağını oluşturan DTÖ kurulmuştur. DTÖ' nün kurulmasıyla, uluslararası ticaretin işleyişinde uygulanacak ilkeler ve kurallar ile uyumsuzlukların çözüm sistemleri, hukuki temellere oturtulmuştur.

II. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

A. Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması

Dünya Ticaret Örgütü, 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren çok taraflı ticaret sisteminin kurumsal ve hukuki yapısını oluşturmuştur. DTÖ Kuruluş Anlaşması, Örgütün uluslararası ticaret sistemindeki rolüne, yapısına ve gücüne ilişkin kurallar koyan kısa bir anlaşmadır (DTÖ Anlaşması, Önsöz ve 16 maddeden oluşmaktadır).

DTÖ Kuruluş Anlaşması, GATT döneminde ticareti serbestleştirmek için gösterilen çabaları ve Uruguay Roundunun sonuçlarını kapsayan, bütünleştirilmiş,

⁵⁸ 26.01.1995 tarih, 4067 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan Nihai Senet ve ekli DTÖ anlaşmaları, 03.02.1995 tarih, 95/6525 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

daha sağlam ve bağımsız bir, çok taraflı ticaret sistemini yönetecek yeni, uluslararası bir örgüt yaratmıştır (DT Anlaşması, 4. paragraf).

Anlaşma, örgütün işlevlerini, yapısını, üyelik için gerekli nitelikleri, karar alma yöntemlerini düzenlemiş; küresel ekonomi politikası yapımında tutarlılığı artırmak için işbirliği çağrısı da yapmıştır.

DT Anlaşması, ticari politika yükümlülüklerine ilişkin hüküm içermez. Bu yükümlülükler sadece DT Anlaşması' nın dört ekinde bulunmaktadır⁵⁹.

B. Amaçları

DT' nün amaçları, rgt kuran Anlaşmanın önsözünde belirtilmiştir. Bu amaçlar, GATT' ın gerçekleştirmek istediği amaçlarla büyük benzerlik göstermektedir.

DT' nn temel amaı, yaşam standartlarını yükseltmek, tam istihdamı sağlamak, üretim ve ticareti geliştirmek ve dünya kaynaklarının tam kullanımını gerçekleştirmektir (DT Anlaşması, 1. paragraf).

DT Anlaşması, GATT' ın da temel amaı olan bu söyleme  unsuru daha eklemiştir. Bu unsurlar: 1. Mallarla birlikte hizmetlerin de üretiminde ve ticaretinde genişlemeyi sağlamak; 2. Çevreyi koruyarak sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek; 3. Gelişmekte olan ülkelerin içinde, özellikle en az gelişmiş olan ülkelerin durumu dikkate alınarak, ekonomik kalkınma ihtiyaçlarıyla orantılı şekilde uluslararası ticaretten pay almalarını sağlamak için olumlu çaba göstermektir (DT Anlaşması, 1. ve 2.paragraflar).

DT Anlaşması' na taraf devletler, GATT döneminde olduğu gibi, amaçlarına ulaşabilmek için karşılıklı ödünlere ve ortak menfaatlere dayalı, gümrük tarifelerinde ve diğer ticaret engellerinde indirim yapılmasını sağlayan ve uluslararası

⁵⁹ The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, The Hague: Kluwer Law International, 1999, s. 2.

ticari ilişkilerde ayrımcı muameleyi ortadan kaldıran anlaşmalar yapacaklardır (DTÖ Anlaşması, 3. paragraf).

C. İşlevleri

DTÖ' nün rolü, DTÖ Anlaşması, m. III' te belirtilen işlevlerle tanımlanmıştır.

1. Anlaşmaların Uygulanması

DTÖ, Kuruluş Anlaşması' nın ve Çok Taraflı Ticaret Anlaşmalarının uygulanmasını, yönetimini ve işlemlerini kolaylaştıracak ve amaçlarına ulaşılmasına katkıda bulunacak; Çoklu Ticaret Anlaşmalarının da uygulanması, yönetimi ve işlemleri için genel çerçeveyi oluşturacaktır (DTÖ Anlaşması, m. III:1)

Maddedeki düzenleme, tüm hükümetlerin bağlı olduğu çok taraflı ticaret anlaşmalarıyla, DTÖ şemsiyesi altında olan, fakat çok taraflı ticaret anlaşmalarıyla aynı seviyede destek beklemeyen çoklu ticaret anlaşmaları arasındaki farkı yansıtmaktadır⁶⁰.

2. Görüşmeler

DTÖ' nün ikinci işlevi, görüşme forumları oluşturmaktır. Burada da görüşme forumları arasında, DTÖ' nün forum oluşturacağı ve forum oluşturmasını sağlayacağı iki farklı kategori yaratılmıştır (DTÖ Anlaşması, m.III:2).

Birinci kategori özellikle DTÖ' nün fonksiyonları arasında olup, DTÖ Anlaşması' nın eklerini oluşturan konularla ilgili çok taraflı görüşmeleri içerir. DTÖ, bu konulara ilişkin görüşme forumları düzenler ve forumlarda elde edilen sonuçları da uygular.

İkinci kategori ise, DTÖ Bakanlar Konferansı tarafından kararlaştırılan ve çok taraflı ticaret ilişkileriyle ilgili ek görüşme forumlarıdır. DTÖ, bu forumların

⁶⁰ The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s. 4.

oluşturulmasını sağlamada ve bu forumlarının sonuçlarının uygulanmasında çerçeve oluşturacaktır⁶¹.

3. Uyuşmazlıkların Çözümlemesi ve Ticaret Politikalarının Gözden Geçirilmesi

DTÖ, Kuruluş Anlaşması Ek 2' de yer alan Uyuşmazlıkların Çözümlemesine İlişkin Kuralları ve Yöntemleri Tespit Eden Uzlaşma Metni⁶² ile Ek 3' de yer alan Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizmasını yönetecektir (DTÖ Anlaşması, m.III:3 ve 4).

4. Küresel Ekonomi Politikalarının Oluşturulmasında Tutarlılığı Sağlamak İçin İşbirliği

Genel Konsey, sorumlulukları ve menfaatleri DTÖ ile ilişkili olan hükümetler arası örgütlerle etkili işbirliğinin sağlanması için uygun düzenlemeler yapacaktır. Genel Konsey, DTÖ' nün faaliyet alanıyla ilgili konularda çalışmalar yapan hükümetler dışı örgütlerle de, danışmalar ve işbirliği için uygun düzenlemeler yapabilir (DTÖ Anlaşması, m. V:1 ve 2).

DTÖ üyelerinin, DTÖ' nün, BM' ye özel anlaşmalarla bağlı resmi bir "uzman kuruluş" olarak değerlendirilmesine yol açabilecek çabaların uygun olmadığı yönünde önceki bir kararına rağmen⁶³; Genel Konsey, DTÖ Anlaşması' nın VI. maddesinde yapılan düzenlemeye dayanarak, Kasım 1995' te DTÖ Genel Direktörü ile BM Genel Sekreteri arasında, iki örgüt arasında gelecekte yakın işbirliğinin sağlanması konulu resmi yazıların teatisi hakkında karar almıştır⁶⁴.

DTÖ, gerekli olduğu hallerde IMF, Dünya Bankası ve bağlı kurumlarıyla küresel ekonomi politikasının oluşturulmasında daha fazla tutarlılık sağlamak amacıyla işbirliği yapacaktır (DTÖ Anlaşması, m. III:5). DTÖ' nün, IMF ve Dünya

⁶¹ The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s. 4.

⁶² "Uyuşmazlıkların Çözümlemesine İlişkin Kuralları ve Yöntemleri Tespit Eden Uzlaşma Metni" yerine bundan sonra "UÇUM" kısaltması kullanılacaktır.

⁶³ DTÖ Hazırlık Komitesi Raporu, belge PC/R, 31 Aralık 1994.

⁶⁴ DTÖ belgesi, WT/GC/W/10, 3 Kasım 1995.

Bankası ile işbirliği yapması, Örgütün temel işlevlerinden biridir. Örgütler arasındaki işbirliği, uluslararası ekonomi politikalarının tutarlılığını sağlamak için zorunludur⁶⁵.

DTÖ' nün kurulmasıyla birlikte, DTÖ, IMF ve Dünya Bankası uluslararası ekonomiyi küresel seviyede düzenleyen üç uluslararası ekonomik örgüt olarak işbirliği içinde çalışmaya başlamış; DTÖ ile IMF ve DTÖ ile Dünya Bankası arasında Aralık 1996 ve Nisan 1997' de işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır⁶⁶. Örgütler arasındaki işbirliği, toplantılara katılım, bilgi paylaşımı, çalışanlar seviyesinde bağlantılar ve Tutarlılığı Sağlamak İçin Yüksek Seviyede Çalışma Grubu' nun kurulması gibi girişimlerle sağlanmaktadır.

1998 yılında, DTÖ Sekreteryası, IMF çalışanlarıyla işbirliğine gitmiştir. Dünya Bankası, gelişmekte olan devletlere, dış ticaretlerini geliştirmeleri ve çok taraflı ticaret sistemine katılımları konusunda destek vermektedir. Bu işbirliği, DTÖ Genel Direktörü' nün, IMF Yönetici Direktörü' nün ve Dünya Bankası Başkanı' nın Seattle Bakanlar Konferansı' nda yapmış olduğu ortak açıklamada da yer almıştır⁶⁷.

D. Yapısı

1. Kurumsal Yapı⁶⁸

Dünya Ticaret Örgütü, Örgüte üye devletlerden bağımsız bir hukuki kişiliğe ve güce sahip; görevini yerine getirebilmesi için de gerekli ayrıcalıklara ve bağımsızlıklara sahip uluslararası bir örgüttür.

DTÖ' de kararların önemli bir kısmı, Örgüte üye devletlerin tamamının katıldığı ve en az iki yılda bir toplanan Bakanlar Konferansı' nda, ya da üye devletlerin Cenevre' de bulunan temsilciliklerinde görevli, düzenli olarak Genel Konsey' de bir araya gelen resmi temsilcileri tarafından konsensüs esasına göre

⁶⁵ The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s. 15- 16.

⁶⁶ DTÖ ile IMF Arasında İşbirliği Anlaşması için bkz. "IMF Seçme Kararları ve Belgeleri", [http://www.imf.org/external/pubs/ft/sd/index.asp?decision=11381-\(96/105\)_2](http://www.imf.org/external/pubs/ft/sd/index.asp?decision=11381-(96/105)_2) (12.12.2005). DTÖ, IMF ve Dünya Bankası Arasında Yapılan Anlaşmalar için bkz. "IMF Seçme Kararları ve Belgeleri", <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sd/index.asp?decision=DN15> (12.12.2005).

⁶⁷ Shenkar, Lua, a.g.e., s. 207-208.

⁶⁸ DTÖ' nün kurumsal yapısını gösterir tablo için bkz. Tablo I, s. 28.

almaktadır. DTÖ' ye üye devletlerin uymayı taahhüt ettikleri kurallar ve ilkeler, yine üye devletlerce yapılan müzakereler sonucunda kabul edilmiştir. Üye devletlerin ilgili kuralları ve ilkeleri ihlal etmesi halinde, bu devletlerin DTÖ kurallarına uyum sağlaması amacıyla uyuşmazlık çözüm mekanizması işletilmektedir.

Tablo I: DTÖ' nün Yapısı ve Organları

		<u>BAKANLAR KONFERANSI</u>		
	<u>Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Organı</u>	<u>GENEL KONSEY</u>	<u>Anlaşmazlıkların Halli Organı</u>	Temyiz Organı ve Anlaşmazlıkların Halli Panelleri
	<u>Mal Ticareti Konseyi</u>	<u>Ticarette Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) Konseyi</u>	<u>Hizmetler Ticareti Konseyi</u>	<u>Coklu Anlaşmalar</u>
<u>Komiteler:</u> Ticaret ve Çevre Ticaret ve Kalkınma (Az Gelişmiş Ülkeler Alt Komitesi) Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Ödemeler Dengesi Bütçe, Finans ve İdare	<u>Komiteler:</u> Pazara Giriş Tarım Sağlık Önlemleri Ticarette Teknik Engeller Sübvansiyonlar ve Telaflı Edici Önlemler Anti-Damping Uygulamaları Gümrük Değerleme Menş Kuralları İthalat Lisansları Ticarette Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Korunma Önlemleri		<u>Komiteler:</u> Finansal Hizmetler Ticareti Özel Taahhütler Çalışma Grupları: Ulusal Düzenlemeler GATS Kuralları	Sivil Uçak Ticareti Komitesi Kamu Alımları Komitesi
<u>Çalışma Grupları:</u> Katılmalar				
<u>Çalışma Grupları:</u> Ticaret ve Yatırım Ticaret ve Rekabet Kamu Alımlarında Şeffaflık	Tekstil İzleme Organı Devlet Ticari Teşekkülleri Çalışma Grubu Bilgi Teknolojileri Anlaşması Komitesi			

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/ani/DTO/ORGSEMA.htm> internet adresinden aynen aktarılmıştır (14.05.2006).

Bugün 149 üyesi olan bir uluslararası örgüt içinde⁶⁹ “konsensüs” esasına göre karar alabilmek oldukça zor olmakla birlikte, bu şekilde alınacak kararların üye devletlerce kabul edilme ve uygulanma düzeyi de bir o kadar yüksektir. Karar alma sürecindeki bu güçlüğü rağmen uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla birçok anlaşma DTÖ bünyesinde sonuçlandırılmıştır.

a. Bakanlar Konferansı ve Genel Konsey

(1) Bakanlar Konferansı

DTÖ’ nün kurumsal yapısının başında, DTÖ’ ye üye tüm devletlerin temsilcilerinden ve Ticaret Bakanlarından oluşan, Örgütün en yüksek karar alma organı olan ve en az iki yılda bir toplanan Bakanlar Konferansı bulunur⁷⁰. Konferans, DTÖ’ nün işlevlerini yerine getirmek ve bu amaçla gerekli tedbirleri almak konusunda tam yetkilidir (DTÖ Anlaşması, m. IV:1).

GATT döneminde, GATT’ a taraf devletlerin katıldığı ve “Anlaşmaya Taraf Devletler Toplantısı” olarak bilinen toplantılar yapılmış, ancak bu toplantılarda yapılan çalışmalar siyasi liderlikten yoksun olmuş ve devamlılık göstermemiştir. Bu nedenle de, DTÖ’ nün Bakanlar Konferansı’ na eş değerde kabul edilmemektedir⁷¹.

⁶⁹ DTÖ’ ye üye devletler için bkz. http://www.wtpo.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (12.12.2005).

⁷⁰ İlk Konferans 1996 yılında Singapur’ da yapılmıştır. Bundan sonraki toplantılar, 1998’ de Cenevre de, 1999’ da Seattle’ da, 2001’ de Doha’ da, 2003’ te Cancun’ da ve son toplantı da 2005’ te Hong Kong’ ta gerçekleştirilmiştir. 2001 yılında Doha Bakanlar Konferansı’nda başlatılan ve görüşmelerin sona erme tarihi 1 Ocak 2005 olan Doha Roundunda henüz sonuca varılamamıştır. Doha Round için tespit edilen çalışma programı içinde; tarım ürünlerine uygulananlar dışındaki gümrük tarifeleri, ticaret ve çevre, anti dumping ve sübvansiyonlar gibi DTÖ kuralları, yatırım, rekabet politikası, ticaretin kolaylaştırılması, hükümet alımlarında şeffaflık, fikri mülkiyet ve DTÖ anlaşmalarının uygulamasında zorluklarla karşılaşan gelişmekte olan ülkelerin sorunları gibi görüşme konuları vardır. Doha Roundu hakkında geniş bilgi için bkz. Ross P. Buckley, “Introduction: The Changing Face of World Trade and the Greatest Challenge Facing the WTO and the World Today”, Ross Buckley (Ed.), **The WTO and the Doha Round, The Changing Face of World Trade**, The Hague: Kluwer Law International, 2003, s. 9 vd. DTÖ Bakanlar Konferansı’ nda, Türkiye’ yi Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı temsil etmektedir. DTÖ ile ilişkiler de Dış Ticaret Müsteşarlığı’ nca yürütülmektedir. <http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/giris.htm> (12. 12. 2005).

⁷¹ The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s. 6. Anlaşmaya Taraf Devletler Toplantısı’ nı GATT’ ın Genel Kurulu olarak niteleyen Karluk’ a göre, Bakanlar Konferansı, GATT’ ın Genel Kurulu’ na denktir. Karluk a.g.e., s. 162. Atalay’ a göre de, Bakanlar Konferansı, GATT Genel Kurulu’ na denk bir işleve sahiptir. Atalay, a.g.e., s. 47.

(2) Genel Konsey

DTÖ' nün Bakanlar Konferansları arasında kalan dönemlerde, Konferansın işlevleri yine DTÖ' nün tüm üyelerinin temsilcilerinden oluşan Genel Konsey tarafından yerine getirilir (DTÖ Anlaşması, m. IV:2).

Genel Konsey, Bakanlar Konferansı' nın işlevlerini ve DTÖ Anlaşması ile belirlenen işlevleri yerine getirir. Konsey, Örgütün devamlı olarak idaresinden sorumlu olup, acil olarak ele alınması gereken en önemli konuları dahi görüşebilir. Konsey, bu işlevlerini yerine getirmek için düzenli olarak toplanır. Bu toplantılardaki ulusal temsilcilerin çoğu, Örgüte üye devletlerin Cenevre' deki daimi delegeleridir⁷².

Genel Konsey' e iki özellikli görev daha verilmiştir. DTÖ Anlaşması, Genel Konsey' in aynı zamanda, Uyuşmazlık Çözüm Organı ve Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Organı olarak görev yapacağını düzenlemiştir (DTÖ Anlaşması, m. IV:3 ve 4). Dolayısıyla, DTÖ' nün ikinci derecedeki karar alma organı olan Genel Konsey üç ayrı işlevi yerine getiren üç organı teşkil etmektedir. Genel Konsey, Uyuşmazlık Çözüm Organı olarak ayda bir, Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Organı olarak ise daha sık toplanmaktadır⁷³.

b. Konseyler

DTÖ Anlaşması ile Genel Konseyin yönetiminde faaliyette bulunacak üç Konsey oluşturulmuştur. Bu üç Konsey, "GATT Konseyi", "GATS Konseyi" ve "TRIPS Konseyi" dir. Bu Konseyler, mal ticareti, hizmetler ticareti ve ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet haklarını düzenleyen anlaşmaların uygulanmasını gözetlemekte ve denetlemektedir⁷⁴. Konseyler, katılmak isteyen tüm DTÖ üyelerine açıktır (DTÖ Anlaşması, m. IV:5). Konseyler, gerekli hallerde toplanır ve yardımcı organlar oluşturabilir (DTÖ Anlaşması, m. IV:6).

⁷²The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s. 6; Atalay, a.g.e., s. 48; Georgiadou, a.g.e., s. 75; Karluk, a.g.e., s. 163; Qureshi, **International Economic Law**, s. 241.

⁷³The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s. 6.

⁷⁴ The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s. 7; Atalay, a.g.e., s. 48; Karluk, a.g.e., s. 163.

c. Komiteler

DTÖ Anlaşması ile Bakanlar Konferansı tarafından, Ticaret ve Kalkınma Komitesi, Ödemeler Dengesi Kısıtlamaları Komitesi ve Bütçe, Finans ve İdare Komitesi adları altında oluşturulacak; Bakanlar Konferansı' na bağlı olarak faaliyet gösterecek üç Komite belirlenmiştir (DTÖ Anlaşması, m. IV:7). Bu Komitelere 1996 yılında Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Komitesi de eklenmiştir⁷⁵.

Komiteler, DTÖ Anlaşması, Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları ile Genel Konsey tarafından verilecek ek işlevleri yerine getirmekle görevlendirilmiştir. Bakanlar Konferansı, gerekli gördüğü hallerde bu işlevleri yerine getirmek üzere ek komiteler de kurabilir⁷⁶.

Ticaret ve Kalkınma Komitesi' nin işlevlerinden biri de, Çok Taraflı Ticaret Anlaşmalarında yer alan en az gelişmiş devletlerin lehine olan özel hükümleri periyodik olarak gözden geçirerek, gerekli önlemlerin alınması için Genel Konseye rapor vermektir (DTÖ Anlaşması, m. IV:7).

Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Komitesi dışındaki ilk üç Komite, daha önce GATT kapsamında da yer almış olup aradaki fark, bu komitelerin DTÖ bünyesinde sorumluluklarının daha da genişletilmiş olmasıdır⁷⁷.

d. Sekretarya

DTÖ' nün, bir Genel Müdür tarafından yönetilen Sekretaryası vardır (DTÖ Anlaşması, m. VI:1). Sekretarya, Cenevre' dedir. Genel Müdürün atanması ile yetki, görev ve hizmet şartları ve süresi Bakanlar Konferansı tarafından belirlenmektedir (DTÖ Anlaşması, m. VI:2).

⁷⁵ Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Komitesi, Şubat 1996' da Genel Konsey' in 6 Şubat 1996 tarih, WT/L/127 sayılı kararıyla kurulmuştu. Komite, iki taraflı, bölgesel ve tercihli yapıdaki çoklu ticaret anlaşmalarının tümünü ve bu anlaşmaların ve bölgesel teşebbüslerin çok taraflı ticaret sistemi üzerindeki etkilerini incelemekle sorumludur.

⁷⁶ Atalay, a.g.e., s. 48- 49; Karluk, a.g.e., s. 163.

⁷⁷ The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s.7.

Genel Müdürün ve Sekretarya personelinin sorumlulukları uluslararası niteliktedir. Genel Müdür ve Sekretarya personeli, görevlerini yerine getirirken hiçbir hükümetten veya DTÖ dışında bir otoriteden talimat isteyemez veya alamaz. Genel Müdür ve diğer personel, uluslararası görevlerine olumsuz yönde etkileyecek herhangi bir hareketten kaçınmalıdırlar. DTÖ üyeleri de, Genel Müdürün ve Sekretarya personelinin sorumluluklarının uluslararası niteliğine saygı gösterecekler ve görevlerinin yerine getirilmesinde onları etkilemeye çalışmayacaklardır (DTÖ Anlaşması, m. VI:3).

Sekretarya' nın görevleri arasında;

- (1) DTÖ organlarına (konsey, komite, çalışma ve müzakere grupları) görüşmelerde ve anlaşmaların uygulanmasında idari ve teknik destek sağlamak;
- (2) Gelişmekte olan ve özellikle en az gelişmiş ülkelere teknik destek vermek;
- (3) DTÖ' nün ekonomi ve istatistik uzmanları aracılığıyla, ticari personel ve politika analizleri yapmak;
- (4) Hukuk uzmanı personel aracılığıyla, ticari uyuşmazlıkların çözümünde ve DTÖ kurallarının yorumlanmasında yardımcı olmak;
- (5) DTÖ' ye aday ülkelerin katılım müzakereleri ile ilgilenmek ve üye olmayı amaçlayan devletlere danışmanlık yapmak⁷⁸ vardır.

2. Hukuki Yapı

DTÖ Anlaşması' nın radikal yeniliği, Uruguay Round Anlaşmaları ile önceki GATT Anlaşmalarını tek ve kapsamlı bir hukuki çerçevede bütünleştiren “tek taahhüt ilkesi” nde yatmaktadır⁷⁹.

Anlaşma, DTÖ üyelerinin temel haklarını ve yükümlülüklerini tespit eden bir çerçeve anlaşma olmakla birlikte, aynı zamanda malların uluslararası serbest dolaşımını, hizmetler ticaretini, ticaretle bağlantılı yatırımları ve fikri mülkiyet haklarını da düzenleyen yeni bir hukuki kaynaktır.

⁷⁸ Bkz. <http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/GIRIS-I.htm#GATT/DTÖ> (15.12.2005).

⁷⁹ Georgiadou, a.g.e., s. 75.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ

I. GENEL OLARAK

DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sistemi' nin çerçevesini oluşturan, Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Kuralları ve Yöntemleri Tespit Eden Uzlaşma Metni, Uruguay Roundunda, GATT bünyesinde geliştirilen ve kırk yılı aşkın bir süre uygulanan uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin düzenlemelerin elden geçirilerek güncelleştirilmesi sonucunda, DTÖ Anlaşması' nın 2 no' lu eki olarak oluşturulmuştur. Uzlaşma Metni, 1 Ocak 1995' te, DTÖ' yü kuran Marakeş Anlaşması' yla birlikte yürürlüğe girmiştir⁸⁰.

UÇUM, Uruguay Round paketinde yer alan; DTÖ Anlaşması' nda, GATT 1994' te ve diğer tüm mal ticareti anlaşmalarında, Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması' nda, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması' nda yer alan herhangi bir unsurla ilgili doğabilecek uyuşmazlıkların çözümü için tek bir sistem öngörmüştür.

Önemli bir başarı olarak kabul edilen sistemle, GATT 1947 Uyuşmazlık Çözüm Sistemi' nin kusurlarından arındırılan, güvenilir ve öngörülebilir bir uyuşmazlık çözüm sistemi oluşturulmuştur. Sistem, DTÖ' ye üye devletlerin hakları ve yükümlülükleri arasında düzgün işleyen bir denge sağlama konusunda merkezi bir rol üstlenmiştir⁸¹.

Sistem, kural merkezli olup, uyuşmazlık çözüm sistemini düzenleyen metinler çerçevesinde uyuşmazlıkların çözülmesi amaçlanmıştır. Sistem, DTÖ anlaşmalarında yer alan, üye devletlerin uluslararası hukuki yükümlülükleri temeli üzerine kurulmuştur. Bu nedenle uyuşmazlığın çözümünde, devletlerin politik,

⁸⁰ The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s. 17; Qureshi, **International Economic Law**, s. 290; Ernst-Ulrich Petersmann, "International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System 1948-1996: An Introduction", Ernst-Ulrich Petersmann (Edt.), **International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System**, Vol.II, 1st ed., London: Kluwer Law International, 1997, s. 54- 55.

⁸¹ Karluk,a.g.e., s. 207.

ekonomik ve askeri güçler dengesinin etkin olarak kullanıldığı diplomatik görüşmeler yolunun uygulandığı eski uyuşmazlık çözüm sisteminden farklıdır⁸².

Yeni kuralların, GATT 1947 dönemi uyuşmazlık çözüm düzenlemeleriyle karşılaştırıldığında daha ayrıntılı olduğu, uyuşmazlık çözüm sürecini hızlandıracak ve sürecin engellenmesini önleyecek zaman sınırlamaları ve onay yöntemleri içerdiği görülmektedir.

Yeni sistemde daimi Temyiz Organı (TO) oluşturularak temyiz yöntemine yer verilmiş, zarar gören tarafın, zararını tazmin için de, zarar gördüğü ticaret sektöründen farklı bir sektörde tedbir alması mümkün hale getirilmiştir.

Revize edilen sistem, DTÖ anlaşmalarıyla düzenlenmiş, ticari ilişkilerin herhangi bir alanında doğan uyuşmazlıkların çözümü için tek taraflı tedbirler almayı yasaklayan düzenlemesiyle desteklenmiştir.

DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminde, yeni kurallara, ilkelere ve kurumlara yer verilmekle birlikte; bu yeni düzen, eski yöntemler ve GATT döneminde elde edilen tecrübe üzerine kurulmuştur. GATT uyuşmazlık çözüm sisteminin merkezi unsurları olan danışmalar aşaması ve paneller korunmuş; GATT uyuşmazlık çözüm sistemini esas olarak düzenleyen GATT 1947' nin XXII. ve XXIII. maddeleri, herhangi bir değişiklik yapılmadan GATT 1994' ün bir parçası olarak DTÖ sistemine alınmıştır.

⁸² “Diplomatik yaklaşım” veya Güç merkezli yaklaşım” olarak da ifade edilen uyuşmazlık çözüm yönteminin amacı, kimin haklı kimin haksız olduğuna karar vermek veya sorunla ilgili bir Devlet’ in sorumluluğunu belirlemek değildir. Önemli olan, yapılan ihlale en kısa zamanda son verilmesi ve etkilerinin ortadan kaldırılmasının sağlanmasıdır. Bu nedenle asıl amaç, hukukun katı bir şekilde uygulanması değil, devletler arasındaki farklılıkları gidererek, uyuşmazlık hakkında adil bir çözüm bulmaktır. Bkz. Petersmann, **International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System 1948-1996**, s. 30- 33; Georgiadou, a.g.e, s. 115; Miquel Montañá I Mora, “A GATT With Teeth: Law Wins Over Politics in the Resolution of International Trade Disputes”, **Col.J.Trans.L.**, Vol. 31, No.1 (1993), s. 129. Bu yöntemi eleştirenlere göre; gücü merkez alan bir sistem uyuşmazlıkların çözümü amacıyla hizmet etmede yetersiz kalır. Uluslararası ticaret işlemlerinin yönetiminde kesinlik ve öngörülebilirlik ihtiyacı, kural merkezli bir sistemin uygulanmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, kural merkezli bir uyuşmazlık çözüm sistemi uygulanmalıdır. John H. Jackson, **The Jurisprudence of GATT and the WTO, Insights on treaty law and economic relations**, UK: Cambridge University Press, 2000, s. 120- 122; John H. Jackson, “Strengthening the International Legal Framework of the GATT- MTN System: Reform Proposals for the New GATT Round”, Ernst- Ulrich Petersmann, Meinhard Hilf (Edt.), **The New GATT Round Of Multilateral Trade Negotiations- Legal and Economic Problems**, Netherland: Kluwer Law International, 1988, s. 7- 9; I Mora, a.g.m., 129.

Bununla birlikte maddeler, daha kapsamlı olarak düzenlenen uyuşmazlık çözüm sisteminin sadece bir kaynağı haline gelmiştir ve bugünkü uygulamada UÇUM takip edilmektedir⁸³.

DTÖ uyuşmazlık çözüm sistemi, önceki GATT uyuşmazlık çözüm sistemi üzerine yapılandırılmıştır. DTÖ Anlaşması' nın XVI:1. maddesine göre, "DTÖ' ye, GATT 1947 AKİT TARAFLARI' nın ve GATT 1947 çerçevesinde kurulan organların kararları, yöntemleri ve uygulamaları yol gösterir".

DTÖ Anlaşması EK 1A' nın 1. maddesine göre, "GATT 1994" sadece "GATT 1947" nin hükümlerinden oluşmaz. Aşağıdakiler de "GATT 1994" kapsamındadır:

" DTÖ Anlaşması' nın yürürlüğe girdiği tarihten önce GATT 1947 altında yürürlükte olan ve aşağıda belirtilen hukuki metinlerin hükümleri:

- A. Tarife tavizlerine ilişkin protokoller ve onay belgeleri;
- B. Katılım protokolleri;
- C. GATT 1947' nin XXV. maddesine göre verilen ve DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte hala geçerli olan feragatler;
- D. GATT 1947 AKİT TARAFLARI' nın diğer kararları".

GATT 1994, GATT hukukunun ve sonraki GATT anlaşma uygulamasının kaynağı haline gelen uyuşmazlık çözüm yöntemlerine ve raporlara ilişkin GATT Konseyi kararlarını da içerir⁸⁴.

DTÖ üyeleri, GATT 1947' nin XXII. ve XXIII. maddeleri kapsamında başvuru, uyuşmazlıkların yönetimine ilişkin ilkelere bağlılıklarını onaylamışlardır (UÇUM, m. 3.1).

⁸³ The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s. 18.

⁸⁴ Petersmann, **International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System 1948-1996**, s. 35.

DTÖ hukukunun yorumlanması ve uygulanması ile DTÖ uyuşmazlık çözüm kuralları UÇUM m.3.1 gereği, GATT dönemi uyuşmazlık çözüm sisteminden güçlü bir şekilde etkilenecektir.

Bu nedenlerle, DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin daha iyi anlaşılabilmesi için, GATT dönemi uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin ve GATT' dan DTÖ' ye olan süreçte uyuşmazlık çözüm sisteminin geçirdiği aşamaların da genel bir değerlendirmesinin yapılması gerekmektedir.

II. GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI 1947 (GATT 1947) DÖNEMİ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ, 1948–1995: GENEL DEĞERLENDİRME

GATT döneminde, GATT Akit Tarafları arasında çıkan uyuşmazlıkların çözümü için öngörülen yöntemler, GATT' ın XXII., XXIII.maddeleri ile düzenlenmiştir. Bununla birlikte, XXIII. madde de düzenlenen uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin uygulanması imkanını ortadan kaldırmayan, ödemeler dengesi kısıtlamalarına ilişkin uyuşmazlıklarla ilgili XVIII:12.; gümrük birliği ve serbest ticaret alanına ilişkin ara dönem anlaşmalarının GATT ile tutarlığı konusunda ortaya çıkan uyuşmazlıklarla ilgili de XXIV:7. maddeleri gibi birkaç özel hüküm de GATT döneminde uygulanmıştır⁸⁵.

GATT uyuşmazlık çözüm sistemi esas olarak, GATT' ın açıkça “uyuşmazlık çözümü” kelimelerini içermeyen XXII. ve XXIII. maddeleri temeline dayalı olarak uygulamayla gelişmiştir⁸⁶.

GATT 1947 döneminde düzenlenen uyuşmazlık çözüm yöntemleri, m. XXII' de düzenlenen iki taraflı danışmalar ile başlamaktaydı. “Danışma” başlığını taşıyan XXII. madde, çok genel, iki aşamalı bir maddedir. İlk aşama iki taraflı danışmaları;

⁸⁵ Petersmann, **International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System 1948-1996**, s. 36; Malcolm N. Shaw QC, **International Law**, 5th ed., UK: Cambridge University Press, 2003, s. 939 vd.

⁸⁶ John Collier, Vaughan Lowe, **The Settlement Of Disputes In International Law**, 1st ed., London: Oxford University Press, 1999, s. 97.

bu aşama başarısız olduğu takdirde ikinci aşama, çok taraflı danışmaları düzenlemiştir.

İki taraflı danışmalarda, her bir akit tarafın, aldığı ve GATT 1947' nin işleyişini etkileyen önlemlerle ilgili, diğer bir akit tarafın veya tarafların beyanlarını dikkate almak ve danışma talebinde bulunulduğu takdirde olumlu tavır sergileyerek, yeterli danışma fırsatı tanımakla yükümlü olduğu düzenlenmiştir (GATT 1947, m. XXII:1).

İki taraflı danışmalarla tatmin edici bir sonuca ulaşamadığı takdirde, bir akit tarafın talebi üzerine “AKİT TARAFLAR” toplanarak⁸⁷, uyuşmazlık konusuyla ilgili olan diğer akit tarafla veya taraflarla danışmalarda bulunacaktır (GATT 1947, m. XXII:2).

“Etkisiz hale getirmek veya İhlal” başlığını taşıyan XXIII. madde, hukuki uyuşmazlıkların çözümü konusunda özet bir düzenleme içermekle birlikte, GATT döneminin merkezi uyuşmazlık çözüm yöntemi, bu maddede düzenlenen şartlarla geliştirilmiştir⁸⁸.

Madde ile uyuşmazlıkların önlenmesi, dar anlamıyla uyuşmazlıkların çözümü ve anlaşmaya bağlı kalınmasının sağlanması olarak birbirini izleyen üç uyuşmazlık çözüm yöntemi oluşturulmuştur.

Bir akit taraf, diğer bir akit tarafın veya tarafların;

A. GATT 1947 ile hüküm altına alınan yükümlülüklerini yerine getirmedeki başarısızlığının;

⁸⁷ Büyük harflerle yazılan “AKİT TARAFLAR” teriminin anlamı GATT 1947 m. XXV:1’ de açıklanmıştır. GATT’ a akit tarafların temsilcileri, GATT hükümlerinin ortak hareket edilmesini gerektiren durumlarda zaman zaman toplanmışlar ve genel olarak Anlaşma’ nın amaçlarını kolaylaştıracak ve daha ileri taşıyacak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Akit tarafların birlikte hareket ettiği durumlar için “AKİT TARAFLAR” terimi kullanılır Doktrinde “AKİT TARAFLAR” terimi yerine kimi zaman Konsey, kimi zaman da GATT Temsilciler Konseyi kelimeleri kullanılmıştır. Bkz. Jackson, **The Jurisprudence of GATT and the WTO**, s. 123; Shaw QC, a.g.e., s. 939; Collier, Lowe, a.g.e., s. 98. Tezimizde madde metnine bağlı kalınmış ve “AKİT TARAFLAR” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁸ I Mora, a.g.m., s. 117 vd.

B. Bu Anlaşmanın şartlarına uygun olsun veya olmasın aldığı herhangi bir önlemin;

C. Devam eden herhangi bir durum sonucunda:

1. GATT 1947 ile sağlanan menfaatinin doğrudan veya etkisiz hale getirildiğini;

2. İhlal edildiğini;

3. GATT 1947' nin hedeflediği bir başarının engellendiğini düşünürse, bu uygulamaları gerçekleştiren diğer akit tarafa veya taraflara yazılı olarak başvurarak soruna tatmin edici bir çözüm bulunması için teklifte bulunabilir. Bu durumda, talebi alan akit taraf veya taraflar sorunun çözümü konusunda olumlu bir davranış sergiler (GATT 1947, m. XXIII:1).

Uyuşmazlık konusunda makul süre içinde ilgili akit taraflar arasında bir sonuca ulaşılamazsa veya uyuşmazlık devam eden bir durum hakkındaysa, sorun AKİT TARAFLAR' a götürülür (GATT 1947, m. XXIII:2)⁸⁹.

AKİT TARAFLAR, kendilerine gönderilen uyuşmazlık hakkında araştırma yapar, tavsiyede bulunur veya karar verir. Konsey, uyuşmazlığın çözümünde, ilgili akit taraflara, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi' ne ve diğer hükümetler arası örgütlere danışabilir.

AKİT TARAFLAR, şartların yeterli derecede ciddi olduğunu düşünürse, haklı bulunan akit tarafın, ihlalcı akit taraf veya taraflara tanıdığı tavizleri veya Anlaşmadan kaynaklanan diğer her türlü yükümlülüklerini askıya almasına izin verir⁹⁰.

İhlalcı akit taraf, tavizlerin veya yükümlülüklerin askıya alınmasından itibaren altmış gün içerisinde Anlaşmadan çekilebilecektir. Bu çekilme, ihlalcı akit tarafın çekilme bildirisinin Genel Direktör tarafından alınmasını izleyen on altıncı günde gerçekleşmektedir (GATT 1947, m. XXIII:2).

⁸⁹ GATT 1947, m. XXIII: 2' nin ayrıntılı incelemesi için bkz. Petersmann, **International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System 1948–1996**, s. 35- 45.

⁹⁰ Yükümlülüklerin askıya alınması, misilleme veya hiçbir zaman ne ifade ettiği açık olmayan menfaatin “yeniden dengelenmesi” yoluyla sağlanmaya çalışılmıştır. Jackson, **The Jurisprudence of GATT and the WTO**, s. 67.

XXIII. maddede uyuşmazlıkların çözümlenmesiyle ilgili yapılan düzenlemenin üç özelliği vurgulanmalıdır:

A. Bir akit tarafın veya akit tarafların, Anlaşma ile hüküm altına alınan menfaatinin diğer bir akit tarafça veya akit taraflarca yararlanılamaz hale getirilmesinin veya ihlal edilmesinin gerekmesi. Bununla birlikte, şikayet edilecek akit tarafın veya tarafların hukuki yükümlülüklerini ihlal etmiş olması aranmaz. Jackson' a göre, şikayetin, anlaşmadaki hukuki yükümlülüklerin ihlali temeline dayandırılması gerekirken, m. XXIII' ün birden fazla anlama gelebilen “etkisiz hale getirmek” veya “ihlal” olarak ifade edilen deyimlerine dayandırılması yerinde değildir⁹¹;

1962 yılında Uruguay tarafından belirli sanayi devletlerinin çeşitli uygulamalarının, GATT yükümlülüklerini ihlal ettiği iddiasıyla önemli bir dava açılmıştır⁹².

Panel, şikayetin temeli olarak ifade edilen “etkisiz hale getirmek veya ihlal” kelimelerinin anlamının ne olduğunu belirlemek için çaba göstermiş, fakat daha sonra yargılamayı kelimelerin anlamını belirlemekten daha öteye taşıyarak raporunda, GATT' a yönelik olarak yapılan herhangi bir ihlalin prima facie (ilk bakışta) etkisiz hale getirmek veya ihlal olarak değerlendirileceğini ve bu halde etkisiz hale getirme veya ihlal durumunun var olmadığını ispat etme yükünün şikayet edilen taraf devlet üzerinde olacağını belirlemiştir.

Bu rapor, sonraki birçok GATT panelinde de takip edilmiş ve bir prensip olarak uygulanmış, sonuçta paneller, kural merkezli sistemin hukuki prensipleri üzerine daha fazla odaklanmışlardır⁹³.

⁹¹ Jackson, **The Jurisprudence of GATT and the WTO**, s. 119; John H. Jackson, **The World Trade Organization, Constitution and Jurisprudence**, 1st ed., London: Chatham House Papers, 1998, s. 66- 67.

⁹² Panel Raporu, “Uruguayan Recourse To Article XXIII, L/1923, 11S/95”. Rapor için bkz. <http://www.worldtradelaw.net/reports/gattpanels/uruguayrecoursea.pdf> (10.01.2006).

⁹³ Jackson, **The Jurisprudence of GATT and the WTO**, s. 124; Jackson, **The World Trade Organization**, s. 67. Uluslararası hukukta genel olarak uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin veya panellerin görüşlerinin veya kararlarının stare decisis (süreklilik) etkisi bulunmamaktadır. GATT yargılamasında da paneller yetkileri doğrultusunda, raporlarında daha önceki panellerin raporlarından

B. AKİT TARAFLAR' a uyuşmazlık konusuyla ilgili sadece araştırma ve tavsiyede bulunma değil, aynı zamanda konuyla ilgili karar verebilme gücünün de tanınması. Petersmann' a göre, karar verebilme gücü, uyuşmazlık konusu önlemlerin GATT ile tutarlı olup olmadığına karar vermeyi ve bu kapsamda, uyuşmazlığın çözümü için ilgili GATT kurallarının yorumlanması ve uygulanmasını da kapsar. Ayrıca karar verebilme gücü, GATT hukukunu ihlal ettiğine karar verilen akit tarafın hukuki sorumluluklarını ve ikincil yükümlülüklerini de kapsar⁹⁴.

C. AKİT TARAFLAR' a, uygun görülen hallerde bir akit tarafa veya akit taraflara, yükümlülüklerini askıya alabilmesi için yetki verilmesi gücünün tanınmasıdır.

Başlangıçta uyuşmazlıklar, AKİT TARAFLAR' ın yarıyıl toplantılarında ele alınmış, sonra uyuşmazlık konusunun araştırılması görevi sırasıyla, AKİT TARAFLAR' ın ara dönem komitelerine ve sonra da m. XXIII:2 altında uyuşmazlıkları ele almak üzere oluşturulan çalışma partilerine devredilmiştir⁹⁵.

1952 yılında AKİT TARAFLAR, uyuşmazlıkla ilgili bulguları araştırmak, ilgili GATT kurallarını bulmak ve tavsiyelerde bulunmak için, bağımsız uzmanlardan ve genellikle üç, ara sıra da beş kişiden kurulu panel oluşturma tekniği geliştirmiştir⁹⁶.

ayrılarak farklı kararlar da vermişlerdir. Bu durum, GATT uygulamasında panel raporlarının stare decisis etkisi olmadığını gösterse de katı bir uygulamadan bahsetmek mümkün değildir. Nitekim birçok panel raporunda, önceki panel raporlarına atıf yapılarak varılan sonuçlar bu raporlarla desteklenmiştir. Özellikle, akit tarafların “haklı beklentilerinin korunması” ve yukarıda sözü edilen “ispat yükü” açısından paneller, istikrarlı bir şekilde önceki panel raporlarını takip etmiş, de facto bir uygulama oluşmuştur. Jackson, **The Jurisprudence of GATT and the WTO**, s. 126- 127.

⁹⁴ Petersmann, **International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System 1948-1996**, s. 39.

⁹⁵ Jackson, **The World Trade Organization**, s. 66. Çalışma gruplarında, uyuşmazlığa taraf devletlerin temsilcileri, uyuşmazlıkla doğrudan ilgisi olmayan devletlerin temsilcileriyle, uyuşmazlık konusuyla ilgili gerçekler üzerinde bir anlaşmaya varabilmek için bir araya gelmişlerdir. Görüşmenin kuvvetli bir unsur olarak uygulandığı bu gruplarda, asıl amaç uyuşmazlık tarafları arasında uzlaşmanın sağlanması olmuştur. Bazı yönlerden bu teknik başarılı olmasına rağmen, bazı yönlerden, sadece çalışma grubunun uyuşmazlık taraflarının görüşleri ile birlikte gruba katılan devletlerin temsilcilerinin görüşlerini içeren basit bir rapordur. İlk çalışma grubu, 1949 yılında Şili' nin Avustralya karşısında yaptığı şikayet üzerine oluşturulmuş, bundan sonra çalışma gruplarının çalışmaları, üçüncü- taraf yargılamasına doğru yönelmiştir. Bkz. Andreas F. Lowenfeld, **International Economic Law**, 1st ed., USA: Oxford University Press, 2002, s. 141.

⁹⁶ The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s. 18.

Panel raporları, AKİT TARAFLAR tarafından bu raporların kabulüyle bağlayıcı hale gelmiştir. AKİT TARAFLAR, 1948- 1994 yılları arasında kurulan 120' yi aşkın panelde görülen birçok uyuşmazlığı çözümlenmiş, ilgili GATT kurallarının açıklaması ve güçlendirilmesi konusunda çaba göstermiştir⁹⁷.

GATT 1947 dönemi uyuşmazlık çözüm sisteminin problemleri alanlarından bazıları şunlardır:

A. Panelin çalışma alanını belirleme, panel üyelerini seçme, tarafların birbirlerine cevabı gibi diğer yargılama süreçlerinin gerçekleştirilmesinde kesin sürelerin belirlenmemesi;

B. Panel raporlarının kabulü için, kaybeden tarafın da oy kullandığı AKİT TARAFLAR' da oybirliğinin aranması karşısında kararların kabul edilip edilmeyeceğinin belirsiz olması;

C. Panel raporları kabul edilse bile, davada haklı çıkan akit tarafın, kararın uygulanmaması halinde herhangi bir işlem yapamaması veya en azından tatmin edici bir tazminat talep edememesi.

Özellikle, 1980' li yıllarda kabul edilen panel raporlarının önemli bir kısmı uygulanmamıştır. Panel raporlarını özellikle, ABD, Avrupa Topluluğu ve Kanada gibi gelişmiş sanayi devletleri uygulamamıştır. Bu nedenlerle, hukuki bir bağlayıcılıktan bahsetmek olanaklı olmamış, GATT uyuşmazlık çözüm sistemine duyulan güven de sarsılmıştır⁹⁸.

GATT dönemi uyuşmazlık çözüm sistemi, sistemin iyileştirilmesi için yapılan değişikliklere rağmen, uluslararası ticaretin yapılması için gerekli olan kesinliği ve öngörülebilirliği sağlamak konusunda zayıf kalmıştır.

⁹⁷ The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s. 19.

⁹⁸ Jackson, **The Jurisprudence of GATT and the WTO**, s. 123; Leebron, a.g.m., s. 14- 15; Petersmann, **International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System 1948-1996**, s. 53- 54; The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s. 19.

Uruguay Roundunda, uyuşmazlık çözüm sistemi çok önemli bir görüşme alanı olmuş, sisteme getirilen eleştiriler ve yapılan teklifler doğrultusunda UÇUM hazırlanmıştır⁹⁹.

Uyuşmazlık çözüm sistemi, GATS ve TRIPS anlaşmalarıyla düzenlenen tamamen yeni yükümlülüklerle birleştirilmiş; DTÖ' ye, düzenlediği tüm ticari ilişkiler alanlarında tek bir uyuşmazlık çözüm yöntemini uygulayacağı ve sürecin, oybirliğine ihtiyaç olmadan alınabilmesi imkanı tanınmış; daimi temyiz organı oluşturulmuştur. GATT sisteminin değerini kanıtlamış olan önemli unsurları, danışmalar ve şikayetleri inceleyen uzmanlardan kurulu paneller ise yeni sistemde de yerini almıştır.

III. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ

A. Uyuşmazlık Çözüm Sisteminin Amacı

DTÖ, uluslararası ticaretin kurallarını düzenleyen tek uluslararası organdır. DTÖ kapsamındaki anlaşmalarla, küresel ekonominin olabildiğince herkesin yararına işlenmesini sağlamak üzere üye devletlerin hükümetleri, ticari düzenlemelerini ve ticaret politikalarını kararlaştırılan sınırlar içinde tutmak konusunda yükümlülük altına girmişlerdir¹⁰⁰.

DTÖ' ye üye devletler, piyasalarında faaliyet gösteren şirketlerin ve tüketicilerinin yararlarını gözeterek, bu yararlar doğrultusunda yapacağı düzenlemelerle, küresel ekonominin işlenmesini zorlaştırmamakla yükümlüdürler¹⁰¹.

DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin amacı, DTÖ üyesi bir devletin yaptığı düzenlemenin, diğer bir üyenin menfaatlerine zarar vermesi halinde, bu uyuşmazlığın çözümlenmesini sağlamaktır. Tavsiyelerde ve kararlarda, haksız bulunan tarafın ulusal düzenlemelerini yükümlülüklerine uygun hale getirmesi istenir, yoksa bir

⁹⁹ Uruguay Roundunda uyuşmazlık çözümüne ilişkin yapılan görüşmeler için bkz. Croome, a.g.e., s. 147- 154; 262- 267.

¹⁰⁰ Peter Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, London: Kluwer Law International, 2002, s. 1.

¹⁰¹ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 3.

tarafın cezalandırılması amaçlanmaz¹⁰². Nitekim bu doğrultuda, üyeler arasındaki uyuşmazlığa DTÖ anlaşmaları hükümlerine uygun, karşılıklı kabul edilebilir, olumlu bir çözümün bulunması uyuşmazlığın çözümü süresince teşvik edilmiştir (UÇUM, m. 3.7). DTÖ uyuşmazlık çözüm sistemi bu yükümlülük kapsamında, çok taraflı ticaret sistemine güvenlik ve öngörülebilirlik sağlayan merkezi bir unsurdur (UÇUM, m. 3.2).

Sistem, çok taraflı ticaret sisteminde güvenliği ve öngörülebilirliği sağlamak için;

1. Üyelerin, kapsamdaki anlaşmalar çerçevesinde haklarını ve yükümlülüklerini korur (UÇUM, m.3.2). Sistemin bu amacı, uyuşmazlık çözüm sistemi sonucunda verilen tavsiyelerle ve kararlarla, DTÖ kapsamındaki anlaşmalarla düzenlenen hakları ve yükümlülükleri çoğaltamayacağına veya azaltamayacağına ilişkin olan şartla da desteklenmiştir (UÇUM, m. 3.2);

2. DTÖ anlaşmalarında yer alan hükümleri, uluslararası hukukun kurallarına göre yorumlayıp açıklığa kavuşturarak anlaşılmasını sağlar (UÇUM, m. 3.2);

3. DTÖ' ye üye devletler, UÇUM kapsamında yer alan anlaşmalardan kaynaklanan haklarının ihlali halinde tek taraflı önlem almak yerine, uyuşmazlıklarının sistem tarafından öngörülen kurallara ve yöntemlere uygun olarak çözülmesini sağlamak için, uyuşmazlıkların çözüm sistemine başvurmayı taahhüt etmişlerdir (UÇUM, m. 23.2(a)).

Sistemde, sadece DTÖ' ye üye devletler uyuşmazlık tarafı olabilmektedir. Sistem, uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde üstlendiği rolle, hükümetlerin uluslararası ticareti etkileyen, adil olmayan, keyfi, yıkıcı düzenlemeleri karşısında sağladığı korumayla, gerçek kişilere, özel teşebbüslere ve diğer kuruluşlara uluslararası ticaret alanında ekonomik fırsat ve barış ortamı sağlamayı da hedeflemiştir. Bununla birlikte, uyuşmazlık çözüm sisteminde sadece devletlerin taraf olabilmesi, sistemin eleştirilmesine neden olmaktadır.

¹⁰² Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 3.

Hükümetler, Dünya Ticaret Örgütü kapsamında üstlendikleri yükümlerine aykırı hareket ettiklerinde, uluslararası ticaret alanında faaliyet gösteren şirketler ve sanayi kuruluşları, genellikle, DTÖ hukukunun ihlal edildiğini bilmedikleri için bu konuda mücadele edememektedirler. Bununla birlikte, DTÖ' ye üye gelişmekte olan veya gelişme seviyesi düşük olan devletlerde faaliyet gösteren şirketler ve kuruluşlar, sistemde uyumsuzluk tarafı olmadıkları ve uyumsuzluk süreci masraflarının da yüksek olması nedeniyle kendi hükümetlerini ikna etmekte güçlük çektikleri için yine olumsuz sonuçlarla karşılaşabilmektedirler. Bu durum, DTÖ uyumsuzluk çözüm sisteminin eleştirilebilecek yönlerinden biridir.

B. Uyuşmazlık Çözüm Sisteminin Kaynakları

1. Genel Olarak

Uluslararası hukukun oluşumunda, yerel hukuk sistemlerinde olduğu gibi merkezi bir yasama organı faaliyeti söz konusu değildir. Uluslararası hukukun yaratıcıları, aynı zamanda uluslararası hukukun aktörleri olan ve uluslararası hukukun yaratılması sürecinde tamamen eşit statüde olan devletlerdir. Devletler de, yerel hukuk sistemlerinde olduğu üzere uluslararası hukuk kurallarının oluşturulması için “uluslararası bir yasama organı” seçmezler¹⁰³.

Uluslararası hukuk kurallarının oluşturulması için merkezi bir yasama organı olmasa da, uluslararası hukuk, uluslararası genel hukuk adı altında ve uluslararası örf adet hukuku ile hukukun genel prensiplerinden oluşan uluslararası bir düzenlemenin özelliklerini taşır. Uluslararası genel hukuk, devletlerin sorumluluğu, kuralların uygulanması, uyumsuzlukları çözümü gibi alanlarda, ikili ve çok taraflı anlaşmalarda bırakılan boşlukları doldurarak, uluslararası hukukun bir hukuk sistemi olarak varlığının devam etmesini sağlar¹⁰⁴.

¹⁰³ Joost Pauwelyn, “The Role Of Public International Law In The WTO: How Far Can We Go?”, **A.J.I.L.**, Vol. 95, No. 3 (2001), s. 535.

¹⁰⁴ Pauwelyn, a.g.m., s. 536.

Uluslararası hukukun kaynakları hakkındaki modern görüşler, genellikle Uluslararası Adalet Divanı Statüsü' nün 38.1. maddesine yapılan atıfla başlamaktadır¹⁰⁵.

Maddeye göre, “Görevi, kendisine havale edilen uyuşmazlıkları devletlerarası hukuka uygun olarak çözmek olan Divan:

a) Uyuşmazlık halindeki Devletlerce tahsisen kabul edilmiş kurallar koyan gerek genel gerek özel milletlerarası anlaşmaları;

b) Hukuk kuralı olarak kabul edilmiş olan genel bir uygulamanın kanıtı olarak milletlerarası teamülü;

c) Uygar uluslarca kabul edilen genel hukuk prensiplerini;

d) 59. madde hükmü saklı kalmak şartıyla, hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı araç olarak çeşitli milletlerin adli kararları ile en yetkili uzmanlarının doktrinlerini; uygular.

Palmeter ve Mavroidis' e göre, UÇUM veya diğer herhangi bir kapsamdaki anlaşmada, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü' nün 38.1. maddesine karşılık gelen açık bir hüküm yoksa da, bu madde hükümleri UÇUM' un 3.2 ve 7. maddeleriyle etkili bir şekilde DTÖ uyuşmazlık çözüm sistemine taşınmıştır¹⁰⁶.

UÇUM' un 3.2. maddesinde, uyuşmazlık çözüm sisteminin amacının, DTÖ Anlaşmaları hükümlerinin, uluslararası hukukun yorumlanmasına ilişkin örf adet kurallarına uygun şekilde açıklığa kavuşturulması olduğu düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile uyuşmazlık çözüm sisteminin yeni meşruluk temeli açıkça tanınmıştır¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Statünün Türkçe metni için bkz. Gündüz, a.g.e., s. 83- 94.

¹⁰⁶ David Palmeter, Petros C. Mavroidis, “The WTO Legal System: Sources Of Law”, **A.J.I.L.**, Vol. 92, No. 3 (1998), s. 399.

¹⁰⁷ John P. Gaffney, “Due Process In The World Trade Organization: The Need For Procedural Justice In The Dispute Settlement System”, **Am. U. Int'l. L. Rev.**, Vol. 14, No. 4 (1999), s. 1189.

UÇUM' un 7. maddesinde ise panellerin, uyuşmazlık tarafları tarafından belirtilen kapsamdaki anlaşmalardaki ilgili hükümler ışığında uyuşmazlığı araştırmak için çalışma alanları oluşturacakları düzenlenmiştir.

TO, “ABD-Yeniden Elde Edilmiş Gaz Yağı” davasına ait raporunda, UÇUM 3.2. maddesini referans alarak, DTÖ hukukunun, uluslararası hukukun bir bölümü olduğunu belirtmiştir. Ayrıca raporda, uluslararası hukuka yapılan bu referansın, Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi tarafından düzenlenen yorumlama kurallarıyla bağlantılı olarak yapıldığı belirtilmiştir¹⁰⁸.

2. Kapsamdaki Anlaşmalar

“Kapsamdaki anlaşmalar” terimi (UÇUM, m. 7.2), DTÖ Anlaşması' nın eki olan tüm çok taraflı DTÖ Anlaşmalarını ifade etmektedir. Bununla birlikte, UÇUM hükümleri, taraflar arasında DTÖ çoklu ticaret anlaşmalarından kaynaklanan uyuşmazlıklara da uygulanır. Kapsamdaki anlaşmalarla, açıkça diğer uluslararası anlaşmalara atıf yapıldığı hallerde, atıf yapılan anlaşmalar da “kapsamdaki anlaşma” olarak değerlendirilir¹⁰⁹.

Örneğin, TRIPS' in ilgili maddelerinde, fikri mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin 1961 tarihli “Roma Anlaşması'na” , 1967 tarihi “Paris Anlaşması' na”, 1971 tarihli “Bern Anlaşması' na” ve “Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü' ne” atıf yapılmıştır (TRIPS, m.1.3; 3.1; m.4(b); m.9 (a); m.10.1 vd.)

DTÖ Anlaşması yapıldıktan sonra yürürlüğe giren anlaşmalar “kapsamdaki anlaşma” sayılmamaktadır. Bununla birlikte, bir NAFTA tahkiminde, NAFTA' ya taraf devletlerin GATT ve GATT kapsamında müzakere edilen anlaşmalardan doğan haklarının sadece GATT' dan kaynaklanmadığına, GATT' ın “evrim” geçirerek, DTÖ' ye dönüştüğüne karar verilmiştir¹¹⁰.

¹⁰⁸ TO Raporu, “United States-Standards for Reformulated and Conventional Gasoline”, Belge No. WT/DS2/AB/R. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds2_e.htm (21.01.2006).

¹⁰⁹ Palmeter, Mavroidis, a.g.m., s.400.

¹¹⁰ Palmeter, Mavroidis, a.g.m., s. 410.

Diğer taraftan, GATT ile bağlantılı olarak yapılmış olan iki taraflı anlaşmalardan kaynaklanan uyuşmazlıklarda, panele gitmek için gerekli hukuki menfaatin bulunduğu kabul edilmiştir. Örneğin, 1990' ların başında, Kanada ile Avrupa Topluluğu arasındaki iki taraflı "Un Anlaşması' na" dayanarak, Kanada' nın panele başvurması üzerine panel, ilgili anlaşmanın GATT' ın çok taraflılığına uymamakla birlikte, GATT ile "yakın bağlantılı" olması sebebiyle, Kanada' nın davasını incelemeye almıştır¹¹¹.

Panel oluşturulması talebinin, talebin hukuki dayanağını da içermesi gerekir (UÇUM, m. 6.2). Talebin hukuki dayanağının açıklanması da, uyuşmazlık çözüm sürecinin başlangıç noktasıdır. Talebin hukuki dayanağı, belirli bir anlaşmada ya da anlaşmalarda yer alan belirli hükümlerdir.

3. Paneller ve Temyiz Organı Tarafından Daha Önce Verilen Raporlar

GATT 1947 döneminde, daha önce verilen panel kararlarının sonraki paneller için emsal karar teşkil edip etmeyeceği tartışmalıydı. Bir tarafta, paneller kendi kararlarını destekleyen daha önceki panel kararlarına dayanmaktaydılar. Aynı şekilde, GATT toplantılarında, bazı akit taraf temsilcileri özellikle ABD, panel raporlarının GATT dava hukukunun yapısını oluşturduğu ileri sürmüştür¹¹². Diğer temsilciler ise, panel raporlarının örnek kararlar özelliği taşımadığını ileri sürmüşlerdir. Uyuşmazlık çözümüne ilişkin bu kararların Genel Anlaşma ile sağlanan hakları ve yükümlülükleri azaltıp çoğaltamayacağına ilişkin 1982 tarihli Bakanlık Kararı' nda, önceki panel kararlarının GATT bünyesinde emsal karar olamayacağı ifade edilmiştir¹¹³.

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü' nün 38. 1(d) maddesi ile Statü' nün 59. maddesi birlikte değerlendirildiğinde, Divan tarafından belli bir uyuşmazlık hakkında verilen önceki kararda yapılan değerlendirmelerin ve ulaşılan sonuçların, sonraki uyuşmazlıklarda hukuki olarak takip edilmesinin gerekmediği, ancak Divan

¹¹¹ Palmeter, Mavroidis, a.g.m., s. 410- 411.

¹¹² August, a.g.e., s. 123.

¹¹³ August, a.g.e., s. 123, dn. 69.

tarafından uluslararası hukukun “ikincil” kaynağı olarak değerlendirilebileceği bir sistemin yaratıldığı görülmektedir¹¹⁴.

DTÖ hukuku da bu sistemi benimsemiştir. DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminde, GATT panelleri, DTÖ panelleri ve Temyiz Organının daha önceki uyuşmazlıklarla ilgili vermiş olduğu raporlar, DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin hukuk kaynakları arasında, DTÖ’ nün kapsamındaki anlaşmalarından sonra ikinci sırada yer alır¹¹⁵. Diğer bir deyişle, paneller ve Temyiz Organi, önlerine gelen uyuşmazlıkta önceki raporlarında yer alan hukuki değerlendirmelerine dayanabilmekle birlikte, gerekli olduğu hallerde bu değerlendirmelerden ayrılmakta da serbesttirler.

Konu ile ilgili tartışma “Japonya- Alkollü İçecekler Üzerine Konulan” Vergiler” davasında yapılmıştır¹¹⁶.

Temyiz Organi görüşünü raporunda şu şekilde açıklamıştır:

“DTÖ Anlaşması’nın, XVI: 1. maddesine göre, ‘İşbu Anlaşma ve Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları’ nda belirtilen durumlar dışında, DTÖ, GATT 1947 AKİT TARAFLARININ ve GATT 1947 çerçevesinde kurulan organların karar, usul ve yöntemlerini takip edecektir’.

GATT 1994, m.1(b)(iv)’ e göre de, ‘GATT 1947’ nin AKİT TARAFLARININ diğer kararları GATT 1994’ ü oluşturur’. GATT 1994, DTÖ Anlaşması’ nın bir eki olarak DTÖ kapsamına alınmasıyla, GATT 1947, DTÖ’ nün yetki alanına sokularak devamlılık ve tutarlılığın sağlanması amaçlanmış ve böylelikle GATT 1947 tecrübesi de DTÖ’ ye taşınmıştır.

Kabul edilen panel raporları GATT’ in önemli bir parçasıdır ve bu raporlar sonraki paneller tarafından sıklıkla göz önüne alınmaktadır. Raporlar, DTÖ üyeleri arasında meşru beklentiler yaratmakta ve bu nedenle, ilgili herhangi bir uyuşmazlıkta dikkate alınmaktadır. Bununla birlikte, ilgili uyuşmazlık tarafları arasında belirli

¹¹⁴ Palmeter, Mavroidis, a.g.m., s. 400.

¹¹⁵ Palmeter, Mavroidis, s. a.g.m., s. 400.

¹¹⁶ TO raporu, “Japan- Taxes on Alcoholic Beverages (US)”, Belge No. WT/DS11/AB/R. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds11_e.htm (13.03.2006).

uyuşmazlığın çözümlü hali dışında önceki raporlar bağlayıcı değildirler. Kısaca, karakterleri ve hukuki statüleri, DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra da değişmemiştir.

Bu nedenlerle, panelin ulaştığı sonucun, panel raporunun 6.10. paragrafında belirtilen ‘GATT AKİT TARAFLARI ve DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Organı tarafından kabul edilen panel raporlarının Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’ nin 31. 3 (b) maddesi anlamında sonraki paneller için örnek kararlar teşkil ettiği’ görüşüne katılmıyoruz¹¹⁷.

Bununla birlikte, GATT AKİT TARAFLARI ve DTÖ üyeleri tarafından onaylanmayan panel raporlarının hukuki etkisinin olmadığını belirten sonucuna katılıyoruz. Bunun gibi, Panelin, kabul edilmese bile önceki bir panel raporunda ilgili uyuşmazlıkla ilgili yararlı bulgular bulabileceği konusundaki görüşüne de katılıyoruz”.

4. Uluslararası Örf Adet Hukuku

DTÖ Anlaşmaları, DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin, çok taraflı ticaret sisteminde güvenlik ve öngörülebilirliği sağlamak için, “uluslararası hukukun yorumlanmasına ilişkin örf- adet kurallarına” uygun olarak yorumlanacaktır (UÇUM, m. 3.2).

Paneller ve Temyiz Organı, uygulamada 1969 tarihli Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’ nin, anlaşmaların yorumunu düzenleyen 31. ve 32. maddelerini esas olarak almaktadır. Uygulamada, DTÖ’ de, GATT döneminde olduğu gibi örf- adet kurallarına değil, anlaşmalara dayanılmaktadır. GATT’ in ilk ve en temel hükmü olan “en çok gözetilen ulus kaydı” bile, uluslararası örf adet hukukunun bir düzenlemesi olmamış veya bir örf adet kuralı yaratmamıştır. Aksine, en çok gözetilen ulus kaydı, sadece bir anlaşma hükmü olarak kabul edilmiştir¹¹⁸.

¹¹⁷ Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, m. 31. 3 (b): “Tarafların anlaşmanın yorumu konusundaki uzlaşmasını tespit eden anlaşmanın uygulanması ile ilgili daha sonraki bir uygulaması”. Sözleşmenin 1969 tarihli Türkçe metni için bkz. Gündüz, a.g.e., s. 104- 129.

¹¹⁸ Palmeter, Mavroidis, s. 406.

5. Hukukun Genel Prensipleri

GATT panelleri, DTÖ panelleri ve Temyiz Organı, raporlarında varmış oldukları sonuçları gerekçelendirirken, hukukun genel prensiplerine de başvurmuşlardır.

“ABD-Kanada’ dan Yumuşak Odun Kerestesinin İthalatını Etkileyen Önlemler” davasında, panel, sübvansiyonlar ve telafi edici önlemlere ilişkin yargılama sürecinde “bir kimsenin daha önceki fiil ve hareketlerinden doğan hukuki engel” prensibini adil ve etkili şekilde uygulamıştır¹¹⁹.

TO, “Avrupa Toplulukları-Hormon” davasına ilişkin raporunda, “bir anlaşmanın bir bölümünün diğer bölümlerinden, ilgili bölümde aksi belirtilmediği sürece daha üstün veya daha aşağı olmayacağını” belirtmiştir¹²⁰.

Hukukun genel prensiplerinden ayrılmayı mümkün kılan “istisnalar” ise dar yorumlanması gerekirken, paneller tarafından birçok defa anlaşmalarda yer alan “istisna” hükümlere başvurulduğu görülmüştür¹²¹.

C. Uyuşmazlık Çözüm Sisteminin Temel Unsurları

1. Kurumlar

DTÖ’ nün uyuşmazlık çözüm sisteminin işlevlerini yerine getirmesini sağlamak üzere görev yapan kurumlar şunlardır: a. Uyuşmazlık Çözüm Organı b. Paneller, c. Temyiz Organı, d. Sekreteryası.

¹¹⁹ Panel Raporu, “US- Softwood Lumber III”, Belge No. WT/DS236. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds236_e.htm, (09.02.2006).

¹²⁰ TO Raporu, “European Communities- Hormones”, Belge No. WT/DS48/AB/R. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds48_e.htm (09.02.2006).

¹²¹ Panel Raporu, “US- Upland Cotton”, Belge No. WT/DS267. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds267_e.htm (09.02.2006). Panel Raporu, “Canada-Dairy”, Belge No. WT/DS103. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds103_e.htm (09.02.2006).

a. Uyuşmazlık Çözüm Organı

Uyuşmazlık Çözüm Organı, kapsamdaki anlaşmaların danışmalara ve uyuşmazlık çözümüne ilişkin hükümlerini yönetir¹²². Genel Konsey, UÇUM' da öngörülen (UÇUM, m.2) UÇO' nın sorumluluklarını yerine getirmek için gerektiğinde toplanır (DTÖ Anlaşması, m. 4.3). UÇO, DTÖ Genel Konseyi' nin uyuşmazlıkların çözümü için farklı bir başkanla toplanması halinde aldığı isimdir.

UÇO,

(1) Panelistleri tayin eden ve panellerin çalışma alanlarının belirlenmesini kabul eden;

(2) Panel ve Temyiz Organı raporlarını kabul eden;

(3) Kararların ve tavsiyelerin uygulanmasını denetleyen;

(4) “Makul zaman süresi” konusunda tavsiyede bulunacak hakemleri tayin eden;

(5) Anlaşmalara uygunluğun yeniden sağlanması konusunda tedbirlere ilişkin tavsiyede bulunacak ikinci “Uygulama” panelini tayin eden;

(6) İmtiyazların veya yükümlülüklerin askıya alınmasına (misilleme) izin veren;

(7) Anlaşmalarda yer alan hükümlerin anlamını tespit edebilen tek yetkili kurumdur¹²³.

b. Paneller

Uyuşmazlık çözüm sisteminin ikinci kurumsal unsuru, belirli bir sorunu incelemek için oluşturulan panellerdir. Bir panel, UÇO tarafından özel bir konunun incelenmesi için oluşturulur ve inceleme sona erdiğinde panelin görevi de sona erer. Panel, incelemelerinde, bulguların tespitinde ve ulaştığı sonuçlarda DTÖ' nün herhangi bir organına bağlı olmayıp, bağımsız hareket eder.

¹²² The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s. 20.

¹²³ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 44.

Organın asıl işlevi, UÇO' nun görevini yerine getirmede bu kuruma yardım ise de (UÇUM, m.11), panel raporları, temyize gidilmedikçe veya UÇO tarafından rapor oybirliğiyle reddedilmedikçe otomatik olarak kabul edilmektedir (UÇUM, m. 16.4).

Paneller, bir üyenin veya GATT 1947' nin akit taraflarından birinin temsilcisi olarak; kapsamdaki herhangi bir anlaşmanın veya bu anlaşmalardan önce yürürlükte olan anlaşmalar Konseyinin veya Komitesinin temsilcisi olarak ve Sekreteryada hizmet vermiş hükümet veya hükümet dışından kişilerden oluşturulurlar. Panel üyeleri, uluslararası ticaret hukuku veya politikası alanında ders vermiş veya bu alanlarda yayını olan veya bir Üyenin üst düzey resmi ticaret görevlisi olarak hizmet vermiş kişilerdir.(UÇUM, m.8.1).

Uyuşmazlığa taraf devletler, panelin kurulmasından itibaren 10 gün içinde, panelin beş kişiden oluşması yönünde bir ortak bir karar almazlarsa, panel üç üyeyle kurulur (UÇUM, m. 8.5).

Panel üyeleri, uyuşmazlığa taraf devletlerin aksi yönde bir kararı olmadıkça, uyuşmazlığa taraf devletlerden seçilmezler. Uyuşmazlığa taraf devletlerden biri gelişmekte olan bir devlet ise, bu devletin talebi üzerine, panel en az bir tanesi gelişmekte olan devletten olan üyelere oluşturulur (UÇUM, m. 8.10).

Sekreteryaya, panel üyeliği yapabilecek adayları belirtir bir liste tutar (UÇUM, m. 8.4) ve bir uyuşmazlık halinde taraflara panel için aday önerir. Uyuşmazlık tarafları, zorunlu nedenler olmadıkça aday olarak gösterilenlere itiraz edemezler (UÇUM, m. 8.6).

Panelistler, hükümet temsilcisi veya herhangi bir örgüt temsilcisi olarak değil, kişisel sıfatlarıyla görev yaparlar (UÇUM, m. 8.9). Panelistlerin tarafsızlığı, panelistlerin atanmasından itibaren yapacakları bildirimler ve ilgililerin bu konudaki bilgilendirmeleri ile sağlanır¹²⁴. Bununla birlikte, DTÖ Üyeleri de, panel üyelerine

¹²⁴ Bkz. Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Kuralları ve Yöntemleri Tespit Eden Uzlaşma Metni İçin Yönetim Kuralları, WT/DSB/RC/W/1 (96- 5267).

panelde görüŖülen dava ile ilgili talimat veremezler veya panel üyelerini etkileyemezler (UÇUM, m. 8.9).

UyuŖmazlık tarafları, panelin kurulduğu tarihten itibaren 20 gün içinde panelde görev alacak panelistler üzerinde bir anlaşmaya varamazlarsa, DTÖ Genel Direktörü, UÇO Başkanına, ilgili Konsey veya Komite Başkanına ve uyuŖmazlık taraflarına danışarak, uyuŖmazlık konusu ile ilgili kapsamdaki anlaşma veya anlaşmaların ilgili özel veya ek kurallarına veya yöntemlerine uygun olarak görev yapmasının en uygun olduğunu düşündüğü panelistleri seçerek paneli oluşturacaktır (UÇUM, m. 8.7)¹²⁵.

UyuŖmazlık tarafları, panel oluşturulduktan sonra 20 gün içinde aksi yönde bir karar almazlarsa, panel, önüne gelen sorunu taraflarca belirtilen anlaşmalarda yer alan ilgili hükümler ışığında inceleyerek, UÇO' nun bu anlaşmalar çerçevesinde, uyuŖmazlık hakkında bir tavsiyede bulunmasına veya karar verebilmesine yardımcı olmak için gerekli bulguları tespit etmekten ibaret olan standart çalışma alanına göre çalışır (UÇUM, m. 7.1).

Paneller, uyuŖmazlık taraflarına, aralarındaki uyuŖmazlığı karşılıklı kabul edilebilir ve tatmin edici bir çözüm ulaştırma konusunda yeterli fırsat verecektir (UÇUM, m.11).

UÇUM' da, panel usulü, takip edilecek prosedürün nasıl olduğuna (UÇUM, Ek 3, Çalışma Prosedürleri); zaman sınırlamalarına ve panel raporunun kapsamı gereken noktalarla, süreçteki her aşamanın tamamlanması için öngörülen sürelerle

¹²⁵UÇUM' da panelistlerin seçimi konusunda, panelistlerin yansızlığını sağlamak ve bu konuda taraflar arasında doğabilecek menfaat çatışmalarının önüne geçebilmek için, taraflara "zorunlu nedenler" dışında mutlak red hakkı olanağı tanınmamıştır. Zorunlu nedene örnek olarak, önerilen panelist adayı ile uyuŖmazlık taraflardan birisi arasında mali bir ilişkinin olması gösterilebilir. UÇUM' un bu konudaki düzenlenmesine karşı yapılan şikayetler ve itirazlara rağmen, DTÖ Genel Direktörü yetkilendirildiği şekilde, davaların yarıya yakınında paneli oluşturmakla yükümlü olmuştur. Lowenfeld, a.g.e., s. 164.

(UÇUM, m. 12); panelin gizli olarak yürütüleceğine ilişkin (UÇUM, m. 14, Ek 3)¹²⁶ maddelerle ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Paneller, her türlü kaynaktan bilgi isteyebilir, bilimsel veya teknik sorunlar hakkında uzman inceleme gruplarının görüşlerine başvurabilir (UÇUM, m. 13, Ek 4, Uzman İnceleme Grupları).

c. Temyiz Organı

DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin üçüncü kurumsal unsuru tamamen yeni olan Temyiz Organıdır.

Uyuşmazlık tarafları, panel raporunda yer alan hukuki konularla ve panel tarafından yapılan hukuki yorumlarla sınırlı olarak, panel raporunu temyiz edebilirler (UÇUM, m. 17. 4 ve 6).

Temyiz Organı, panel raporlarının temyizi taleplerini karara bağlayacak olan daimi bir organdır. Organ, yedi kişiden oluşur, her bir temyiz davasında bu kişilerden üçü görev yapar (UÇUM, m. 17.1).

Temyiz Organı, önüne gelen panel raporunda yer alan, panelin hukuki bulgularını ve ulaştığı sonuçları aynen kabul edebilir, değiştirebilir veya reddedebilir (UÇUM, m. 17. 13). TO' nun raporu, UÇO tarafından kabul edildiğinde, artık uyuşmazlık taraflarınca herhangi bir şart ileri sürülmeden kabul edilecektir (UÇUM, m. 17. 14).

Temyiz Organı, UÇO tarafından, hukuk, uluslararası ticaret ve kapsamdaki anlaşmalarla ilgili konularda kanıtlanmış tecrübe sahibi ve tanınmış otoritesi olan kişilerden oluşturulur. Bu kişilerin, hiçbir hükümetle bağlantısı olmayacaktır. Temyiz Organı üyeliği, geniş biçimde DTÖ üyeliğinin kendisini temsil eder (UÇUM, m. 17. 3).

¹²⁶ UÇUM, Ek 3. 3' te, bir uyuşmazlık tarafının kendi durumunu kamuya bildirme konusunda serbest olduğu ve panele vermiş olduğu gizli sunumuyla birlikte, bu sunumun gizli olmayan bir özetinin de kamuya sunulması konusunda talepte bulunabileceği düzenlenmiştir.

Temyiz Organının, kendi çalışanlarından oluşan bir sekretaryası olup, bu sekretarya, kurumsal olarak DTÖ Sekretaryasından ayrıdır (UÇUM, m. 17. 7).

d. Sekretarya

Sekretarya, UÇO' ya idari, panellere sekretaryal ve teknik destek sağlar (UÇUM, m. 27. 1). Ayrıca gelişmekte olan üye ülkelere, uyuşmazlığın hazırlanması konusunda tarafsız yardımlarını sunar (UÇUM, m. 27.2).

Sekretarya, uyuşmazlıkla bağlantılı olarak özellikle hukuki ve usulü yönlerden panellere yardımcı olur. DTÖ Sekretaryası Hukuk Bölümü tarafından her bir panel için tayin edilen "hukuk sekreteri", örneğin, panel üyelerine hukuki yorumlarıyla yardım etmekte ve dolayısıyla o panelin raporunu etkileyebilmektedir. Hukuk sekreteri, tarafların iddialarını ve cevaplarını içeren çok sayıdaki belge içinden, önemli konuların belirlenmesi konusunda da panel üyelerine yardımcı da olabilmektedir¹²⁷.

Lowenfeld' e göre, Sekretaryanın uzmanlık desteği, tekstil alanından fikri mülkiyet ve çeşitli hizmetler alanına kadar geniş bir alanı düzenleyen yirmiden fazla anlaşmayı kapsayan uyuşmazlık çözüm sisteminde önemini devam ettirmekle birlikte; Temyiz Organı, hukuki konularda son sözü söyleyen daimi bir organ olarak, Sekretaryanın bu alandaki gücünü elinden almıştır¹²⁸.

2. İyi Niyet Girişimi, Uzlaştırma ve Arabuluculuk

İyi niyet girişimi, uzlaştırma ve arabuluculuk gibi uyuşmazlıkların alternatif çözüm yolları, DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminde, uyuşmazlık taraflarının kabul ettiği durumlarda isteğe bağlı olarak kullanılan uyuşmazlık çözüm yöntemleridir (UÇUM, m. 5.1)¹²⁹.

¹²⁷ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 52.

¹²⁸ Lowenfeld, a.g.e., s. 172.

¹²⁹ Uyuşmazlıkların alternatif çözüm yolları hakkında geniş bilgi için bkz. Gülgün Ildır, **Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Medeni Yargıya Alternatif Yöntemler**, 1.b., Ankara: Seçkin, 2003, s. 21 vd.; Muharrem Balcı, **İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim**, İstanbul, 1999, s. 24 vd.; Mustafa Özbek, **Alternatif Uyuşmazlık Çözümü**, 1.b., Ankara: Yaklaşım Yayınları, 2004, s. 47 vd.

Uyuşmazlığın çözüm süreci boyunca bu yöntemlere başvurarak uyuşmazlık konusunda karşılıklı kabul edilebilir ve tatmin edici bir çözüm bulunabilir (UÇUM, m. 5.2). Bu düzenleme, aynı zamanda uyuşmazlık çözüm sisteminin uyuşmazlıklara olumlu bir çözüm bulmak amacıyla da örtüşmektedir. Bununla birlikte, iyi niyet girişimi, uzlaştırma ve arabuluculuk gibi yargı dışı çözüm yollarına başvurarak, uyuşmazlık dışı üçüncü bir tarafın bu konuda iyi niyet girişimcisi, uzlaştırıcı ve arabulucu sıfatlarıyla yardımını istemek konusunda, uyuşmazlık resmi olarak panele sunulmadan önce gerekli çaba gösterilmelidir¹³⁰.

DTÖ Genel Direktör' ü, ex officio (re' sen, görev gereği) iyi niyet girişiminde bulunur, uzlaştırıcı ve arabuluculu olarak hareket eder ve uyuşmazlığın çözümü için çaba gösterir (UÇUM, m. 5.6). Gelişmişlik seviyesi en düşük ülkelerden birinin taraf olduğu bir uyuşmazlıkta, uyuşmazlık danışmalar aşamasında sonuçlandırılmazsa, bu ülkenin talebi üzerine, Genel Direktör ve UÇO Başkanı, uyuşmazlığın çözümü için iyi niyet girişiminde bulunur, uzlaştırıcı ve arabulucu olarak, uyuşmazlık taraflarına yardımlarını sunarlar (UÇUM, m. 24.2).

Gelişmişlik seviyesi en düşük bir ülke tarafından devam ettirilen bir ticari önlemin uyuşmazlık konusu yapıldığı her davada, uzlaştırma ve arabuluculuk yöntemlerinin kullanılması düşünülmelidir¹³¹.

3. Tahkim

Hızlandırılmış bir tahkim, uyuşmazlık taraflarınca açıkça tanımlanan konularla ilgili belirli uyuşmazlıkların çözümünü kolaylaştırmak için DTÖ bünyesinde alternatif bir uyuşmazlık çözüm yolu olarak kabul edilmiştir (UÇUM, m. 25.1).

UÇUM' da, tahkime ilişkin ayrıntılı bir düzenleme yapılmamıştır. Tahkime gidilmesi, aksine bir hüküm olmadıkça, uyuşmazlık taraflarının karşılıklı anlaşmasına tabidir. Bununla birlikte, tahkime gidilmesi konusunda yapılan

¹³⁰ The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s. 25.

¹³¹ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 66.

anlaşmalar, tahkim sürecinin fiilen başlamasından yeterli bir süre önce tüm DTÖ üyelerine bildirilmelidir (UÇUM, m. 25.2).

Uyuşmazlık tarafları dışındaki DTÖ üyeleri, tahkime giden taraflarca kabul edilmesi şartıyla tahkime taraf olabilirler. Uyuşmazlık tarafları, tahkim kararına uymayı taahhüt ederler. Tahkim kararı, herhangi bir üye tarafından kararla ilgili bir husus ileri sürüldüğünde, UÇO' ya ve ilgili anlaşmanın Konseyine ve Komitesine de bildirilir (UÇUM, m. 25.2).

UÇUM' un, kabul edilen panel ve Temyiz Organı raporlarında yer alan kararların ve tavsiyelerin uygulanmasının denetlenmesine ilişkin 21. maddesi ile tazminat ve misilleme konularını düzenleyen 22. maddesi, tahkim kararlarına gerekli mutatis mutandis (gerekli değişikliklerle) yapılarak uygulanır (UÇUM, m. 25.4).

4. Karar Süreci

GATT 1947 dönemi ve DTÖ uyuşmazlık çözüm kuralları arasındaki en önemli fark, karar verme yöntemindeki değişikliktir.

GATT 1947 döneminde AKİT TARAFLAR' ca onaylanmayan panel raporlarının; DTÖ döneminde ise UÇO tarafından onaylanmadığı sürece, panel ve Temyiz Organı raporlarının, şikayet edilen ve yargılama sonunda haksız bulunan taraf devlet için bağlayıcı gücü yoktur ve bu üyenin, haksız önlemlerini raporda yer alan tavsiye doğrultusunda uygun hale getirmesi konusunda yükümlülüğünü gerektirmez¹³².

GATT döneminde, önemli kararların oybirliğiyle alınması gerekmektedir. Panelin kurulmasını istemeyen veya panelin uyuşmazlık hakkında ulaştığı sonuçları kabul etmek istemeyen uyuşmazlık tarafı da, konsensüse girmeyi reddederek kararın alınmasını bloke etme olanağına sahipti. Böyle bir durumla GATT döneminde çok sık karşılaşılmasa da, böyle bir fırsatın olması, GATT döneminde uygulanan uyuşmazlık çözüm sistemini temelden zayıflatmıştır.

¹³² Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 44.

Bu nedenle, GATT döneminde, kararların alınması için bütün üyelerin bu doğrultuda oyunu kullanmasını ifade eden “pozitif konsensüs” gerekliliği, DTÖ kurallarıyla birlikte, sürecin engellenmesi yönünde oybirliğiyle karar alınması gerekliliğini ifade eden “negatif konsensüs” şeklinde tersine çevrilmiştir¹³³.

Bir panel oluşturulması talebi üzerine UÇO, panelin oluşturulmaması yönünde oybirliğiyle bir karar vermediği sürece (aslında bu durum şikayetçi tarafın uyuşmazlık çözümlene kadar talebinden vazgeçmeyeceği için ihtimal dahilinde değildir), en geç bu yöndeki talebin gündeminde yer aldığı ilk toplantıyı izleyen UÇO toplantısında paneli oluşturacaktır (UÇUM, m. 6.1).

Uyuşmazlık tarafları aksi yönde bir karar almadıkları sürece panel, standart çalışma alanını uygular (UÇUM, m. 7.1) ve panel üyeliği, tarafların anlaşmaya varamaması halinde, Genel Direktör tarafından belirlenir (UÇUM, m. 8.7).

Bir panel raporu, rapor temyiz edilmediği veya UÇO tarafından oybirliğiyle raporun kabul edilmemesi yönünde bir karar alınmadığı sürece, UÇO tarafından onaylanır (UÇUM, m. 16.4). Panel raporunun temyiz edilmesi halinde, Temyiz Organının UÇO’ ya sunacağı rapor da, yine UÇO’ nun oybirliğiyle raporun kabul edilmemesi yönünde bir karar almadığı sürece, UÇO tarafından kabul edilmelidir (UÇUM, m. 17.14).

GATT döneminde, çok taraflı uyuşmazlık çözüm sürecinin engellenmesini sağlayan yöntemler, DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin kapsamlı bir çerçevesini düzenleyen UÇUM’ da yer alan hükümlerle ortadan kaldırılmıştır. Yeni sistemde, uyuşmazlık çözüm sürecinin zaman sınırlamalarıyla desteklenmesi ve “negatif konsensüs” kuralı, uyuşmazlık çözüm sisteminin, eski sistemden daha başarılı olmasını sağlayacaktır.

¹³³ Qureshi, **International Economic Law**, s. 294- 295.

5. Bazı DTÖ Anlaşmalarında Yer Alan Özel Düzenlemeler

UÇUM, DTÖ' nün uyuşmazlık çözüm sistemini düzenleyen kapsamlı ve bütünleştirilmiş bir çerçeve oluşturmakta birlikte, Ek 2' de UÇUM kapsamındaki anlaşmalarda yer alan özel veya ek kurallar ve yöntemler öngörülmüştür¹³⁴. Bu özel veya ek kurallar ve yöntemler, UÇUM' da düzenlenen kurallar ve yöntemlerden farklı özellikler taşırlar ve ilgili uyuşmazlıklarda uygulanma öncelikleri vardır (UÇUM, m. 1.2).

Bu özel veya ek kurallara ve yöntemlere örnek olarak, Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması kapsamında düzenlenen hızlı uyuşmazlık çözüm usulünü (m. 4.12)¹³⁵; Tekstil ve Konfeksiyon Anlaşması kapsamında düzenlenen ve tekstille ilgili uyuşmazlıklarda, önce Tekstil İzleme Organı' na başvurma kuralını (m. 8.10)¹³⁶ gösterebiliriz. Ayrıca, çeşitli anlaşmalar çerçevesinde, nitelikli uzmanların panelist veya tavsiyede bulunan olarak kullanılmasına ilişkin düzenlemeler de vardır¹³⁷.

6. Gelişmekte Olan Ülkeler

DTÖ kapsamındaki anlaşmaların birçoğunda, gelişmekte olan ülke menfaatlerini koruyan “özel ve lehe” hükümler yer almaktadır¹³⁸. UÇUM' da da, gelişmekte olan bir ülkenin uyuşmazlığa taraf olması halinde uygulanmak üzere özel usuller ve zaman çerçeveleri oluşturan hükümlere yer verilmiştir.

¹³⁴ İlgili Çok Taraflı Anlaşmalar ve bu Anlaşmalarda yer alan özel veya ek kurallar ve yöntemler için bkz. World Trade Organization, **The WTO Dispute Settlement Procedures, A Collection of the Relevant Legal Texts**, 2nd ed., UK: Cambridge University Press, 2003, s. 33- 58.

¹³⁵ Anlaşmanın öngördüğü tüm özel veya ek kurallar ve yöntemler için bkz. World Trade Organization, **The WTO Dispute Settlement Procedures, A Collection of the Relevant Legal Texts**, s. 47- 54.

¹³⁶ Tekstil ve Konfeksiyon Anlaşması, m. 8. 10. Anlaşmanın öngördüğü tüm özel veya ek kurallar ve yöntemler için bkz. World Trade Organization, **The WTO Dispute Settlement Procedures, A Collection of the Relevant Legal Texts**, s. 36- 40.

¹³⁷ The WTO Secretariat, **Guide to the Uruguay Round Agreements**, s. 26.

¹³⁸ Bu anlaşmalar şunlardır: (a) Mallar Ticareti Anlaşmaları, (b) Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, (c) Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması, (d) Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması, (e) Uyuşmazlıkların Çözülmesine İlişkin Uzlaşma Metni. Ayrıca Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması' nda ve Bakanlık kararlarında ve deklarasyonlarında da gelişmekte olan ülkeler lehine düzenlemelere yer verilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Peter Gallagher, **Guide to the WTO and Developing Countries**, London: Kluwer Law International, 2000.

Danışmalar aşamasında, üyeler, gelişmekte olan ülkenin problemlerine ve menfaatlerine özel önem göstereceklerdir (UÇUM, m. 4.10). Gelişmekte olan bir üye ülke tarafından uygulanan bir önlemle ilgili danışmalar aşamasında taraflar, UÇUM' da belirlenen sürelerin (UÇUM, m. 4.7 ve 8) uzatılmasına karar verebilirler (UÇUM, m. 12.10).

Panel aşamasında, uyuşmazlık taraflarından birinin gelişmekte olan bir üye ülke olması halinde, bu tarafın, davasını hazırlamasını sağlayacak yeterli zaman tanınmalıdır. Panel raporunda, gelişmekte olan ülke için uygulanan özel ve farklı hükümler de belirtilmelidir (UÇUM, m. 12.10 ve 11).

UÇO, kabul ettiği kararların ve tavsiyelerin uygulanmasında, gelişmekte olan ülkenin menfaatlerine özel dikkat göstermeli; dava gelişmekte olan bir ülke tarafından açılmışsa, şikayet edilen tedbirin ticari kapsamı ve ekonomik etkilerini de göz önünde tutarak, uygulamanın normal denetlenmesi dışında daha ileri boyutta neler yapabileceğini düşünmelidir (UÇUM, m. 21.2, 7 ve 8). Gelişmekte olan ülkeler, Sekreteryanın hukuki yardımını da talep edebilirler (UÇUM, m. 27.2).

UÇUM' un 24. maddesi, DTÖ üyesi az gelişmiş ülkeler hakkında düzenleme içermektedir. Madde, gelişmişlik seviyesi en düşük ülke aleyhine resmi bir şikayette bulunmadan, uyuşmazlığın uzlaşma ile çözümlenmesini sağlamak üzere Genel Direktörün, iyi niyet girişiminde bulunması için, başvuru yapmadan önce gerekli çabanın gösterilmesi gerekliliğini düzenlemiştir (UÇUM, m. 24.1).

Gelişmişlik seviyesi en düşük olan bir üye ülke tarafından devam ettirilen tedbirler sonucu, şikayette bulunan tarafın menfaatlerinin kullanılamaz hale geldiği veya ihlal edildiği tespit edilirse, ilgili taraf, tazminat talep ederken veya misilleme için yetki talebinde bulunurken gerekli özeni gösterecektir¹³⁹.

¹³⁹ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 53.

7. Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerinin Gözden Geçirilmesi

1994 tarihli Marakeş Bakanlar Konferansı'nda alınan "Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Kuralları ve Yöntemleri Tespit Eden Uzlaşma Metni' nin Uygulamasına ve Gözden Geçirilmesine İlişkin Karar" uyarınca, DTÖ Kuruluş Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonraki dört yıl içinde UÇUM' un gözden geçirilmesi ve hükümlerinin geliştirilmesine ihtiyaç olup olmadığı hususunda karar verilmesi için Bakanlar Konferansı davet edilmiştir¹⁴⁰.

UÇUM' un gözden geçirilmesi konusunda yapılan yoğun görüşmelere rağmen Seattle Bakanlar Konferansı' nda gözden geçirme çalışmaları tamamlanamamıştır. Bu başarısızlıktan sonra, UÇUM' un gözden geçirme çalışmalarında belirsizlik yaşanmış, 2000 ve 2001 yıllarında da bu konuda başarı sağlanamamıştır¹⁴¹.

Kasım 2001' de Doha Bakanlar Konferansı' nda, UÇUM' un geliştirilmesine ve açıklanmasına ilişkin görüşmelere yeniden başlanmasına karar verilmiş ve bu konuda bir hüküm de Doha Bakanlar Deklarasyonu' na eklenmiştir¹⁴². Doha Bakanlar Deklarasyonu'nun 30. paragrafında, UÇUM' a ilişkin görüşmelerin başlatılması yönünde bir hükme yer verilmiştir. Hükümde, görüşmelerin, daha önce yapılan değişiklik teklifleri ile birlikte yapılacak yeni teklifler çerçevesinde yürütüleceği düzenlenmiştir.

Görüşmeler, 2002 yılının Şubat ayında Doha Kalkınma Roundu görüşmelerinde kurulan UÇO' nun özel oturumlarında yapılmaktadır¹⁴³. Gözden geçirme kapsamında UÇO' ya sunulan önerilerden bazıları şunlardır:

¹⁴⁰ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 55.

¹⁴¹ Heinz Hauser, Thomas A. Zimmermann, "The Challenge of Reforming the WTO Dispute Settlement Understanding", **INTERECONOMICS, Review of European Economic Policy**, Vol. 38, No. 5 (2003), s. 242.

¹⁴² Hauser, Zimmermann, a.g.m., s. 242.

¹⁴³ Ernst-Ulrich Petersmann, "The Doha Development Round Negotiations on Improvements and Clarifications of the WTO Dispute Settlement Understanding 2001- 2003: An Overview", Federico Ortino, Ernst- Ulrich Petersmann (Edt.), **The WTO Dispute Settlement System 1995- 2003**, The Hague: Kluwer Law International, 2004, s. 3.

a. UÇUM' un 21. ve 22. maddeleriyle ilişkili sıralama konusu.

UÇUM' un 21. 5 ve 22. 6. maddeleri, panel tarafından haksız bulunan tarafın UÇO' nun kararına tamamıyla uyup uymadığı konusunda uyuşmazlık tarafları arasında bir anlaşmazlığın çıkması halinde uygulanacak yöntemler arasındaki sıralama ilişkisini açıkça öngörmemesi nedeniyle sorunlar yaşanmıştır¹⁴⁴.

Bu konuda 21. maddede değişiklik yapılması önerilmiştir. Bu değişiklik ile bir panel ya da Temyiz Organı tarafından verilen raporun uygulanması için alınan tedbirler konusunda doğan uyuşmazlıkları araştırmak üzere, şikayette bulunan Üye, UÇO' dan, misillemede bulunabilmek için izin verilmesi yönünde bir talepte bulunmadan önce, bir "Uygunluk Paneli" oluşturulacaktır¹⁴⁵.

b. Avrupa Toplulukları, 15- 24 profesyonel panelistten kurulu daimi panelin kurulması, danışmalar aşamasının güçlendirilmesi ve uyuşmazlıkta "üçüncü taraf" haklarının güçlendirilmesi konularında önerilerde bulunmuştur¹⁴⁶.

c. Gelişmekte olan ülkeler, UÇUM' da geliştirmekte olan ülkeler lehine olan özel ve lehte hükümlerin beklentilerini karşılamada yetersiz olduğunu ve bu hükümlerin geliştirilmesi gerektiğini ileri sürerek, herhangi bir gelişme yolundaki şikayetçi ülke veya en az gelişmiş ülkenin panel sonucunda haklı bulunması halinde, özel ve lehte muamele hükümleri çerçevesinde, bu kararın otomatik olarak aynı statüdeki diğer ülkelere de yansımaları yönünde önerilerde bulunmaktadırlar¹⁴⁷.

Bu öneriye Türkiye tarafından karşı çıkılmaktadır. Bunun nedeni ise, Hindistan tekstil paneli sonucunda haksız bulunan ülkemizin, böyle bir önerinin

¹⁴⁴ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 56.

¹⁴⁵ Konu ile ilgili getirilen öneriler hakkında bilgi için bkz. Joost Pauwelyn, "Proposals for Reform of Article 21 of the DSU", Ortino, Petersmann (Edt.), **The WTO Dispute Settlement System 1995-2003**, s. 51- 59; Petros C. Mavroidis, "Proposals For Reform Of Article 22 Of The DSU: Reconsidering The 'Sequencing' Issue And Suspension Of Concessions", Ortino, Petersmann (Edt.), **The WTO Dispute Settlement System 1995-2003**, s. 61- 74.

¹⁴⁶ Sürekli bir Panelin kurulması hakkında getirilen öneriler için bkz. Thomas Cottier, "Proposals for Moving from *Ad Hoc* Panels to Permanent WTO Panelists", Ortino, Petersmann (Edt.), **The WTO Dispute Settlement System 1995-2003**, s. 31- 40.

¹⁴⁷ Konu hakkında getirilen öneriler için bkz. Frieder Roessler, "Special and Differential Treatment of Developing Countries under the WTO Dispute Settlement System", Ortino, Petersmann (Edt.), **The WTO Dispute Settlement System 1995-2003**, s. 87- 90; Asif H. Qureshi, "Participation Of Developing Countries In The WTO Dispute Settlement System", Ortino, Petersmann (Edt.), **The WTO Dispute Settlement System 1995-2003**, s. 475- 498.

kabul edilmesi halinde kota uyguladığımız diğer ülkelere de otomatik olarak bazı tavizler verme durumunda kalılabileceği düşüncesidir.

d. UÇUM' un gözden geçirme çalışmaları kapsamında, insan hakları, çevrenin korunması, şeffaflık, hükümet dışı örgütlerin katılımı gibi konularda da görüşmeler yapılmaktadır¹⁴⁸.

2004 yılı Mayıs ayında tamamlanması gereken görüşmeler bu tarihte de tamamlanamamış olup halen devam etmektedir¹⁴⁹.

D. Uyuşmazlık Çözüm Süreci

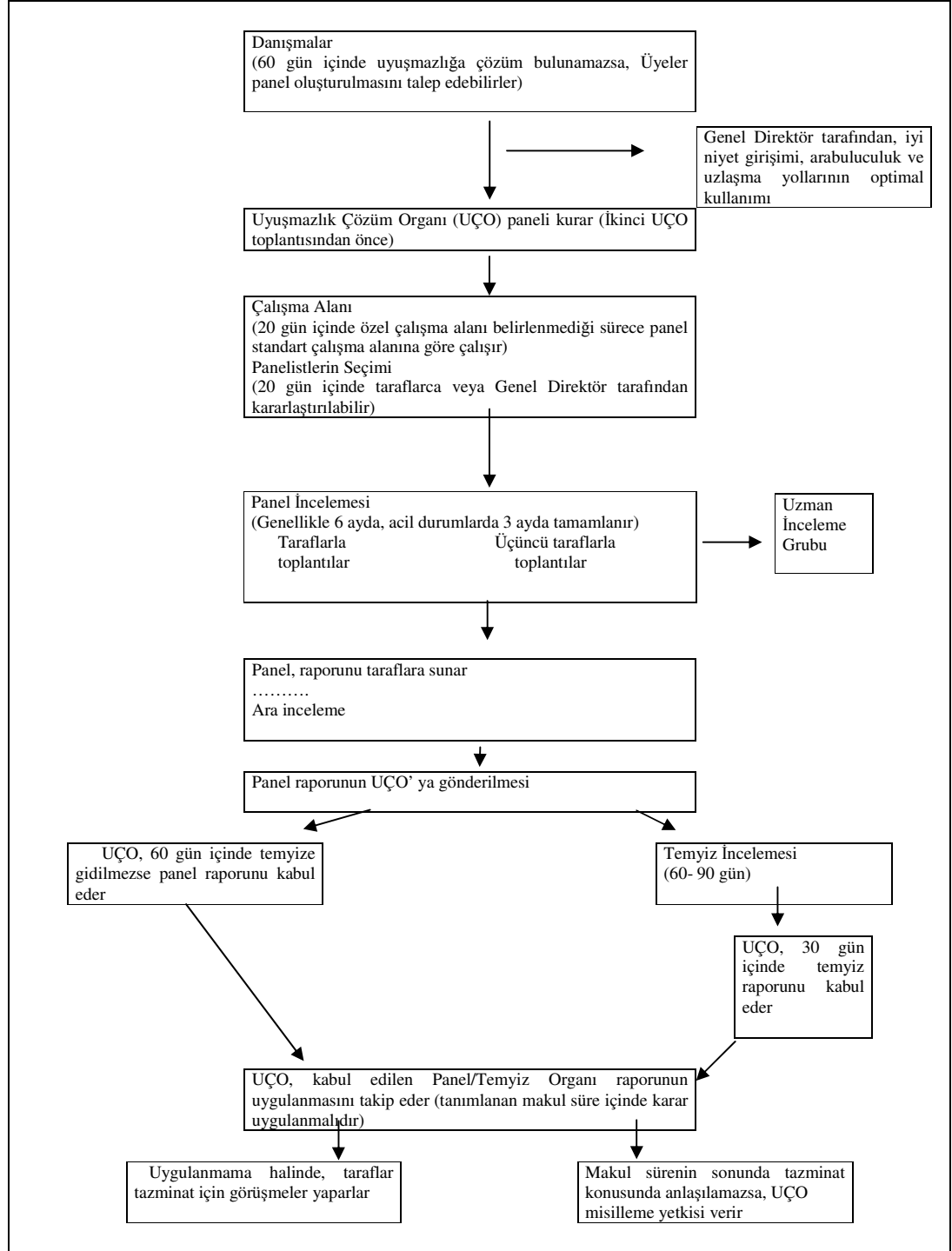
Uyuşmazlık çözüm sürecini incelemeye başlamadan önce, tablo II' den ve tablo III' den yararlanarak sürecin gelişimini görebiliriz¹⁵⁰.

¹⁴⁸ İnsan hakları ve DTÖ konusunda bilgi için bkz. Ernst-Ulrich Petersmann, "The 'Human Rights Approach' Advocated by the UN High Commissioner for Human Rights and by the International Labour Organization: Is It Relevant for WTO Law and Policy", Ernst- Ulrich Petersmann (Edt.), **Reforming The World Trading System, Legitimacy, Efficiency, and Democratic Governance**, New York: Oxford University Press, 2005, s. 357- 380; Ernst- Ulrich Petersmann, "Human Rights, Cosmopolitan Democracy And The Law Of The World Trade Organisation", Fletcher, Mistelis, Cremona, **Foundations And Perspectives Of International Trade Law**, s. 80- 96. Çevre konusu ve DTÖ hakkında bilgi için bkz. Jan Mcdonald, " 'It's Nor Easy Being Green': Trade and Environment Linkages beyond Doha", Ross P. Buckley (Edt.), **The WTO and the Doha Round, The Changing Face Of World Trade**, The Hague: Kluwer Law International, 2003, 145- 167; Geert Van Calster, "The Management Of Environmental Regulations By Intenational Organisations", Fletcher, Mistelis, Cremona, **Foundations And Perspectives Of International Trade Law**, s. 97- 113; E. Opuku Awuku, "WTO Dispute Settlement Practice And Trade- Related Environmental Measures", Ortino, Petersmann (Edt.), **The WTO Dispute Settlement System 1995-2003**, s. 341- 352. DTÖ' de şeffaflık ve hükümet dışı örgütlerin katılımı konusunda bilgi için bkz. Claus- Dieter Ehlermann, "Reflectionson the Process of Clarification and Improvement of the DSU", Ortino, Petersmann (Edt.), **The WTO Dispute Settlement System 1995- 2003**, s. 105- 114; Julio A. Lacarte, "Transparency, Public Debate, and Participation by NGOs in the WTO: a WTO Perspective, Petersmann (Edt.), **Reforming The World Trading System, Legitimacy, Efficiency, and Democratic Governance**, s. 447- 451; Kim Van Der Borght, "The Review Of The WTO Understanding On Dispute Settlement: Some Reflections On The Current Debate", **Am. U. Int'l. L. Rev.**, Vol. 14, No. 4 (1999), s. 1223- 1243.

¹⁴⁹UÇUM' un gözden geçirilmesi sürecinde yaşanan aksaklıkların nedenleri arasında şunlar belirtilebilir. Birincisi, gözden geçirme sürecinin tamamlanması gereken süreler geçmesine rağmen, UÇUM göreceli olarak iyi işlemeye devam etmektedir. İkincisi, UÇUM' un uygulamasında yaşanan usulü problemlere uygulamada çözümler bulunabilmektedir. Örneğin, UÇUM' un 21. 5 ile 22. maddeleri arasındaki zamanlama probleminin çözümü için, devletler iki taraflı anlaşmalar yapmaktadırlar. Yine hükümet dışı örgütlerin DTÖ yargılama sürecine katılma konusunda, Temyiz Organı geniş bir takdir yetkisi sağlayan kendi yöntemini geliştirmiştir. Temyiz Organı bu takdir yetkisini kullanmakta ve hükümet dışı örgütlerin görüşlerini, bu görüşleri kararını etkileyecek derecede göz önüne almadan, genel olarak kabul etmektedir. Bu örnekler, aslında sistemin ortaya çıkabilecek sorunlarla başa çıkabilecek esneklikte olduğunu göstermektedir.

¹⁵⁰ Tablo II ve Tablo III için bkz. s. 64, 65.

Tablo II: DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Prosedürü

Kaynak: Petersmann, **International Trade Law and the GATT/Dispute Settlement System**, s. 62' den çeviri yapılarak aktarılmıştır.

Tablo III: Uyuşmazlık Zaman Tablosu

Zaman Süresi	Uyuşmazlık Çözüm Aşaması
60 gün	Danışmalar
45 gün	Panelin kurulması ve panelistlerin seçilmesi
6 ay	Taraflara nihai raporun gönderilmesi
3 hafta	DTÖ üyelerine nihai raporun gönderilmesi
60 gün	Uyuşmazlık Çözüm Organı' nın raporu kabulü (temyiz yoksa)
Toplam= 1 yıl	(temyize gidilmeden)
60- 90 gün	Temyiz Organı raporu
30 gün	Uyuşmazlık Çözüm Organı' nın temyiz raporunu kabulü
Toplam= 1 yıl 3 ay	(temyize gidilirse)
15 ay	Uygulama süresi (temyize gidilmeden maksimum)
	Temyize gidilirse süre 18 aya çıkar
Toplam= 2 yıl 6 ay	(temyize gidilmeden)
Toplam= 2 yıl 9 ay	(temyize gidilirse)

Kaynak: Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 9' dan çeviri yapılarak aktarılmıştır.

1. Danışmalar Aşaması

DTÖ' ye üye bir devlet, bir başka üye devletin almış olduğu önlemler sonucunda GATT 1994 ve diğer DTÖ kapsamındaki anlaşmalar tarafından sağlanan menfaatlerinin zarar gördüğünü düşündüğü hallerde, önlemleri alan devletle danışmalara girme talebinde bulunur.

Danışmalar aşamasının amacı, üyelerin karşılıklı görüşmesini sağlayarak, aralarındaki uyuşmazlığı bire bir görüşme yoluyla çözüme kavuşturma imkanı vermek ve söz konusu önlemleri açıklığa kavuşturarak, şikayet için hukuki temeli tespit etmektir. DTÖ' ye üye devletler, danışmalar yönteminin güçlendirilmesi ve etkinliğinin artırılması yönündeki kararlılıklarını belirtmişlerdir (UÇUM, m. 4.1).

Üye devletler, bu kararlılığın bir sonucu olarak da, DTÖ Anlaşmaları kapsamına giren konularda aldıkları önlemler nedeniyle bir üye devletin danışmalar talebinde bulunması halinde, olumlu bir yaklaşım sergileyerek, yeterli danışma fırsatı tanıyacaklardır (UÇUM, m. 4.2).

Danışmalar, uyuşmazlığın tarafları arasında gizli olarak yürütülür ve tarafların başka bir aşamadaki haklarını ortadan kaldırmaz (UÇUM, m. 4.6). Danışmalar talebinde bulunan üye, talebini yazılı olarak uyuşmazlık konusu önlemi alan diğer tarafa ve UÇO' ya gönderir. UÇO, bu talebi resmi DTÖ belgesi olarak yayımlar.

Üye, yazılı danışmalarda bulunma talebinde:

a. Danışmalarda bulunma talebine konu olan önlemi;

b. Danışmalarda bulunma talebinin hukuki dayanağını belirtir. Danışmalarda bulunma talebi ayrıca ilgili Komite ve Konseylere de bildirilecektir (UÇUM, m. 4.4).

Danışmalar sürecinin sonunda, taraflar aralarındaki uyuşmazlığı bir çözüme kavuştururlarsa bu çözümü, diğer üyelerin bu çözümle ilgili herhangi bir konuya itirazlarını ileri sürebilmeleri için UÇO' ya, ilgili Konseylere ve Komitelere bildireceklerdir.

Bazı durumlarda, danışmalarda bulunan taraflar dışında DTÖ' ye üye diğer devletler de üçüncü taraf olarak danışmalara katılabilirler. Üçüncü taraf olarak danışmalara katılmak isteyen bir üye devletin danışmalara katılmasında önemli bir ticari menfaati olmalıdır (GATT 1994, m. XII: 1; GATS m. XXII: 1; UÇUM, m. 4.11, dn. 4' te belirtili kapsamdaki diğer anlaşmaların ilgili hükümleri).

Üçüncü taraf olarak danışmalara katılmak isteyen üye devlet bu talebini, ilk danışmalarda bulunulması talebini takip eden 10 içinde yaparak, danışmalara giren diğer üyelere ve UÇO' ya bildirmelidir. Danışma talebinin muhatabı olan üyenin, önemli bir menfaat talebinin geçerli bir nedene dayandığını kabul etmesi şartıyla, bu üye de üçüncü taraf olarak danışmalara katılacaktır.

Danışmalara katılma talebi kabul edilmediği hallerde, talepte bulunan devlet, danışmalarda bulunma talebinde serbesttir (GATT 1994, m. XXII:1, m. XXIII:1; GATS, m. XXII:1, m. XXIII:1 veya kapsamdaki diğer anlaşmaların ilgili hükümleri)

Danışmalar aşamasında, gelişmekte olan ülkelerin durumları özellikle dikkate alınacaktır (UÇUM, m. 4.10). Uyuşmazlık taraflarından biri gelişmekte olan bir ülke ise UÇO Başkanı, danışmalarda bulunma süresini uzatabilecektir (UÇUM, m. 12.10).

Danışmalarda bulunma talebini alan üye devlet, talebi aldığı tarihten itibaren 10 gün içinde talebe cevap verecek ve talebi aldığı tarihten itibaren en geç 30 gün içinde iyi niyetle danışmalara başlayacaktır (UÇUM, m. 3.6). Danışmalara girme süresi, bozulabilir mallarla ilgili acil durumlar da dahil olmak üzere, acil durumlarda talebin alınmasından itibaren 10 gündür (UÇUM, m. 4.8).

2. Panel Aşaması

a. Panel Kurulması Talebi ve Panelin Oluşturulması

Danışmalara girme talebinde bulunan üye;

(1) Danışmalara girme talebini alan üyenin, bu talebe 10 gün içinde cevap vermemesi veya talebi aldığı tarihten sonra en fazla 30 gün içinde veya karşılıklı kabul edilen başka bir süre içinde danışmalara girmediği durumlarında doğrudan (UÇUM, m. 4.3);

(2) Bozulabilir mallarla ilgili acil durumlar da dahil olmak üzere, tüm acil durumlarda talebin alındığı tarihten sonra 20 gün içinde, uyuşmazlığın danışmalar yoluyla çözülemediği durumlarda (UÇUM, m. 4.8);

(3) Uyuşmazlık, danışmalar talebinin alındığı tarihten sonra 60 gün içinde danışmalar yoluyla çözülemezse veya bu süre içinde ortaklaşa olarak uyuşmazlığın danışmalar yoluyla çözümlenebileceğine karar verilirse, panel kurulması talebinde bulunabilir (UÇUM, m. 4.7).

Panel kurulması talebi yazılı olarak yapılır. Talepte yer alması gereken unsurlar şunlardır:

(1) Dava konusu yapılan önlem;

(2) Davanın hukuki dayanaklarının bir özeti;

(3) Danışmalarda bulunup bulunulmadığı (UÇUM, m. 6.2).

Panel kurulması konusunda yapılan resmi talebin işlevleri şunlardır:

(1) Panelin oluşturulması süreci başlar;

(2) Şikayet olunan tarafa, oluşturulacak olan panelin inceleme konusu ile danışmalar aşamasının konusunun aynı olup olmadığını belirlemesine olanak sağlar;

(3) Diğer üyelere, önemli bir menfaatleri olması halinde yargılama sürecine katılmalarını belirleyebilmeleri olanağı sağlar¹⁵¹.

Şikayetçi taraf, panel kurulması talebini hazırlarken son derece dikkatli davranmak zorundadır, aksi halde davasından istediği sonucu alamama riskiyle karşılaşmaktadır. Şikayet olunan taraflar, panel kurulması talebinin usulüncce yapılmadığını temyiz aşamasında temyiz sebebi yaparak panel raporunun reddini talep etmişlerdir.

Temyiz Organı, uyuşmazlık taraflarının aralarındaki uyuşmazlığı çözümede iyi niyetle hareket etmelerinin ve yargılamanın dürüstlük kurallarına göre yürütülmesi gerekliliğini kararlarında vurgulamıştır. Bu doğrultuda da, TO, şikayet edilen tarafın aleyhine ne iddia olunduğunu bilmesi bakımından, panel kurulması talebinde dava nedenlerinin açık bir şekilde yer alması gerektiğini raporlarında belirtmiştir.¹⁵²

Temyiz Organı, önüne gelen birçok davada, UÇUM' un panel kurulması talebine ilişkin düzenlemesine açıklık getirebilme amacıyla yorumlar yapmıştır. Temyiz Organının konuya ilişkin en önemli kararları, "Avrupa Topluğu-Muz" ve "Kore-Süt Ürünlerinin İthalatında Önlemler" davalarındaki raporlarında yer almıştır¹⁵³.

¹⁵¹ Jeffrey Waincymer, "Settlement of Disputes Within the World Trade Organisation", **The World Economy**, Vol.24, No.3 (2001), s. 1256.

¹⁵² Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 30.

¹⁵³TO Raporu, "EC-Bananas IIP", Belge No. WT/DS27/AB/R. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds27_e.htm (12.03.2006).

TO Raporu, "Korea- Dairy", Belge No. WT/DS98/AB/R. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds98_e.htm (12.03.2006).

Temyiz Organı bu davalara ilişkin raporlarında, şikayet eden tarafın talebinde, davasını ayrıntılarıyla açıklamasının gerekmediği, fakat ihlal edildiğini ileri sürdüğü anlaşmaların ilgili hükümlerine atıflar yaparak, asgari seviyede tüm iddialarını ileri sürmesi gerektiği belirtmiştir. Bununla birlikte, bazı davalarda, ilgili maddeleri belirtir “basit bir listeleme” şikayet eden tarafın hukuki iddialarını göstermede yetersiz kalabilir. Bu nedenle, şikayet eden tarafın talebinde yer alması gereken ayrıntıların seviyesi, şikayet edilen tarafın savunmasını adil şekilde hazırlamasına olanak sağlayacak şekilde bilginin verilmiş olup olmadığına göre belirlenecektir¹⁵⁴.

UÇO, şikayette bulunan tarafın talebi üzerine, konunun gündemine girmesinden itibaren en geç ikinci toplantısında, oybirliğiyle panelin kurulmasına karar vermediği sürece, panelin kurulmasına karar verir (UÇUM, m. 6.1). Şikayetçi tarafın talebi halinde, 10 gün önceden bildirmek şartıyla, panel kurulması talebinden itibaren 15 gün içerisinde UÇO, panel kurulma talebini ele almak üzere özel gündemle toplanır (UÇUM, m. 6.1’ in dipnotu).

Panelin oluşumu, kuruluşundan farklıdır ve panel üyelerinin belirlenmesi ile tamamlanır. Diğer bir ifade ile panelin oluşumu, panelin kuruluşundan sonra gerçekleşir. Panelin kurulmasından itibaren 10 gün içinde, panelin beş üyeden oluşacağına ilişkin taraflar arasında bir anlaşma olmazsa, panel üç üyeden oluşturulur.

Birden fazla üye devlet, aynı konuya ilişkin olarak ayrı ayrı panel oluşturulması talebinde bulunmuş ise, UÇO, her üyenin haklarını gözetmek kaydıyla, mümkün olduğu ölçüde bu şikayetleri incelemek üzere tek bir panel oluşturur (UÇUM, m. 9.1). Oluşturulan bu tek panel, incelemesini, bu incelemeler ayrı panellerde yapıyormuş gibi hiçbir uyuşmazlık tarafının hakkına zarar gelmeyecek şekilde organize edecek ve ilgili tarafların talebi halinde uyuşmazlık konusuyla ilgili ayrı raporlar sunacaktır (UÇUM, m. 9.2).

¹⁵⁴ Bkz. TO Raporu, “Korea-Dairy”, 127. paragraf.

Aynı konudaki şikayetleri incelemek üzere birden fazla panel oluşturulursa, bu panellerde aynı panelistlerin görev yapması sağlanacak ve panel işlemlerine ait zaman cetveli de uyumlaştırılacaktır (UÇUM, m. 9.3).

b. Panelin Çalışma Alanının Belirlenmesi

Uyuşmazlık tarafları, panel oluşturulduktan sonra 20 gün içinde aksi yönde bir karar almadıkları sürece paneller, standart çalışma alanına göre faaliyetlerini yürütürler (UÇUM, m. 7.1).

Standart çalışma alanına göre uyuşmazlığı yürütecek olan panelin çalışma alanı; UÇO' ya gönderilen, uyuşmazlık tarafının yazılı talebinde yer alan dava konusunu, yine bu talepte yer alan kapsamdaki anlaşma veya anlaşmalarda yer alan ilgili hükümler ışığında incelemek ve UÇO' ya bu anlaşmada veya anlaşmalarda öngörülen tavsiyelerde bulunmasında veya kararları almasında yardımcı olmaktır. Hazırlanan standart çalışma alanı bütün DTÖ üyelerine dağıtılır.

Uyuşmazlık tarafları, standart çalışma alanı yerine, uyuşmazlığa taraf olanlar özel bir çalışma alanı üzerinde uzlaşırlarsa, herhangi bir üye devlet, UÇO' da, bu konu hakkında itirazını ileri sürebilir (UÇUM, m. 7.3).

Panelin çalışma alanının belirlenmesi son derece önemlidir, çünkü çalışma alanı:

(1) Cevap veren tarafa ve üçüncü taraflara, şikayet eden tarafın dava nedenleri hakkında yeterli bilgi sağlayarak davalarını hazırlama olanağı verir.

“Uyuşmazlık taraflarından biri, alınan önlemler konusunda eksik bilgilendirilirse ve bu durum ilgili tarafın savunmasını tam olarak yapamamasına neden olursa, yükümlülüğün belirlenmesi hususu ihlal edilmiş olur”¹⁵⁵;

(2) “Uyuşmazlıkla ilgili dava nedenlerini tam olarak açıklayarak, panelin yetki alanını oluşturur”¹⁵⁶.

¹⁵⁵ Bkz. TO Raporu, “Korea-Dairy”, 126. paragraf.

Temyiz Organı, panelin yetkisinin, “Çalışma Alanı Belgesi’ nde” ve danışmalar aşamasının sonunda şikayetçi tarafın yazılı talebinde belirtilen ve UÇO tarafından kabul edilen dava nedenleri ile sınırlı olduğunu sıklıkla belirtmektedir¹⁵⁷.

Temyiz Organı, “Hindistan- Patent” davasında vermiş olduğu raporda, panel kararını, panel aşaması sonuçlanıncaya kadar ileri sürülen her dava nedeninin inceleme konusu yapılabileceği konusundaki görüşü nedeniyle eleştirmiştir¹⁵⁸.

TO raporunda ayrıca, panelin kendi çalışma yöntemlerini belirleme konusunda bir takdir yetkisi olmasına rağmen, bu yetkinin UÇO’ nun yetkisini elinden alacak şekilde kullanılamayacağı ve UÇUM, m. 7 çerçevesinde hareket edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Uyuşmazlık tarafları, yargılama süreci başladıktan sonra yeni dava nedenleri ileri süremezler. Bununla birlikte, dava nedenleri ile dava nedenleri hakkında ayrıntılar içeren ve dava nedenlerini destekleyen açıklamalar arasında farklılık vardır.

Temyiz Organı, “Avrupa Topluluğu-Muz” davasında vermiş olduğu raporunda, panelin, UÇUM’ un 7. maddesine göre hazırlanan ve çalışma alanını belirleyen panel kurulması talebinde yer alan dava nedenleri ile uyuşmazlık taraflarının dilekçelerinde yer alan ve panel toplantılarında açıklanan dava nedenlerini destekleyen açıklamaları arasında önemli farklılık olduğunu belirtmiştir¹⁵⁹.

Temyiz Organı, “Avrupa Topluluğu-Hormon” davasında, panelin, taraflar tarafından ileri sürülen destekleyici açıklamaları kullanmasının veya bulgularını ve ulaşılmış olduğu sonuçları destekleyen hukuki gerekçelendirme yapma yetkisinin sınırlanamayacağını belirtmiştir¹⁶⁰.

¹⁵⁶ TO Raporu, “Brazil- Desiccated Coconut”, Belge No. WT/DS22/AB/R, 22. paragraf. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds22_e.htm (12.03.2006).

¹⁵⁷ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 32.

¹⁵⁸ TO Raporu, “India- Patents (US)”, Belge No. WT/DS50/AB/R, 92.paragraf. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds50_e.htm (12.03.2006).

¹⁵⁹ Bkz. TO Raporu, “EC- Bananas”, 141. paragraf.

¹⁶⁰ Bkz. TO Raporu, “EC- Hormones”, 156. paragraf.

Dava nedenleri ile kanıt sunulması hususları da birbirinden ayırt edilmelidir. Uygun olduğu hallerde uyuşmazlık tarafları yeni kanıt sunulabilir veya uyuşmazlık taraflarından yeni kanıt sunmaları istenebilir¹⁶¹.

DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminde, “ispat yükü” konusunda çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Temyiz Organı, “ABD-Bluzlar ve Tişörtler” davasında konu hakkındaki görüşünü şu şekilde belirtmiştir: “... İddiada bulunan veya savunma yapan, bu iddiasını ve savunmasını ispatlamakla yükümlüdür. Bu kural, medeni hukukta, örf ve adet hukukunda ve aslında hukuk sistemlerinin birçoğunda kabul edilmiştir”¹⁶².

Uyuşmazlık tarafları ve paneller bile, şikayetçi tarafın “ilk bakışta etkisiz hale getirme veya ihlal” hali olarak kabul edilecek bir hakka tecavüz durumunda “ispat yükü” nün kimin üzerinde olacağı konusunda şüpheye düşmektedirler¹⁶³.

“Şikayet eden taraf, ‘ ilk bakışta’ bir anlaşmanın ihlal edildiğini ileri sürse bile, önce bu iddiasını destekleyen gerçekleri kanıtlamakla yükümlüdür. Şikayet edilen taraf tarafından alınan bir önlemin, DTÖ kapsamındaki Anlaşma ile tutarsız olduğunun kanıtlanması halinde, ispat yükü şikayet edilen tarafa geçer. Bu aşamada, savunma yapan taraf tarafından etkili şekilde iddiaların çürütülememesi halinde, panel, bir hukuk sorunu olarak, şikayet eden tarafın davasını bir ilk bakışta etkisiz hale getirme veya ihlal davası olarak nitelemelidir”¹⁶⁴.

c. Tarafların Temsili

Uyuşmazlığa taraf devletler, bu devletlerin hükümetleri tarafından yetkilendirilen herhangi bir kişi tarafından temsil edilebilirler. Bu kişiler, hükümetin resmi görevlileri, özel avukatlar olabilir. “Sivil toplum” üyelerinden iş adamları veya hükümet dışı örgütlerin temsilcileri dahi uyuşmazlık tarafının temsilcisi olabilirler.

¹⁶¹ Waincymer, a.g.m., s. 1257.

¹⁶² TO Raporu, “US-Wool Shirts and Blouses”, Belge No. WT/DS33/AB/R, 14. paragraf. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds33_e.htm (13.03.2006).

¹⁶³ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 32.

¹⁶⁴ Bkz. TO Raporu, “EC- Hormones”, 104. paragraf.

Bununla birlikte, uyuşmazlık taraflarının temsilcilerinden veya DTÖ' nün resmi memuru olmayan kişiler, bir panel toplantısına katılamazlar¹⁶⁵.

d. Üçüncü Taraflar

Panelde görülmekte olan bir uyuşmazlık konusunda esaslı bir menfaati olan ve bu menfaatini UÇO' ya bildiren DTÖ üyesi, üçüncü taraf olarak panel tarafından dinlenme ve panele yazılı sunuşta bulunma hakkına sahip olur. Üçüncü taraf tarafından yapılan sunuşlar, uyuşmazlık taraflarına verilir ve panel raporuna da yansıtılır (UÇUM, m. 10.2).

Panel sürecine üçüncü taraf olarak katılanın, ilk toplantıya kadar uyuşmazlık taraflarının panele sundukları bilgi ve belgeleri görme hakkı vardır (UÇUM, m. 10.3).

Üçüncü taraf, uyuşmazlık konusu yapılan önlemin, kendi menfaatlerini etkisiz hale getirdiğini veya ihlal ettiğini düşünürse, bağımsız bir uyuşmazlık çözüm süreci başlatabilecektir. Bununla birlikte, bu uyuşmazlık konusunda yapılacak olan inceleme, mümkün olduğu takdirde ilk uyuşmazlığı inceleyen panele havale edilir (UÇUM, m. 10.4).

e. Panelin Bilgi İsteme Hakkı

Her panel, önüne getirilen uyuşmazlık konusuyla ilgili, uygun gördüğü kişiden veya organdan bilgi ve teknik tavsiye talep etme hakkına sahiptir. Bununla birlikte, panel, görülmekte olan davada taraf olmayan DTÖ' ye üye herhangi bir devletin yetki alanı içindeki kişiden veya organdan bu yönde bir talepte bulunmadan önce, üye devletin yetkili otoritelerine durumu bildirir (UÇUM, m. 13.1).

DTÖ' ye üye herhangi bir devlet, panelin gerekli ve uygun gördüğü bilgiye ve teknik desteğe ulaşmasını sağlayacak talebine hemen ve eksiksiz cevap verecektir. Panel tarafından talep edilen bilgini gizli olması, bu talebin reddi için bir neden değildir. Bununla birlikte, panele verilen gizli bilgi, üye devletin yetkililerinin, ilgili organın veya kişinin resmi izni olmadan açıklanmaz (UÇUM, m. 13.1).

¹⁶⁵ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 34.

Paneller, ilgili her türlü kaynaktan bilgi isteyebilir ve konuyla ilgili çeşitli hususlarda görüşlerini almak için uzmanlara danışabilirler. Paneller, uyuşmazlık taraflarından biri tarafından ileri sürülen bilimsel veya diğer teknik konularla ilgili maddi bir hususta, uzman bir inceleme grubundan tavsiye niteliğinden rapor isteyebilirler (UÇUM, m. 13.2).

Uzman bir inceleme grubunun kurulmasına ilişkin kurallar ve usuller UÇUM' un 4 no' lu Ekinde düzenlenmiştir (m. 1, 3, 6). Ek 4' te, bağımsız uzmanların seçimine, panelin, uzman inceleme grubu için oluşturacağı çalışma alanına ve panelin, inceleme grubunun tavsiyesini kullanmaya karar vermeden önce, uzman grubun düşüncelerinin uyuşmazlık taraflarına sunulması sürecine ilişkin ayrıntılı hükümlere yer verilmiştir.

DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminde, özel kişiler veya kuruluşlar uyuşmazlık tarafı olmadıkları halde; paneller, görülmekte olan bir uyuşmazlık hakkında özel kişi veya kuruluşlardan, örgütlerden konuyla ilgili bilgi talep edebilirler. Bununla birlikte, özel kişilerin, kuruluşların veya hükümet dışı örgütlerin, panel tarafından talep edilmediği halde panele uyuşmazlık konusuyla ilgili verecekleri sunumların nasıl değerlendirileceği sorunu tartışma konusu olmuştur. Bir görüşe göre, bu sunumlar, yargılama makamına yardım etme amacı güden “amicus curiae (mahkemelerin dostluğu)” sunumları olarak değerlendirilmelidir¹⁶⁶.

Temyiz Organı, “ABD- Karides” davasında, sadece DTÖ üyesi devletlerin DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminde davacı, davalı ve de üçüncü taraf olarak yargılama sürecinde hukuki haklara sahip olduklarını ve paneli sunumlarını alma konusunda zorlayabileceklerini belirtmiştir. Ayrıca raporda, panelin, üye devletler dışında özel kişi, kuruluş ve örgütlerin sunumlarını almasının da bir yükümlülük değil, bir yetki sorunu olduğu belirtilmiştir.

Temyiz Organı raporda, panelin, UÇUM m. 13' te düzenlenen bilgi talep hakkına ilişkin sayılmaksızın, yargılama sürecinin her aşamasında bilgi kabul etme temeline dayalı olarak bu sunumların kabul edilebileceğine karar vererek, panelin bu

¹⁶⁶ Waincymer, a.g.m., s. 1258.

sunumları kabul etme yetkisinin olduğunu, ancak bu sunumlarla bağlı olmadığını belirtmiştir¹⁶⁷.

Temyiz Organı bu raporuyla, uyuşmazlık taraflarının, sunumlarına hükümet dışı örgütlerin uyuşmazlık konusuyla ilgili görüşlerini ekleyebileceklerini ve bunun da ilgili uyuşmazlık tarafının görüşü olarak kabul edileceğini belirterek, genel olarak bu konuda talepte bulunan üyelere uyma yolunda bir görüş yansıtmıştır.

Temyiz Organı, daha sonra “Avrupa Birliği- Asbest” davasında ise bu ılımlı görüşünden bir kereliğine ayrılmış görünmektedir. Temyiz Organı, bu konudaki birçok talebe cevap olarak, hükümet dışı organların “amicus curiae” olarak değerlendirilebilecek sunumlar verebilmeleri için takdir yetkisini kullanarak çeşitli yöntemler öngörmüştür¹⁶⁸.

Temyiz Organının, hükümet dışı örgütlerin “amicus curiae” sunumları konusunda yaptığı girişim, özellikle gelişmekte olan DTÖ üyeleri tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Bu devletler, DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin, “amicus curiae” sunumlarıyla veya gözlemci olarak veya başka herhangi bir kapasitede hükümet dışı örgütlere açılmasına karşı çıkmaktadırlar¹⁶⁹.

f. Gizlilik

Panel müzakereleri gizli olarak yapılır ve panele sunulan belgeler gizli tutulur (UÇUM, m. 14.1; Ek 3, m. 3). Uyuşmazlık tarafları ve ilgili taraflar, ancak panel tarafından davet edildiklerinde toplantılarda hazır bulunurlar (UÇUM, Ek 3, m. 2).

Panel müzakerelerinin kamuya açık olarak yapılmamasının nedeni, DTÖ’ ye üye devletler tarafından panel müzakerelerinin gizli yapılması isteği olup, istedikleri takdirde bu konuda gelecekte bir değişiklik yapma yoluna gidebileceklerdir¹⁷⁰. Bununla birlikte, UÇUM’ da, bir uyuşmazlık tarafının kendi durumuna ilişkin kamuya beyanda bulunmasını engelleyici bir düzenleme yoktur (UÇUM, Ek 3, m. 3).

¹⁶⁷TO Raporu, “US-Shrimp”, Belge No. WT/DS61/AB/R, 79- 91. paragraflar. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds61_e.htm (13.03.2006).

¹⁶⁸TO Raporu, “EC-Asbestos”, Belge No. WT/DS135/AB/R. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds135_e.htm (13.03.2006).

¹⁶⁹ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 40.

¹⁷⁰ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 34.

Panelistler tarafından beyan edilen görüşler, panel raporunda anonim olarak kaleme alınır. Diğer bir deyişle, panelistler tarafından beyan edilen görüşler raporda isim belirtilmeden yazılır (UÇUM, m. 14.3).

Panel raporlarında, panelistlerin karşı oylarının da yer alması mümkündür. GATT döneminde birçok panel raporuna karşı oy yazıları yazılmıştır. DTÖ döneminde ise 2002 yılına kadar sadece, ABD' in, Avrupa Topluluğu karşısında aldığı misilleme önlemlerine ilişkin bir panel raporunda karşı oy yazısı yer almıştır¹⁷¹. Bu durumun nedenlerinden biri, uyuşmazlık konusu hakkında panelistler arasında farklı görüşlerin olması halinde, panel raporunun çoğunluk görüşüne göre yazılması ve raporda karşı oy görüşüne yer verilmemesi olabilir.

g. Usul Ekonomisi İlkesi

Usul ekonomisi ilkesi, “ABD-Tişörtler ve Bluzlar davasında” ifade edilmiş; “Avustralya- Som balığı” davasında da ilkenin özelliklerine değinilmiştir¹⁷². Temyiz Organı, “ABD-Tişörtler ve Bluzlar” davasına ilişkin raporunda, Panelin, sadece uyuşmazlığın çözümü için gerekli olan iddiaları incelemekle yükümlü olduğunu belirtmiştir¹⁷³.

İlke, panelistlerin, eğer uyuşmazlık bir başka alanda tam olarak çözülmüşse, uyuşmazlıkla ilgili diğer konularda kompleks bir analize girmekten kaçınmasına olanak sağlar. Aynı ilke, iddialar karşısında ileri sürülen argümanlar için de uygulanabilir. Eğer iki bağımsız argüman varsa ve bu iki argüman da aynı sonuca ulaştırıyorsa, usul ekonomisi ilkesi gereği bu argümanlardan yalnızca biri kullanılarak da sonuca ulaşılabilir¹⁷⁴.

Panelin, usul ekonomisi ilkesini uygulaması, temyiz aşamasında sorun yaşanmasına neden olabilmektedir. Temyiz incelemesi, sadece hukuki konularda ve panel raporunda yer alan hukuki yorumlara ilişkin yapılabilir. Temyiz Organı, yapacağı inceleme sonunda panel raporunu kabul edebilir, değiştirebilir veya

¹⁷¹Panel Raporu, “US-Certain EC Products”, Belge No. WT/DS165/R. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds165_e.htm (13.03.2006).

¹⁷²TO Raporu, “Australia-Salmon”, Belge No. WT/DS18/AB/R, 123. paragraf. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds18_e.htm (14.03.2006).

¹⁷³Bkz. TO Raporu, “US- Shirts and Blouses”, s. 18- 19.

¹⁷⁴Waincymer, a.g.m., s. 1260.

reddedebilir. Bununla birlikte TO' nun, örneğin bulguların eksik tespit edilmesi, uyuşmazlığın çözümü ile ilgili bir belirleyici olduğuna karar verdiği bir konunun araştırılmaması gibi nedenlerle panel raporunu geri gönderme yetkisi olmadığı gibi, kendisinin de bulgu tespit etmek yetkisi yoktur. Bu nedenlerle panel aşamasında, usul ekonomisi ilkesinin uygulanması yanında, uyuşmazlık tarafları uyuşmazlık konusuyla ilgili ileri sürdükleri tüm iddialarının ve açıklamalarının araştırılması için gerekli çabayı göstermelidirler.

h. Panel İncelemesine İlişkin Usul Aşamaları

Panel incelemesine ilişkin usul aşamaları, UÇUM' un 12. maddesi ve UÇUM' un Ek 3' ünde düzenlenen "Çalışma Usulleri" ile düzenlenmiş olup, aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

(1) Panel, uyuşmazlığa taraf olanlar tarafından aksine bir karar alınmadıkça, taraflara danıştıktan sonra UÇUM, Ek 3' te yer alan çalışma usullerini takip eder (UÇUM, m. 12.1).

(2) İlk yazılı sunumların verilmesi

Panelin, uyuşmazlık taraflarıyla esasa ilişkin olarak yapacağı ilk toplantı öncesinde, uyuşmazlık tarafları, panele, olaya ilişkin bulguları ve iddialarını içeren yazılı sunumlarını verirler (UÇUM, Ek 3, m.5). Uyuşmazlığa taraf olanlardan her biri yazılı sunumunu, panele, uyuşmazlığın diğer tarafına veya taraflarına iletmek üzere Sekreteryaya verir.

Panel, uyuşmazlık taraflarına danıştıktan sonra, yargılamaya ilişkin zaman cetvelini belirlerken tarafların ilk yazılı sunumlarını aynı zamanda vermeleri gerektiği yönünde bir karar almadıkça, önce şikayette bulunan taraf yazılı sunumunu verir. İlk yazılı sunumların verilmesi için birbirini takip eden bir düzenlemenin yapılması halinde panel, cevap veren tarafın sunumunu vermesi için de kesin süre belirler. Bundan sonraki tüm sunumlar ise aynı zamanda verilir (UÇUM, m. 12.6).

Paneller tarafların yazılı sunumlarını vermeleri için kesin tarihler belirlemeli ve uyuşmazlık tarafları da bu tarihlere uymalıdır (UÇUM, m. 12.5).

(3) Birinci toplantının yapılması

Panel, sunumların iletilmesinden itibaren iki hafta içinde, uyuşmazlık taraflarının uyuşmazlık konusuyla ilgili görüşlerini sunabilmeleri için ilk toplantısını yapar. Esasa ilişkin ilk toplantıda, panel önce şikayetçi tarafı, daha sonra da şikayet olunan tarafı dinler (UÇUM, Ek 3, m. 5).

Uyuşmazlık konusuyla ilgili esaslı menfaatlerini UÇO' ya bildiren üçüncü taraflar, panelin esasa ilişkin ilk toplantısının bu amaç için yapılan ilk oturumunda görüşlerini sunmaları için yazılı olarak davet edilirler. Üçüncü taraflar, bu oturum süresince hazır bulunabilirler (UÇUM, Ek 3, m. 6).

Panel oturumu kapalı olarak yapılır. Uyuşmazlık tarafları ve ilgili taraflar, ancak panel tarafından davet edildiklerinde toplantılarda hazır bulunurlar (UÇUM, Ek 3, m.2).

Panel, uyuşmazlık taraflarının karşılıklı kabul edilebilir bir çözüme ulaşamadığı hallerde, uyuşmazlık konusuyla ilgili bulgularını yazılı olarak UÇO' ya sunar. Bu raporda, panelin olaya ilişkin bulguları, bulgularının ve tavsiyelerinin ardında yatan temel mantık ile ilgili hükümlerin uygulanabilirliği yer alır. Uyuşmazlık, taraflar arasında bir çözüme kavuşturulursa, panel raporunda davanın kısa bir özeti ile uyuşmazlık hakkında bir sonuca ulaşıldığı hususları yer alır(UÇUM, m. 12.7).

(4) İkinci yazılı sunumların verilmesi

Uyuşmazlık tarafları, ikinci toplantı yapılmadan önce, birbirlerinin iddialarına karşı, cevaplarını içerir ikinci yazılı sunumlarını verirler (UÇUM, Ek 3, m.7).

(5) İkinci toplantının yapılması

Panelin ikinci toplantısında, tarafların resmi savunmaları alınır. Şikayet olunan taraf ilk sözü almak hakkına sahiptir. Daha sonra söz sırası şikayetçi tarafa geçer.

Uyuşmazlık tarafları ve UÇUM, Ek 3, m. 10 kapsamında görüşlerini açıklamak için davet edilen üçüncü taraf, panele yapmış olduğu sözlü açıklamaların yazılı bir örneğini de panele sunar (UÇUM, Ek 3, m.9).

(6) Ara değerlendirme aşaması

Karşılıklı sunulan delillerin ve sözlü savunmaların ardından, panel, rapor taslağının açıklayıcı kısımlarını uyuşmazlık taraflarına gönderir. Panel tarafından belirlenen süre içinde, uyuşmazlık tarafları bu rapora karşı beyanlarını yazılı olarak sunarlar (UÇUM, m. 15.1).

Panel, uyuşmazlık taraflarının yazılı olarak beyanlarının alınması için belirlenen sürenin dolmasından sonra, taraflara, olaya ilişkin bulguları ve ulaşacağı sonuçları destekleyen açıklamaları içerir şekilde raporunun açıklayıcı kısmını diğer bir deyişle ara raporunu sunar. Taraflar, panel tarafından belirlenen süre içinde ve nihai raporun üyelere gönderilmesinden önce yazılı olarak gözden geçirme talebinde bulunabilirler. Bu talep üzerine, panel, yazılı gözden geçirme talebinde yer alan konuları değerlendirmek üzere bir toplantı daha yapar.

(7) Nihai raporun taraflara ve DTÖ üyelerine gönderilmesi

Panel tarafından belirlenen süre içinde, ara rapor hakkında uyuşmazlık tarafları tarafından herhangi bir yorum yapılmazsa, ara rapor nihai rapor olarak kabul edilir ve derhal DTÖ üyelerine dağıtılır (UÇUM, m. 15.2).

Panel, gözden geçirme toplantısı yapılması durumunda, toplantı sonunda, ara değerlendirme aşamasında yapılan açıklamaların da tartışmasını içerecek şekilde nihai raporunu hazırlayarak iki hafta içerisinde yayınlar ve takip eden üç hafta içerisinde de nihai rapor tüm üyelere dağıtılır (UÇUM, Ek 3, m.12).

i. Panel İncelemesine İlişkin Süre Şartları

Genel kurala göre, panelin oluşturulmasından ve çalışma alanının belirlenmesinden, nihai kararın davanın taraflarına gönderilmesine kadar geçen süre 6 ayı aşamaz. Bu süre bozulabilir mallarla ilgili olanlar da dahil olmak üzere acil durumlarda 3 aydır (UÇUM, m. 12.8).

Panel, uyuşmazlık konusuyla ilgili raporunu 6 ay, acil durumlarda 3 ay içinde hazırlayamayacaksa, raporun gecikme nedenleri ile raporun hazırlanabileceği muhtemel süreyi de belirtir şekilde yazılı olarak UÇO' ya başvurur. Bununla birlikte, panelin oluşumundan, panel raporunun dağıtılmasına kadar geçecek süre hiçbir şekilde 9 ayı aşamaz (UÇUM, m. 12.9).

Panel, şikayette bulunan tarafın talebi üzerine, çalışmalarını 12 ayı geçmemek üzere erteleyebilir. Bu halde, ilgili maddelerde (UÇUM, m. 12.8 ve9; m. 20.1; m. 21.4) belirtilen zaman çerçeveleri, çalışmanın ertelendiği süre kadar uzatılır. Bununla birlikte, panelin çalışması 12 aydan daha uzun süre ertelendiği takdirde, panelin, ilgili uyuşmazlığı inceleme yetkisi düşecektir (UÇUM, m. 12.12).

Panel, panelin oluşumundan ve çalışma alanının belirlenmesinden sonra bir hafta içinde çalışma sürecine ilişkin zaman çizelgesini hazırlar (UÇUM, m. 12.3).

UÇUM' un 3 no' lu Ekinde, panel çalışmaları için bir zaman çizelgesi öngörülmüştür. Bu çizelge, davanın şartlarına göre değiştirilebilecek, gerekirse uyuşmazlık taraflarıyla ek toplantılar da yapılabilecektir (UÇUM, Ek 3, m.12).

Panel çalışmaları için önerilen zaman çizelgesi:

(1) Tarafların ilk yazılı sunumlarının alınması

(i) şikayetçi Taraf: 3- 6 hafta

(ii) şikayet olunan Taraf: 2- 3 hafta

(2) Taraflar ile esasa ilişkin ilk toplantının tarihi, zamanı

ve yeri; üçüncü taraf oturumu: 1- 2 hafta

(3) Tarafların yazılı cevaplarının alınması: 2- 3 hafta

(4) Taraflar ile esasa ilişkin ikinci toplantının tarihi, zamanı

ve yeri: 1- 2 hafta

(5) Raporun açıklayıcı kısmının taraflara gönderilmesi: 2-4 hafta

(6) Raporun açıklayıcı kısmı hakkında tarafların yorumlarının alınması:	2 hafta
(7) Bulguları ve sonuçları içeren geçici (ara) raporun taraflara sunulması:	2- 4 hafta
(8) Taraflara, raporun kısımları üzerinde gözden geçirme talebi için son tarih:	1 hafta
(9) Taraflarla yapılabilecek ek toplantılar dahil, panel tarafından gözden geçirme süresi:	2 hafta
(10) Nihai raporun uyuşmazlık taraflarına sunulması:	2 hafta
(11) Nihai raporun Üyelere dağıtılması:	3 hafta

j. Panel Raporunun Kabul Edilmesi

Panel raporu, üyelere dağıtıldıktan itibaren ancak 20 gün sonra, UÇO tarafından kabul edilmek üzere görüşülebilir (UÇUM, m. 16.1). Panel raporuna itirazı olan üyeler, raporun görüşüleceği UÇO toplantısından en az 10 gün önce dağıtılmak üzere, rapora itiraz gerekçelerini içeren yazılı beyanlarını sunarlar (UÇUM, m. 16.2).

Uyuşmazlık tarafları, panel raporunun UÇO tarafından kabul edilmek üzere incelenmesi aşamasına tam olarak katılmak hakkına sahiptirler ve tarafların görüşleri tam olarak kaydedilir (UÇUM, m. 16.3).

Panel raporu, taraflardan birinin panel kararını temyize götüreceğini resmen bildirmesi veya panel raporunun kabul edilmemesi yönünde UÇO' da oybirliğiyle karar alınması halleri dışında, dağıtım tarihinden sonra 60 gün içinde UÇO tarafından kabul edilir.

Uyuşmazlık taraflarından biri, resmi olarak raporu temyiz edeceğini bildirmişse, panel raporu, temyiz incelemesi tamamlanana kadar UÇO tarafından kabul edilmek üzere ele alınamaz. Bu kabul yöntemi, üyelerin, bir panel raporu hakkında görüşlerini ifade etme hakkını engellemez (UÇUM, m. 16.4).

3. Temyiz Aşaması

DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin en belirgin kurumsal yeniliği, sistem içinde temyiz aşamasının oluşturulmasıdır. Daimi Temyiz Organı, panel raporlarına karşı temyiz başvurularını incelemekle görevlidir (UÇUM, m. 17.1).

a. Temyiz Talebi

Temyiz incelemesi talebini sadece uyuşmazlık tarafları yapabilmekle birlikte; UÇO' ya, ilgili uyuşmazlık konusuyla ilgili esaslı menfaatlerini bildiren üçüncü taraflar da, Temyiz Organına yazılı başvuru yapabilirler ve bu taraflara, TO tarafından dinlenme olanağı tanınır (UÇUM, m. 17.4).

b. Tarafların Temsili

Temyiz Organı, “Avrupa Topluluğu-Muz” davasında, paneller önünde görülen uyuşmazlıklarda veya temyiz aşamasında gerçekleştirilen sözlü savunmada, uyuşmazlık taraflarını kimlerin temsil edeceğine ilişkin ne GATT 1947’ de ne de DTÖ’ nün kapsamındaki anlaşmalarında bir hüküm olmadığını ve bu konuda bir uygulamada geliştirilmediğini belirtmiştir. Daha fazlası, TO, temyiz incelemesinin sadece hukuki konulara ve panel tarafından geliştirilen hukuki yorumlarla sınırlı olması nedeniyle, uyuşmazlığa taraf hükümetlerin özellikle temyiz aşamasında nitelikli avukatlar tarafından temsil edilmesinin çok önemli olduğunu da belirtmiştir¹⁷⁵.

c. Temyiz Organının İşlevi ve Temyiz Nedenleri

Temyiz Organının işlevi, temyiz edilen panel raporunda yer alan hukuki konular ve panel tarafından geliştirilen hukuki yorumlar hakkında temyiz taleplerini incelemektir (UÇUM, m. 17.1 ve 6).

Raporu temyiz eden uyuşmazlık tarafı, panelin, UÇUM’ un 11. maddesi gereğince “gerçeklerin objektif değerlendirmesi” ni yapmadığı iddiasında bulunmadığı sürece; Temyiz Organı, sadece, panel raporunda yer alan hukuki

¹⁷⁵ Bkz. TO Raporu, “EC- Bananas”, s. 10-12.

konular ve panel tarafından geliştirilen hukuki yorumlar hakkında inceleme yapmakla yetkilidir¹⁷⁶.

Temyiz incelemesi, UÇUM' un 17. 6. maddesiyle, panel raporunda belirtilen hukuki konularla ve panel tarafından geliştirilen hukuki yorumlarla sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte “hukuki konular” , yalnızca panel raporunda yer alan kapsamdaki anlaşmaların hükümlerinin, panel tarafından yapılan hukuki yorumlarını değil; UÇUM' un usulü düzenlemelerinin de panel sürecinde uygulanıp uygulanmadığını da içerir. Örneğin, Temyiz Organı, UÇUM' un 11. maddesi gereğince, “gerçeklere ilişkin objektif değerlendirme” yapmada panelin hataya düştüğü yönündeki iddiaları da inceler¹⁷⁷.

UÇUM, m. 11, panelin, “önündeki soruna, davanın gerçeklerine ilişkin objektif bir değerlendirmesini ve ilgili kapsamdaki anlaşmalarla uygunluğunu ve uygulanabilirliğini de kapsayan, objektif bir değerlendirme” yapması gerekliliğini düzenlemiştir. Panel, bu değerlendirmeyle, davaya uygulanan Anlaşmaların anlamlarını da açıklanmış olacaktır. Temyiz Organı, önüne gelen birçok davada panelin hukuki yorumlarının dayanaklarının neler olması gerektiğini belirtmiştir. Bu dayanaklar şunlardır:

—Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, m. 31

Temyiz Organı, “ABD-Gaz Yağı” davasında, Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi' nin 31. maddesinde düzenlenen genel yorum kuralının, hukuki yorum yapılırken kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Bu çerçevede, DTÖ Anlaşmaları da, “hükümlerine anlaşmanın bütünü içinde, konusunun ve amacının ışığında verilecek normal anlamına uygun şekilde iyi niyetle” yorumlanır. Temyiz Organı, “...yapılan yorumun, anlaşmanın tüm hükümlerine anlam vermesi ve tüm hükümlerini etkilemesi gerektiğini, ancak yorum yapanın, ilgili anlaşmada yer alan bütün

¹⁷⁶ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 37.

¹⁷⁷ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 37.

klozların veya paragrafların anlamlarında değişiklik yaratacak yorum yapmak konusunda serbest olmadığını” belirtmiştir¹⁷⁸.

—Viyana Anlaşmalar Hukuk Sözleşmesi, m. 32

Temyiz Organı, “Japonya- Alkollü İçecekler” davasında, Viyana Anlaşmalar Hukuk Sözleşmesi’ nin 32. maddesinde düzenlenen tamamlayıcı yorum kuralının da, hukuki yorum yapılırken kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre, “ anlaşma metni belirsiz ise, çok açık şekilde saçma olan veya makul olmayan bir sonuca götürüyorsa, bu anlaşmanın hazırlık çalışması ve sonuçlanmasına ilişkin şartları da yorum yaparken göz önünde bulundurulur”¹⁷⁹.

— UÇUM, m. 3. 2

DTÖ uyuşmazlık çözüm sistemi, “Üyelerin, kapsamdaki anlaşmalarla düzenlenen haklarının ve yükümlülüklerinin korunmasına hizmet eder ve bu hakları ve yükümlülükleri azaltamaz veya çoğaltamaz”.

— DTÖ Anlaşması, m. XVI: 1

“DTÖ, GATT 1947 AKİT TARAFLARI tarafından takip edilen kararları, yöntemleri ve uygulamaları takip eder”. Temyiz Organı, “Avrupa Topluluğu-Kümes Hayvanlarının Ürünleri” davasında, panelin objektif değerlendirme yükümlülüğünü yerine getirmediğine ilişkin iddianın, DTÖ uyuşmazlık çözüm sürecinin bütünleştirmeye yönelik özüne kadar giden “çok ciddi bir iddia” olduğunu belirtmiştir¹⁸⁰.

Temyiz Organı, “Avrupa Topluluğu-Hormon” davasında, panelin iyi niyetinin sorgulanmasına yol açacak korkunç bir hata yapıldığının iddia edilmesi halinde, bu iddianın değerlendirilmesi için, panelin kasıtlı olarak davaya ilişkin

¹⁷⁸TO Raporu, “United States-Gasoline”, Belge No. WT/DS2/AB/R, 23. paragraf. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds2_e.htm (16.03.2006).

¹⁷⁹TO Raporu, “Japan- Alcoholic Beverages II (EC)”, Belge No. WT/DS8/AB/R. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds8_e.htm (16.03.2006).

¹⁸⁰TO Raporu, “EC- Poultry”, Belge No. WT/DS69/AB/R, 133. paragraf. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds69_e.htm (16.03.2006).

gerçekleri çarpıtığına ve kanıtları yanlış şekilde değerlendirdiğine dair kesin deliller gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir¹⁸¹.

d. Temyiz İncelemesine İlişkin Yöntemler ve Süre Şartları

Temyiz Organı, Temyiz İncelemesine İlişkin Çalışma Yöntemleri (Çalışma Yöntemleri)' ne göre çalışmak zorundadır¹⁸². Bununla birlikte, temyiz incelemesinin adil bir şekilde yönetimini ve düzenini sağlamada, Temyiz İncelemesine İlişkin Çalışma Yöntemleri belgesinde düzenlenmeyen usulü bir sorun ortaya çıkarsa, Temyiz Organı, sadece o uyuşmazlığa uygulamak üzere, UÇUM' la, diğer DTÖ Anlaşmalarıyla ve bu kurallarla çelişmeyecek uygun bir yöntem kabul edebilir. Bu durumda, uyuşmazlığı incelemek üzere oluşturulan Temyiz Organı, kabul ettiği yeni yöntemi derhal uyuşmazlık taraflarına ve üçüncü taraflara bildirir (Çalışma Yöntemleri, m. 16.1). Temyiz İncelemesine İlişkin Çalışma Yöntemleri, Temyiz Organı üyelerinin görevlerine, sorumluluklarına ve yönetim kurallarına; temyiz incelemesinin sürecine ve zaman tablolarına ilişkin ayrıntılı kurallar içerir. Temyiz Organının incelemesini tamamlaması için öngörülen zaman tablosu, yedi üyenin aynı zamanda birçok davanın incelemesini yapabileceği düşünülerek sıkıştırılmıştır¹⁸³.

¹⁸¹TO Raporu, "EC- Hormones", Belge No. WT/DS26/AB/R, 133. paragraf. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds26_e.htm (18.03.2006).

¹⁸² Bkz. The Working Procedures For Appellate Review, Belge No. WT/AB/WP/5, http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/ab_e.htm<http://www.wto.org> (18.03.2006).

¹⁸³ Temyiz İncelemesi sürecine ilişkin tablo için bkz. Tablo IV, s. 86.

Tablo IV: Temyiz Aşaması Zaman Tablosu

	<u>Genel Temyizler</u>	<u>Yasaklanmış Sübvansiyon Temyizleri</u>
	Gün	Gün
Temyiz Bildirimi ¹⁸⁴	0	0
Temyiz Eden Tarafın Dilekçesi ¹⁸⁵	7	4
Diğer Temyiz Bildirimi ¹⁸⁶	12	6
Diğer Temyiz Edenin(Edenlerin) Dilekçesi (Dilekçeleri) ¹⁸⁷	15	7
Panel Raporu Aleyhine Temyiz Olunan Tarafın (Tarafların) Dilekçesi (Dilekçeleri) ¹⁸⁸	25	12
Üçüncü Tarafın (Tarafların) Dilekçesi (Dilekçeleri) ¹⁸⁹	25	12
Üçüncü Tarafa (Taraflara) Bildirim (Bildirimler) ¹⁹⁰	25	12
Sözlü Savunma ¹⁹¹	35- 45	17- 23
Temyiz Raporunun Dağıtımı	60- 90 ¹⁹²	30- 60 ¹⁹³
Onay İçin UÇO Toplantısı	90- 120 ¹⁹⁴	50- 80 ¹⁹⁵

Kaynak: The Working Procedures For Appellate Review, WT/AB/WP/5, Ek 1. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/ab_e.htm internet adresinden çeviri yapılarak aktarılmıştır (18.03.2006).

Nihai panel raporunun dağıtılmasından, raporun görüşüleceği UÇO toplantısına kadar olan süre içinde, uyuşmazlık tarafları, UÇO' ya ve DTÖ Sekreteryası' na resmi olarak bildirimde bulunarak panel raporunu temyiz edebilirler. Bildirimden itibaren 7 gün içinde, temyiz eden, DTÖ Sekreteryasına, panel raporunu temyiz gerekçelerini ayrıntılı şekilde açıklayan bir temyiz dilekçesi sunmak

¹⁸⁴ Temyiz İncelemesine İlişkin Çalışma Yöntemleri, m. 20.

¹⁸⁵ Temyiz İncelemesine İlişkin Çalışma Yöntemleri, m. 21. 1.

¹⁸⁶ Temyiz İncelemesine İlişkin Çalışma Yöntemleri, m. 23. 1.

¹⁸⁷ Temyiz İncelemesine İlişkin Çalışma Yöntemleri, m. 23. 3.

¹⁸⁸ Temyiz İncelemesine İlişkin Çalışma Yöntemleri, m. 22, m. 23. 4.

¹⁸⁹ Temyiz İncelemesine İlişkin Çalışma Yöntemleri, m. 24. 1.

¹⁹⁰ Temyiz İncelemesine İlişkin Çalışma Yöntemleri, m. 24. 2.

¹⁹¹ Temyiz İncelemesine İlişkin Çalışma Yöntemleri, m. 27.

¹⁹² UÇUM, m. 17.5.

¹⁹³ Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması, m. 4. 9.

¹⁹⁴ UÇUM, m. 17.14.

¹⁹⁵ Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması, m. 4. 9.

zorundadır (Çalışma Yöntemleri, m. 21.1). Bu dilekçede yer alması gereken hususlar şunlardır:

(1) Panelin, raporunda yer alan hukuki konularda ve geliştirdiği hukuki yorumlarda spesifik hata yaptığına dair iddialarını içeren kesin temyiz gerekçeleri ile bu temyiz gerekçelerini destekleyen hukuk açıklamaları;

(2) Kapsamdaki anlaşmaların ve diğer hukuki kaynakların neler olduğunu belirtir kesin açıklamalar;

(3) Verilen kararın veya hükmün niteliği (Çalışma Yöntemleri, m. 21.2).

Diğer uyuşmazlık tarafı da, raporun temyiz edildiğinin kendisine bildirilmesi tarihinden itibaren 25 gün içinde yazılı bir dilekçeyle ve temyiz edenin dilekçesine benzer bir içerikle temyize cevap dilekçesi hazırlar ve temyiz edenin dilekçesinde yer alan iddiaları çürütmeye çalışır (Çalışma Yöntemleri, m.22).

Temyiz süreci gizlidir. Temyiz Organının raporları, uyuşmazlık taraflarının yokluğunda ve sağlanan bilgi ve beyanlar ışığında hazırlanır (UÇUM, m. 17.10). Panellerde olduğu gibi, Temyiz Organına yapılan yazılı başvurular, uyuşmazlık tarafları dışında gizlilik içinde işlem görür. Bununla birlikte bu durum, bir uyuşmazlık tarafının kendi durumuna ilişkin olarak kamuya açıklama yapmasını engellemez. Bir uyuşmazlık tarafı, bir DTÖ üyesinin talebi halinde, yazılı başvurusunda bulunan bilgilerden kamuya açıklanabilecek olanlar hakkında gizli olmayan bir özet de sağlar (UÇUM, m. 18.2).

Uyuşmazlık taraflarından birinin panel raporunu temyiz edeceğine dair resmi bildirim tarihinden itibaren 60 gün içinde temyiz incelemesi tamamlanmalı ve Temyiz Organı raporu Üyelere dağıtılmalıdır. Bununla birlikte, Temyiz Organı, raporunu 60 gün içinde veremeyecekse, gecikme nedenlerini ve raporunu teslim edebileceği tarihi de belirten bir yazıyla durumu UÇO' ya bildirir. UÇUM m. 4. 9' da düzenlenen, üyelerin kapsamdaki anlaşmaların resmi yorumlarını talep etmeleri halinde ise Temyiz Organı bu durumu da göz önüne alarak inceleme takvimini belirler, ancak hiçbir halde temyiz incelemesi süresi 90 günü aşamaz (UÇUM, m. 17.5). Yasaklanmış Sübvansiyon temyizlerinde süreler daha kısa tutulmuştur.

e. Temyiz Organının Verebileceği Kararlar ve Temyiz Organı Raporlarının Kabulü

Temyiz Organı yapacağı inceleme sonunda, panelin hukuki bulgularını ve varmış olduğu sonuçları kabul edebilir, değiştirebilir veya reddedebilir, ancak Temyiz Organı, panele geri gönderme kararı veremez (UÇUM, m. 17.13).

Temyiz Organının geri gönderme kararı verememesi, eleştirilere neden olmaktadır. Bizce, Temyiz Organına bu konuda yetki verilmemesinin nedenlerinden biri, yeni uyuşmazlık çözüm sisteminin, kısa ve kesin bir sürede uyuşmazlıkları çözüme hedefiyle hareket etmesidir. Ayrıca, panel aşamasında yapılan ara değerlendirmeler ve ara dönem raporuyla uyuşmazlık taraflarının, davanın gidişatıyla ilgili bilgi edinmesi sağlanarak, yeniden değerlendirme yapılmasını talep etme olanağı sağlanmıştır.

Temyiz Organı, konsensüsle karar alabilmek için gerekli her türlü çabayı gösterecektir, ancak uyuşmazlıkla ilgili konsensüsle karar alınamadığı takdirde, uyuşmazlık konusu hakkında oyçokluğuyla karar verilir (Çalışma Yöntemleri, m. 3.2). Temyiz Organının raporunda yer alan üyelerin görüşleri, isim belirtilmeden anonim olarak belirtilecektir (UÇUM, m. 17.11).

Temyiz Organı, panellerde olduğu gibi “çalışma alanı” belirlemez. Bununla birlikte temyiz incelemesi için konulan tek şart, tarafların temyizde ileri sürdükleri tüm konuların incelenmesidir (UÇUM, m. 17.12).

Temyiz Organı belirli durumlarda, uyuşmazlık konusu önlemlerle ilgili panelin ulaşılmış olduğu hukuki sonucu reddederse, panel tarafından incelenmeyen hukuki bir konuda yapacağı tespitle hukuki incelemesini tamamlayabilir. Örneğin, Temyiz Organı, “Kanada- Süreli Yayınlarla İlgili Kesinleşmiş Önlemler” davasında, panelin, GATT 1994’ ün 3.2. maddesinin birinci cümlesi çerçevesinde “benzer ürünler” konusundaki tespitlerini reddetmiş ve uyuşmazlık konusunun önlemin, aynı maddenin ikinci cümlesine göre tutarlılığını incelemiştir¹⁹⁶.

¹⁹⁶TO Raporu, “Canada-Periodicals”, Belge No. WT/DS31/AB/R, s. 23- 24. Rapor için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds31_e.htm (18.03.2006).

UÇO, Temyiz Organının raporunu, raporun üyelere dağıtımından itibaren 30 gün içinde oybirliğiyle kabul etmeme yönünde bir karar almadıkça kabul eder. UÇO tarafından kabul edilen raporlar taraflar tarafından “şartsız” kabul edilir (UÇUM, m. 18).

4. Kabul Edilen Panel ve Temyiz Organı Raporlarında Yer Alan Kararların ve Tavsiyelerin Uygulanması

a. Panel ve Temyiz Organı Tavsiyeleri

Bir panel veya Temyiz Organı, yaptığı incelemede uyuşmazlık konusu edilen bir önlemin, kapsamdaki bir anlaşmaya uygun olmadığı sonucuna varırsa, önlemi alan uyuşmazlık tarafına, bu önlemi anlaşmayla uyumlu hale getirmesini tavsiye eder.

Panel veya Temyiz Organı, tavsiyelerine ek olarak, önlemi alan uyuşmazlık tarafına, tavsiyeleri nasıl uygulayacağına ilişkin yöntemler de önerebilir (UÇUM, m. 19.1). Bununla birlikte, panel ve Temyiz Organı, yaptığı tespitlerle ve tavsiyelerle, kapsamdaki bir anlaşma tarafından sağlanan hakları ve yükümlülükleri azaltamaz veya çoğaltamaz (UÇUM, m. 19.2).

b. Makul Süre Tanınması

DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin çerçevesini oluşturan UÇUM’ da, bir üyenin, kabul edilen panel ve Temyiz Organı raporunda yer alan kararı veya tavsiyeyi uygulamasını gerektiren “belirli hareket” biçimi öngörülmemiştir. Bu konuda bir düzenleme yapılmamasının nedeni, DTÖ üyelerinin kendi politikalarını belirleme ve düzenlemelerini yapma konusundaki egemenlik haklarıdır¹⁹⁷.

UÇO’ nun tavsiyelerinin ve kararlarının ilgili üye tarafından en kısa zamanda uygulanması, uyuşmazlıkların etkin çözümünü sağlamak ve sonuçta uyuşmazlık çözüm sisteminin tüm DTÖ üyelerinin yararına çalışması için gereklidir (UÇUM, m.

¹⁹⁷ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 45. İstisnai bir düzenleme Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması’ yla yapılmıştır. Anlaşmanın 4. 7. maddesine göre, önlemin yasaklanmış bir sübvansiyon olduğu tespit edilirse, panel, sübvansiyon uygulayan Üye’ ye, sübvansiyonun gecikmeksizin geri alınmasını tavsiye eder. Bkz. World Trade Organization, **The WTO Dispute Settlement Procedures, A Collection of the Relevant Legal Texts**, s. 47- 55.

23.1). Bu nedenle normal şartlarda ilgili üyenin, önlemlerini Anlaşmalarla uyumlu hale getirmesi için uygun değişiklikleri yapması beklenir (UÇUM, m. 21.2).

Panel veya Temyiz Organı raporunun kabul edildiği tarihten sonra 30 gün içinde yapılan UÇO toplantısında, ilgili üye, UÇO' nun tavsiyelerinin ve kararlarının uygulanması konusundaki düşüncelerini bildirir. İlgili üye, tavsiye ve kararlara derhal uyamayacağını bildirirse kendisine bu tavsiye ve kararlara uymasını sağlamak için makul bir süre tanınır (UÇUM, m. 21.3).

Makul süre:

(1) UÇO tarafından onaylanmak şartıyla ilgili üyenin önerdiği süre; veya böyle bir onayın yokluğu halinde (UÇUM, m. 21.3 (a));

(2) Tavsiyelerin ve kararların kabul edildiği tarihten itibaren 45 gün içinde uyuşmazlık taraflarınca karşılıklı olarak kabul edilen bir süre veya böyle bir anlaşmanın yokluğunda (UÇUM, m. 21.3 (b));

(3) Tavsiyelerin ve kararların kabul edildiği tarihten itibaren 90 gün içinde tahkim kararıyla belirlen süredir¹⁹⁸.

Makul sürenin belirlenmesi için oluşturulan tahkimde, panel veya Temyiz Organı tavsiyelerinin uygulanması için belirlenecek makul sürenin 15 ayı geçmemesi gerekliliği hakem¹⁹⁹ için yol gösterici olacaktır.

Özel şartlar nedeniyle makul sürenin daha kısa veya daha uzun belirlenmesi de mümkündür (UÇUM, m. 21. 3 (c)). Örneğin, “Kanada-İlaçların Patent Koruması” davasında, hakem, uygulamayı etkileyen düzenlemeleri değiştirme gibi idari bir eylemin yapılması için yasa değişikliğinin gerekli olduğu hallerde, makul sürenin daha uzun belirlenmesi gerektiğini tavsiye etmiştir²⁰⁰.

¹⁹⁸ Uyuşmazlık tarafları, konunun tahkime gönderilmesinden itibaren 10 gün içinde hakem konusunda anlaşamazlarsa, hakem, taraflara danıştıktan sonra 10 gün içinde Genel Direktör tarafından tayin edilir. UÇUM, 21. 3 (c) , dn. 12.

¹⁹⁹ ‘Hakem’ ifadesi, tek kişiyi veya bir grubu belirtir. UÇUM, m. 21. 3 (c) , dn. 13.

²⁰⁰ Bkz. Tahkim Kararı, “Canada- Pharmaceutical Patents”, Belge No. WT/DS114/13, 49. paragraf. Karar metni için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds114_e.htm (18.03.2006).

Bu davada ve diğerk davalarda, hakemler, makul sürenin belirlenmesinde, uygulama için gerekli eylemin sonuçlarının göz önünde bulundurulmayacağına karar vermişlerdir. Örneğın, uygulama konusunda gerekli eylemde bulunacak olan ilgili üye devletin, bu eylemden etkilenen iç piyasası için öngördüğü yapısal düzenleme süresi, makul süre zamanı içinde değerlendirilmemektedir²⁰¹. Makul süreyi belirlerken, yaz tatili döneminin de hesaba katılması talepleri reddedilmektedir²⁰².

Taraflar aksini kararlaştırmadığı sürece, UÇO tarafından panelin oluşturulduğu tarihten, tavsiye kararının uygulanması için makul sürenin belirlendiği tarihe kadar geçen süre 15 ayı geçmeyecektir. Eğer panel veya Temyiz Organı, kendi çalışmalarına ilişkin süreleri uzatmışlarsa, bu süreler 15 aya eklenir. Bununla birlikte, uyuşmazlık tarafları, istisnai şartlar olduğu konusunda anlaşmadıkça, toplam süre 18 ayı aşamaz (UÇUM, m. 21.4).

c. Uygulama Konusunda Anlaşmazlık

Kabul edilen panel ve Temyiz Organı raporlarında yer alan tavsiyelere ve raporlara uygunluk sağlamak için ilgili üye tarafından alınan önlemlerin, kapsamdaki anlaşmalar çerçevesinde varlığı veya uygunluğu hakkında bir uyuşmazlık olduğu takdirde, UÇO, tercihen ve mümkünse uyuşmazlık konusunu inceleyen ve tavsiyelerde bulunan orijinal panel olmak üzere bir “Uygulama Paneli” oluşturur²⁰³.

Panel, uyuşmazlık konusuyla ilgili raporunu, konunun panele gönderildiği tarihten itibaren 90 gün içinde dağıtır. Panel, 90 gün içinde raporunun tamamlayamayacağı düşüncesindeyse, raporunu sunacağı süreye ilişkin bir tahminle birlikte, gecikme nedenlerini yazılı olarak UÇO’ ya bildirir (UÇUM, m. 21.5).

Uygulama önlemleri hakkında tavsiye geliştirmek için oluşturulan bu ikinci panel süreci hakkında UÇUM’ da yeterli düzenleme yapılmamıştır ve yapılan düzenleme de yeterince açık değildir. Örneğın, UÇUM’ un 21. 5. maddesinde, bu panelin çalışma alanı, uyuşmazlık taraflarının panelin kararına karşı itiraz fırsatları veya panel kararı hukuki yönden sağlam değilse bu kararın temyizi hakkında hiçbir

²⁰¹ Bkz. Tahkim Kararı, “Canada- Pharmaceutical Patents”, 52. paragraf.

²⁰² Bkz. Tahkim Kararı, “Canada- Pharmaceutical Patents”, 61. paragraf.

²⁰³ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 46.

düzenleme yapılmamıştır. Bu maddenin, “misilleme” yöntemlerini düzenleyen UÇUM’ un 22. maddesi ile olan ilişkisi de DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin bir problemiştir.

d. Tazminat ve Tavizlerin Askıya Alınması

Tazminat ve tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması, tavsiye ve kararların makul sürede uygulanmaması durumunda başvurulabilen geçici tedbirlerdir. Bu geçici tedbirlerin uygulanması, tavsiye ve kararların tam olarak uygulanmasına tercih edilemez. Tazminat isteğe bağlıdır ve verilmesi halinde ilgili anlaşmalara uygun olmalıdır (UÇUM, m. 21.1).

(1) Tazminat

İlgili üye, kabul edilen panel ve Temyiz Organı raporlarında yer alan tavsiyeleri ve kararları uygulamazsa veya uygulamayı makul bir nedene dayanmaksızın geciktirmişse, talep edilmesi halinde, karşı taraf ile kabul edilebilir bir tazminatta anlaşmak üzere görüşmelerde bulunmalıdır (UÇUM, m. 22.2).

Tazminat, DTÖ kurallarının ihlalden kaynaklanan zarar için geçici bir tedbirdir. Bu madde ile tazminatın, tavsiye ve karar kapsamında önlemlerin ilgili anlaşma veya anlaşmalara uygun hale getirilmesinin yerine uygulanabilecek bir tedbir olmadığı açıkça belirtilmiştir. Çünkü tazminat uyuşmazlık çözümünde sürekli bir tedbir olarak kabul edilirse, gelişmiş ekonomiye sahip DTÖ üyeleri, tazminat ödeyerek anlaşmalara uyma yükümlülüklerini satın alma yoluna gidebileceklerdir.

“Tazminat” mali bir tazminat değildir. Genellikle, ilgili üyenin piyasasına geliştirilmiş giriş hakkının verilmesi olarak kararlaştırılır. Burada ilgili üye, karşı tarafa gönüllü olarak ve DTÖ anlaşmalarına uygun olacak şekilde tazminatı sağlamalıdır (UÇUM, m. 22.1). Örneğin, tazminat, gümrük tarife indirimleri olarak kararlaştırılırsa, bu indirimden sadece şikayetçi olan uyuşmazlık tarafı değil, “En Çok Gözetilen Ulus Kaydı” gereğince diğer DTÖ üyeleri de yararlanmalıdır²⁰⁴.

²⁰⁴ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 48.

Makul sürenin sona ermesinden itibaren 20 gün içinde taraflar tazminat konusunda anlaşamazlarsa, şikayetçi taraf, UÇO' dan tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması için izin talep edebilir (UÇUM, m. 22.2).

(2) Tavizlerin Askıya Alınması (Misilleme)

Tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması biçimini alan misilleme yöntemi, şikayetçi tarafın sahip olduğu ve karşı tarafı, şikayet konusu tedbirlerini anlaşmalarla uyumlu hale getirmesini sağlama konusunda başvurulabilecek geçici ve son tecedir²⁰⁵.

DTÖ Anlaşması m. XVI: 4 gereğince, her bir DTÖ üyesi, kanunlarının, düzenlemelerinin ve idari usullerinin, ekli Anlaşmalarda yer alan yükümlülüklerine uygun olmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte, hükümetlerin, DTÖ kapsamında, DTÖ yükümlülüklerinin uygulanmasını sağlamak üzere yerel mahkemelere başvurması gerekmemektedir²⁰⁶.

Charnovitz' e göre, ulusal bir mahkeme önünde, uluslararası bir anlaşmanın uygulanmasının istenmesi, diğer bir deyişle bu anlaşmalara "doğrudan etki" tanınması, bir panel ya da Temyiz Organı kararının ulusal bir mahkeme tarafından doğrudan uygulanması anlamına da gelmektedir. Bugüne kadar hiçbir ulusal mahkemede, bir hükümetin, DTÖ panel ya da Temyiz Organı kararına uygun davranması konusunda hüküm verilmemiş; dahası, doğrudan etki tanınmasını talep eden bir devletin, bu talebinin, diğer ticaret ortaklarıyla karşılaştırıldığında aslında kendi aleyhine olacağı belirtilmiştir. DTÖ' ye üye hükümetler de, panel ya da Temyiz Organı kararlarının doğrudan etki gücünü kazanmasını istememektedirler²⁰⁷.

Bir panel ya da Temyiz Organı kararına doğrudan etki gücünün tanınmasının nasıl sağlanacağı DTÖ kapsamında açık değildir. Bir ticari uyuşmazlıkta, şikayet konusu edilen önlemlerin, DTÖ kurallarıyla uyumlu hale getirilmesini sağlayan birçok akla yatkın yol olabilir. Bu durumda yerel mahkeme, uluslararası kurallarla uyumlu ulusal hukuk kurallarının tespitinde güçlük yaşayabilecektir.

²⁰⁵ Konu ile ilgili geniş bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Steve Charnovitz, "Rethinking WTO Trade Sanctions", *A.J.I.L.*, Vol.95, No.4 (2001), s. 752 vd.

²⁰⁶ Petersmann, *GATT/WTO Dispute Settlement System 1948-1996*, s. 119-120.

²⁰⁷ Charnovitz, a.g.m., s. 825.

Misilleme, kapsamdaki anlaşmalara uygun olmadığı tespit edilen tedbir kaldırılncaya kadar veya tavsiyeleri veya kararları uygulamak zorunda olan üye, ihlal veya aykırılığa bir çözüm buluncaya kadar veya karşılıklı olarak tatmin edici bir çözüme ulaşıncaya kadar uygulanır (UÇUM, m. 22.8).

Misilleme, genellikle şikayet edilen tarafa karşı gümrük tarifelerinin yükseltilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bir “misilleme gümrük tarifesi”, şikayet edilen tarafın belirli bir ürünü ihraç etme olasılığını engelleme çabasıyla uygulanır²⁰⁸.

Tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasına ilişkin bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Panelin veya Temyiz Organının yaptığı inceleme sonunda uyuşmazlık konusu tedbirin bir anlaşmaya uygun olmadığına karar vermesi halinde, şikayetçi taraf öncelikle, önlemin uygulandığı sektörle aynı sektöre yönelik taviz veya diğer yükümlülükleri askıya almalıdır (UÇUM, m. 22.3 (a))²⁰⁹.

Şikayetçi taraf, tedbirin uygulandığı sektörle aynı sektöre yönelik olarak taviz veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasının mümkün veya etkili olmayacağı düşüncesindeyse, aynı anlaşma çerçevesinde diğer sektörlerdeki taviz veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması konusunda izin vermesi için UÇO’ dan talepte bulunur (UÇUM, m. 22.3 (b)).

Şikayetçi taraf, aynı anlaşma çerçevesinde diğer sektörlerle yönelik olarak yapılacak ve tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması biçiminde olacak olan misillemenin de mümkün veya etkin olmayacağı iddiasında ise ve şartlar da yeterince ciddi ise, kapsamdaki bir başka anlaşma çerçevesinde, tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasını talep edebilir (UÇUM, m. 22.3(c)). Bu misilleme yöntemi, “çapraz misilleme” olarak da adlandırılmaktadır.

²⁰⁸ Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 48.

²⁰⁹ UÇUM, m. 22. 3 anlamında “sektör” : i. Mallar ile ilgili olarak bütün malları, ii. Hizmetler ile ilgili olarak, temel sektörleri tarif eden “Hizmetler Sektörel Sınıflama Listesi” nde belirtilen bir temel sektörü (MTN.GNS/W/120 belgesinde yer alan liste on bir sektörü belirlemiştir), iii. Ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet haklarıyla ilgili olarak, TRIPS Anlaşması’ nın II. bölümünün, 1. veya 2. veya 3. veya 4. veya 5. veya 6. veya 7. kısımlarında veya III. Veya IV. Bölümlerinde düzenlenen yükümlülükleri ifade eder. Yine bu madde anlamında “Anlaşma”: i. Mallar ile ilgili olarak, DTÖ Anlaşması’ nın Ek 1A’ sında yer alan tüm anlaşmalar ile uyuşmazlık taraflarının katıldığı ölçüde Çoklu Ticaret Anlaşmalarını, ii. Hizmetlerle ilgili olarak GATS’ ı, iii. Fikri mülkiyet hakları ile ilgili olarak TRIPS Anlaşması’ nı ifade eder. Bkz. UÇUM, m. 22. 3 (f).

Şikayetçi taraf çapraz misilleme yöntemiyle, karşı tarafın ihlal ettiği anlaşmadan başka bir anlaşma çerçevesinde veya ihlalin yapıldığı ticaret sektöründen başka bir sektörde (mallar, hizmetler, fikri mülkiyet) yükümlülükleri ve tavizleri askıya alma imkanına sahip olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler, Uruguay Round ticaret görüşmelerinde, aleyhlerine verilecek kararların kendilerince uygulanamaz nitelikte olması halinde, şikayetçi tarafa tanınacak ve DTÖ' nün, hizmetler ve fikri mülkiyet gibi yeni alanlarında uygulanacak çapraz misilleme yönteminin kalkınma planlarını tehlikeye atacağını söyleyerek bu konudaki endişelerini dile getirmişlerdir²¹⁰.

Çapraz misilleme yöntemi, gelişmekte olan bir ülke olan Ekvator tarafından etkili şekilde ilk defa “Avrupa Topluluğu- Muz” davasında uygulanmıştır²¹¹.

UÇO, nedenlerini de içerecek şekilde hazırlanan tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması talebini, makul sürenin dolmasından itibaren 30 gün içinde oybirliği ile reddetmediği sürece kabul eder (UÇUM, m. 22.6).

Şikayetçi taraf tarafından uygulanacak misillemenin düzeyi, ilgili üye tarafından alınan ve DTÖ kapsamındaki anlaşmalara uygun olmadığı tespit edilen tedbir sonucu oluşan etkisizlik hali veya ihlal ile eşit seviyede olmalıdır (UÇUM, m. 22.4).

Şikayetçi tarafça teklif edilen misillemenin seviyesi konusunda bir anlaşmazlık olursa, konu tahkime gönderilir (UÇUM, m. 22.6 ve 7). Tahkim, üyeler

²¹⁰ Croome, a.g.e., s. 147- 152; 262- 264.

²¹¹ 8 Kasım 1999 tarihinde, Ekvator, UÇO' dan TRIPS, GATS ve GATT 1994 Anlaşmaları çerçevesinde ve 450 milyon ABD Doları tutarında, Avrupa Toplulukları' na karşı olan tavizleri veya diğer yükümlülüklerini askıya almak için izin talebinde bulunmuştur. Avrupa Toplulukları' nın talebi üzerine UÇO, tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması seviyesi konusunu, tahkim incelemesi için orijinal panele göndermiştir. Tahkim kararı 24 Mart 2000 tarihinde DTÖ Üyelerine dağıtılmıştır. Hakemler, Ekvator' un, etkisiz hale getirme veya ihlal seviyesinden kaynaklanan zararının yıllık 201.6 milyon ABD Doları olduğunu, Ekvator' un, UÇO' dan, GATT 1994 çerçevesinde (yatırım malları veya imalat ve üretim sanayilerinde kullanılan öncelikli mallar dışında); temel dağıtım hizmetlerinde “toptan satış ticaret hizmetleri” ile ilgili olarak GATS çerçevesinde ve TRIPS Anlaşması çerçevesinde düzenlenen ve hakemler tarafından belirlenen sektörlerde, UÇO' dan tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması için izin talep edebileceğini tespit etmiştir. Ekvator' un, talebini tahkim kararına uygun olarak değiştirmesi sonucunda, UÇO, Ekvator' a 18 Mayıs 2000 tarihinde, Avrupa Toplulukları' na karşı 201. 6 milyon ABD Dolarına karşılık gelecek şekilde tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması konusunda gerekli izni vermiştir. Bkz. WTO Annual Report, 2000, http://www.wto.org/English/tratop_e/agric_e/ann_rep2000_e.htm (20.03.2006).

mevcut ise orijinal panel tarafından veya Genel Müdür tarafından tayin edilen bir hakem tarafından yürütülecek ve makul sürenin sona ermesinden itibaren 60 gün içinde tamamlanacaktır. Tahkim devam ederken tavizler veya diğer yükümlülükler askıya alınmayacaktır (UÇUM, m. 22.6). “Hakem” ifadesi, tek kişiyi veya grubu belirtir (UÇUM, m. 22.6, dn. 15).

Hakem, askıya alınacak tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin niteliğini incelemez, sadece bu askıya almanın düzeyinin karşı tarafın ihlalinin veya etkisiz hale getirmesinin düzeyi ile orantılı olup olmadığını tespit eder. Hakem, tavizler veya diğer yükümlülüklerin önerilen askıya alınmasının, ilgili anlaşma kapsamında mümkün olup olmadığını da belirleyebilir. İlgili üyenin askıya alınma seviyesine itirazı, askıya alma talep eden tarafın bu talebinin öngörülen ilkelere ve yöntemlere de uygun olmadığına yönelik bir itiraz içeriyorsa, hakem bu itirazı da inceler.

Taraflar tahkim kararını kesin olarak kabul edecekler ve ikinci bir tahkim için çaba göstermeyeceklerdir. Tahkim kararı hemen UÇO’ ya bildirilir. Askıya alma talebinde bulunan taraf da, tahkim kararına uygun şekilde talepte bulunduğu takdirde, UÇO bu talebi oybirliğiyle reddetmediği sürece kabul ederek, tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasına izin verir (UÇUM, m. 22.7).

DTÖ üyeleri arasında, askıya alınma seviyesine itiraz edilmesi halinde başvurulacak tahkim yolunu düzenleyen UÇUM’ un 22. 6. maddesi ile uygulama önlemlerinin varlığına veya kapsamdaki bir anlaşmaya uygunluğuna yönelik itirazları incelemek üzere panel oluşturulmasını düzenleyen UÇUM’ un 21. 5. maddesi arasındaki sıralamanın nasıl olacağı konusunda anlaşmazlık yaşanmaktadır.

UÇUM, şikayetçi üyelerin, m. 21.5’ e göre uygulama önlemlerinin tutarlılığının incelenmesi süreci tamamlanmadan önce misilleme yapmak için talepte bulunup bulunamayacakları hakkında; m. 21.5’ e göre oluşturulan ikinci tahkim kararlarının temyiz edilip edilemeyeceği hakkında veya şikayetçi tarafın, m. 22.6 gereğince elde edilen misillemeye ilişkin tahkim kararını temyiz edip edemeyeceği hakkında bir düzenleme yapmamıştır.

DTÖ üyeleri arasındaki anlaşmazlık, şikayet edilen tarafların, şikayetçi üyelerin sorunları kendi ellerine alacakları konusundaki endişelerini ve şikayetçi

tarafının da, şikayet edilen üyelerin m. 21.5' te düzenlenen ikinci panel sürecini, uygulamayı geciktirmek için defalarca kullanabilecekleri konusundaki endişelerini yansıtmaktadır²¹².

Maddeler arasındaki sıralama ilişkisi konusunda sorun olmasına rağmen birçok davada uyuşmazlık tarafları, bu karışıklığın üstesinden gelmek için çeşitli yöntemler üzerinde anlaşmaya varmışlardır. “Brezilya-Uçak Sübvansiyonları” davasında, Brezilya ve Kanada, şu şekilde anlaşmışlardır:

i. Brezilya, UÇUM, m. 21.5' te öngörülen panelin kurulmasına itiraz etmeyecektir;

ii. Kanada, UÇUM, m. 21.5' te öngörülen ikinci panelin raporunun dağıtılmasına kadar yükümlülüklerin askıya alınması konusunda izin verilmesi için talepte bulunmayacaktır;

iii. İkinci panel tarafından uygunsuzluk tespit edilmesi halinde, Kanada, askıya alma için izin ve Brezilya' da, UÇUM, m. 22.6 gereğince tahkim talep edecektir²¹³.

5. Kabul Edilen Panel ve Temyiz Organı Raporlarında Yer Alan Tavsiye ve Kararların Uygulanmasının Denetlenmesi

UÇO, kabul ettiği panel ve Temyiz Organı raporlarında yer alan tavsiye ve kararların uygulanmasını denetler. Tavsiye ve kararların uygulanması konusu, bu tavsiye ve kararların kabul edildiği tarihten itibaren her bir DTÖ üyesi tarafından herhangi bir zamanda UÇO gündemine getirilebilir.

Tavsiye ve kararların uygulanması konusu, UÇO aksine bir karar vermedikçe, makul sürenin belirlendiği tarihten 6 ay sonra UÇO' nun gündemine alınır ve konu çözümlenene kadar UÇO gündeminde kalır. Bu halde, her UÇO toplantısından 10 gün önce, ilgili üye, tavsiye veya kararların uygulanması konusunda aldığı yol hakkında UÇO' ya yazılı bir durum raporu verir (UÇUM, m. 21.6).

²¹² Gallagher, **Guide to Dispute Settlement**, s. 49.

²¹³ “Brazil-Aircraft Subsidies”, Belge No. WT/DS46/13 Ek. Dava ile ilgili raporlara ulaşmak için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds46_e.htm (20.03.2006).

Tazminatın sağlandığı veya tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alındığı, fakat tavsiyelerin ve kararların ilgili üye tarafından uygulanmadığı uyuşmazlıklarda, UÇO, kabul edilen bu tavsiyelerin veya kararların uygulanmasını denetim altında tutmaya devam edecektir (UÇUM, m. 22.8).

GATT 1994, m. XXIII:1(b)' de belirtilen ihlalsizlik şikayetinde ise, kapsamdaki bir anlaşmadan beklenen yararın ve söz konusu anlaşmanın amacının gerçekleşmesini engelleyen önlemin geri alınması şart değildir. Bu gibi durumlarda taraflar karşılıklı olarak anlaşmak durumundadırlar (UÇUM, m. 26).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİNDE
TÜRKİYE' NİN TARAF OLDUĞU UYUŞMAZLIKLAR

I. DANIŞMA TALEP EDİLEN UYUŞMAZLIKLAR

A. Türkiye-Tekstil ve Giyim Ürünlerinin İthalatına Yönelik Sınırlamalar²¹⁴ (Hong Kong)

Hong Kong, 12 Şubat 1996 tarihinde, Türkiye' nin tekstil ve giyim ürünleri ithalatında uyguladığı miktar kısıtlamaları hakkında Türkiye ile danışmalara girme talebinde bulunmuştur²¹⁵.

Hong Kong, talebinde, Türkiye' nin uyguladığı önlemlerle GATT' ın XI. ve XIII. maddelerini ihlal ettiğini iddia etmiştir. Uyuşmazlığın gerisinde Türkiye ile Avrupa Toplulukları arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması yer almaktadır. Hong Kong, gümrük birliklerini ve serbest ticaret alanları hakkında düzenleme getiren GATT' ın XXIV. maddesinin, Türkiye' nin bu davaya konu edilen yeni miktar kısıtlamaları uygulaması için yetki vermediğini iddia etmiştir.

Bu uyuşmazlıkla ilgili Hong Kong tarafından yukarıda belirtilen iddialarla danışmalara girme talebinde bulunulmuşsa da, uyuşmazlığı incelemek üzere panel oluşturulması yönünde talepte bulunulmadığı gibi; UÇO' ya, uyuşmazlığın karşılıklı kabul edilebilir bir çözüme ulaştırıldığına dair bir bildirim de yapılmamıştır.

²¹⁴ “Turkey-Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products”, Belge No. WT/DS29.

²¹⁵ Danışmalar talebi için bkz. <http://docsonline.wto.org-G/L/64-WT/DS29/1> (25.03.2006). Özet metin için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds29_e.htm (25.03.2006).

B. Türkiye-Tekstil ve Giyim Ürünlerinin İthalatına Yönelik Sınırlamalar²¹⁶ (Tayland)

Tayland, 20 Haziran 1996 tarihinde, Türkiye' nin Tayland' dan ithal ettiği tekstil ve giyim ürünlerinin ithalatında uyguladığı miktar kısıtlamaları hakkında Türkiye ile danışmalara girme talebinde bulunmuştur²¹⁷.

Tayland, talebinde, Türkiye' nin, ithalatta uyguladığı miktar kısıtlamalarına ilişkin önlemler ile GATT' ın I., II., XI., XIII. maddelerini ve Tekstil Anlaşması' nın 2. maddesini ihlal ettiğini iddia etmiştir.

Bu uyuşmazlıkla ilgili Tayland tarafından yukarıda belirtilen iddialarla danışmalara girme talebinde bulunulmuşsa da, uyuşmazlığı incelemek üzere panel oluşturulması yönünde talepte bulunulmadığı gibi; UÇO' ya, uyuşmazlığın karşılıklı kabul edilebilir bir çözüme ulaştırıldığına dair bir bildirim de yapılmamıştır.

C. Türkiye-Demir ve Çelik Boru Parçaları Üzerine Uygulanan Anti Damping Vergisi²¹⁸ (Brezilya)

Brezilya, 9 Ekim 2000 tarihinde, Türkiye' nin, Brezilya' dan ithal ettiği 26 demir ve çelik boru parçaları üzerine uygulanan anti dumping vergisi önlemleri hakkında Türkiye ile danışmalara girme talebinde bulunmuştur²¹⁹.

Brezilya, Türkiye' nin almış olduğu önlemlerin, GATT 1994' ün VI. maddesi ve Anti Damping Anlaşması' nın, 2., 3., 5., 6., 12. ve 15. maddelerine uygun olmadığını iddia etmiştir.

²¹⁶“Turkey-Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products”., Belge No. WT/DS47.

²¹⁷Danışmalar talebi için bkz. <http://docsonline.wto.org-G/L/88-WT/DS47/1> (25.03.2006). Özet metin için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds47_e.htm (25.03.2006).

²¹⁸“Turkey-Anti Dumping Duty Steel and Iron Pipe Fittings”, Belge No. WT/DS208.

²¹⁹ Danışmalar talebi için bkz. <http://docsonline.wto.org-G/ADP/D27/1-G/L/397
WT/DS208/1> (25.03.2006). Özet metin için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds208_e.htm (25.03.2006).

Brezilya, Türkiye' nin özellikle aşağıdaki konularda önyargısız ve objektif hareket etmediğini, tam ve doğru bildirimde bulunmadığını iddia etmiştir:

a. Araştırmanın başlatılması;

b. Dampinge ve uğranılan zarara ilişkin belirlemelerin, bulgu tespitlerinin ve değerlendirmeyi de içeren araştırmanın idaresi;

c. Damping ve zarar arasında neden sonuç bağlantısının araştırılması, bulgu tespitlerinin yapılması ve bunların değerlendirilmesi;

d. Anti dumping vergisinin uygulanması.

Bu uyuşmazlıkla ilgili Brezilya tarafından yukarıda belirtilen iddialarla danışmalara girme talebinde bulunulmuşsa da, uyuşmazlığı incelemek üzere panel oluşturulması yönünde talepte bulunulmadığı gibi; UÇO' ya, uyuşmazlığın karşılıklı kabul edilebilir bir çözüme ulaştırıldığına dair bir bildirim de yapılmamıştır.

D. Türkiye-Macaristan' dan Evcil Hayvan Yiyeceğine İthalat Yasağı²²⁰ (Macaristan)

Macaristan, 3 Mayıs 2002 tarihinde, Türkiye' nin, Macaristan' dan ithal ettiği evcil hayvan yiyeceğine ithalat yasağı koyması nedeniyle, Türkiye ile danışmalara girme talebinde bulunmuştur²²¹.

Macaristan, 2001 yılından itibaren tüm Avrupa ülkelerini kapsayacak şekilde uygulanan bu önlemlerle ilgili, BSE adı verilen bir bakterinin yayılmasının önlenmesi amacıyla uygulandığının deklare edildiğini iddia etmiştir. Bununla birlikte, Türkiye' nin uyguladığı önleme ilişkin düzenlemesinin resmi olarak yayınlanmadığını veya konunun ilgili DTÖ Komitesine bildirilmediğini de iddia etmiştir.

²²⁰ "Turkey- Import Ban on Pet Food from Hungary", Belge No. WT/DS256.

²²¹ Danışmalar talebi için bkz. [http://docsonline.wto.org-G/AG/GEN/51~G/L/538
G/SPS/GEN/316
WT/DS256/1](http://docsonline.wto.org/G/AG/GEN/51~G/L/538
G/SPS/GEN/316
WT/DS256/1) (26.03.2006). Özet metin için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds256_e.htm (26.03.2006).

Macaristan, ürünlerinde BSE adı verilen bakterinin bulunmadığını ve bu nedenle Türkiye' nin, enfeksiyon tehlikesinin varlığına ilişkin iddiasının bilimsel bir temel olmadığını belirtmiştir. Macaristan ayrıca, evcil hayvan yiyeceklerinin özellikle kediler ve köpekler için kullanıldığını da belirtmiştir.

Macaristan, Türkiye' nin uyguladığı ithalat yasağının, GATT 1994' ün XI. maddesine; Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri Uygulama Anlaşması Ek B' de yer alan, 2. 2., 2. 3., 5. 1., 5. 2., 5. 6., 6. 1., 6. 2. ve 7. maddelerine; Tarım Anlaşması' nın 14. maddesine uygun olmadığını iddia ederek; Türkiye' nin bu önleminin, yukarıdaki anlaşmalar çerçevesinde kendisine sağlanan menfaatleri doğrudan veya dolaylı olarak etkisiz hale getirdiğini ve ihlal ettiğini ileri sürmüştür.

Bu uyuşmazlıkla ilgili Macaristan tarafından yukarıda belirtilen iddialarla danışmalara girme talebinde bulunulmuşsa da, uyuşmazlığı incelemek üzere panel oluşturulması yönünde talepte bulunulmadığı gibi; UÇO' ya, uyuşmazlığın karşılıklı kabul edilebilir bir çözüme ulaştırıldığına dair bir bildirim de yapılmamıştır.

E. Güney Afrika-Türkiye' den Battaniye İthalatına Karşı Uygulanan Kesinleşmiş Anti Damping Önlemleri²²² (Türkiye)

Türkiye, 10 Nisan 2003 tarihinde, Güney Afrika' nın, Türkiye' den ithal ettiği rulo biçiminde battaniyelerin ithalatına ilişkin, Güney Afrika Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Kurulu tarafından yapılan araştırma sonunda kesinleşmiş anti dumping önlemleri konusunda, Güney Afrika ile danışmalara girme talebinde bulunmuştur²²³.

²²² "South Africa- Definitive Anti-Dumping Measures on Blanketing from Turkey", Belge No. WT/DS288.

²²³ Danışmalar talebi için bkz. <http://docsonline.wto.org-G/ADP/D48/1~G/L/621
WT/DS288/1> (26.03.2006). Özet metin için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds288_e.htm (26.03.2006).

Türkiye, Güney Afrika Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Kurulu' nun, özellikle aşağıdaki konularda önyargısız ve objektif hareket etmediğini, tam ve doğru bildirimde bulunmadığını iddia etmiştir:

- a. Araştırmanın başlatılması;
- b. Dampinge ve uğranılan zarara ilişkin belirlemelerin, bulgu tespitlerinin ve değerlendirmeyi de içeren araştırmanın idaresi;
- c. Damping ve zarar arasında neden sonuç bağlantısının araştırılması, bulgu tespitlerinin yapılması ve bunların değerlendirilmesi;
- d. Anti dumping vergisinin uygulanması.

Türkiye, Güney Afrika' nın uyuşmazlık konusu anti dumping önlemlerinin, GATT 1994' ün III. ve X. maddelerini ve Anti Damping Anlaşması' nın, 5. 5., 6. 1., 6. 2., 6. 9., 6. 10., 9. 2., 9. 3. ve 12. 1. maddelerini ihlal ettiğini iddia etmiştir.

Bu uyuşmazlıkla ilgili Türkiye tarafından yukarıda belirtilen iddialarla danışmalara girme talebinde bulunulmuşsa da, uyuşmazlığı incelemek üzere panel oluşturulması yönünde talepte bulunulmadığı gibi; UÇO' ya, uyuşmazlığın karşılıklı kabul edilebilir bir çözüme ulaştırıldığına dair bir bildirim de yapılmamıştır.

II. KARŞILIKLI KABUL EDİLİR BİR SONUCA ULAŞILARAK ÇÖZÜMLENEN UYUŞMAZLIKLAR

A. Türkiye-Yabancı Film Gelirlerinin Vergilendirilmesi²²⁴ (ABD)

ABD, 12 Haziran 1996 tarihinde, Türkiye' nin, yabancı film gösterimlerinden elde edilen gelirlerin vergilendirmesinin GATT' ın III. maddesini ihlal ettiği gerekçesiyle konu hakkında Türkiye ile danışmalara girme talebinde bulunmuştur²²⁵.

²²⁴ "Turkey-Taxation of Foreign Film Revenues", Belge No. WT/DS43.

ABD, 9 Ocak 1997' de panel kurulması talebinde bulunmuştur. UÇO, 25 Şubat 1997 tarihli toplantısında paneli kurmuştur. Kanada, üçüncü taraf haklarını saklı tutmuştur.

ABD ve Türkiye, 14 Temmuz 1997' de UÇO' ya, aralarındaki uyuşmazlığı karşılıklı kabul edilebilir bir çözüme kavuşturdıklarını bildirmişlerdir²²⁶. Taraflar arasında yapılan anlaşma ile Türkiye, en kısa zamanda yerli ve ithal edilen yabancı filmlerin gösteriminden elde edilen gişe hasılatları üzerine uygulanan her türlü vergiyi eşitlemeyi kabul etmiştir.

B. Türkiye-Meyve İthalatına İlişkin Kesinleşmiş İthalat Yöntemleri²²⁷ (Ekvator)

Ekvator, 31 Ağustos 2001 tarihinde, Türkiye' nin, Ekvator' dan ithal ettiği taze meyveye, özellikle muza uyguladığı kesinleşmiş ithalat yöntemleri konusunda, Türkiye ile danışmalara girme talebinde bulunmuştur²²⁸.

Ekvator' un iddiasına göre yöntem, Türk Tarım Bakanlığı tarafından yayınlanan ve "Kontrol Belgesi" adındaki bir belgeyi gerektirmektedir. Ekvator, bu yöntemin, Türk Dış Ticaret Müsteşarlığı' nca, 25 Aralık 2000 tarih, 24271 sayılı Resmi Gazete' de yayınlanan Dış Ticaretin Standardizasyonu İçin Tebliğ çerçevesinde oluşturulduğunu iddia etmiştir.

Ekvator, talebinde, Türk yetkilileri tarafından uygulanan bu yöntemin, Türkiye' nin, GATT 1994, Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri Uygulama Anlaşması, İthalat Lisansları Anlaşması, Tarım Anlaşması ve GATS çerçevesindeki yükümlülükleriyle uygun olmayan bir ticaret engeli olduğunu iddia etmiştir.

²²⁵ Danışmalar talebi için bkz. <http://docsonline.wto.org-G/L/85-WT/DS43/1> (27.03.2006). Özet metin için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds43_e.htm (27.03.2006)

²²⁶ Bkz. <http://docsonline.wto.org-G/L/177-WT/DS43/3> (27.03.2006).

²²⁷ "Turkey-Fresh Fruit Import Procedures", Belge No. WT/DS237.

²²⁸ Danışmalar talebi için bkz. <http://docsonline.wto.org-G/AG/GEN/48-G/L/472-G/LIC/D/33-G/SPS/GEN/276-S/L/...> (27.03.2006). Özet metin için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds237_e.htm (27.03.2006).

Ekvator, Türkiye' nin, "Kontrol Belgesi" uygulamasının özellikle aşağıdaki anlaşma maddeleriyle uyumlu olmadığını iddia etmiştir:

a. GATT 1994' ün, II., III., VIII., X. ve XI. maddeleri;

b. Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri Uygulama Anlaşması' nın, 2. 3. ve 8. maddeleri ile Ek B ve Ek C;

c. İthalat Lisansları Anlaşması' nın, 1. maddesinin, 2., 3., 5. ve 6. paragrafları;

d. Tarım Anlaşması' nın, 4. maddesi;

e. GATS' ın, VI. ve XVII. maddeleri.

Avrupa Topluluğu, 20 Eylül 2001 tarihinde, danışmalara katılma talebinde bulunmuştur.

Ekvator, 12 Haziran 2002' de, panel kurulmasını talep etmiştir. UÇO, 24 Haziran 2002 tarihli toplantısında, panelin kurulmasını ertelemiştir. Ekvator tarafından yapılan ikinci talep üzerine, UÇO, 29 Temmuz 2002 tarihli toplantısında paneli kurmuştur. Ekvator, bu toplantıda ayrıca, uyuşmazlığın taraflar arasında karşılıklı kabul edilebilir bir çözüme kavuşturulması için danışmalarda bulduklarını, bu nedenle de panelin oluşturulmasının askıya alınmasını talep etmiştir. Avrupa Topluluğu ve ABD, üçüncü taraf haklarını saklı tutmuşlardır. Kolombiya, 7 Ağustos 2002 tarihinde, üçüncü taraf haklarını talep etmiştir.

Ekvator ve Türkiye, 22 Kasım 2002' de UÇO' ya, aralarındaki uyuşmazlığı karşılıklı kabul edilebilir bir çözüme kavuşturduklarını bildirmişlerdir.

Taraflar arasında yapılan anlaşmada Türkiye, kontrol belgesi sisteminin, 20 Temmuz 2002 tarihli, 24821 sayılı Resmi Gazete' de yayınlanarak yürürlüğe giren, 2002/21 no' lu Dış Ticarete Standardizasyon Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Tebliğ ile değiştirildiği konusunda Ekvator' u bilgilendirmiştir. Tebliğ ile Tarım ve Köyşleri Bakanlığı' nca, muz ithalatında, ithalatçılar tarafından talep edilen miktarları ve geçerlilik süreleri için uygulanan kontrol belgeleri ile ilgili

değişiklik yapılmıştır. Türkiye ayrıca, Ekvator' un şikayetlerine sebep olan uygulamalara da geri dönmek konusunda taahhütte bulunmuştur²²⁹.

III. PANEL VE TEMYİZ AŞAMASINA GELEN UYUŞMAZLIKLAR

1. Türkiye-Tekstil²³⁰(Hindistan)

Hindistan, 21 Mart 1996 tarihinde, Türkiye' nin, tekstil ve giyim ürünleri ithalatında 1 Ocak 1996' dan itibaren geniş bir alanda uyguladığı miktar kısıtlamaları önlemlerinin, GATT 1994' ün, XI. ve XIII. maddelerine ve Tekstil ve Giyim Anlaşması' nın²³¹, 2. maddesine uygun olmadığını; GATT 1994' ün XXIV. maddesinin de, ayrımcı miktar sınırlamaları uygulayabilme olanağı sağlamadığını iddia ederek, Türkiye ile danışmalara girme talebinde bulunmuştur²³².

Hindistan ve Türkiye, Avrupa Topluluğu' nun danışmalara katılmasının uygunluğu hakkında anlaşmaya varamadıkları için danışmalara girmemişler ve sonuç olarak, taraflar arasındaki uyuşmazlık danışmalar aşamasında çözülememiştir²³³.

Hindistan, 2 Şubat 1998' de, panel kurulmasını talep etmiştir. UÇO, 13 Mart 1998 tarihli toplantısında paneli kurmuştur²³⁴. Japonya, Filipinler, Tayland, ABD, Hong Kong ve Çin, üçüncü taraf haklarını saklı tutmuşlardır. Panel, 11 Haziran 1998' de oluşturulmuştur²³⁵.

Hindistan, panel önünde, Türkiye' nin uyguladığı önlemlerle, GATT 1994' ün XI. ve XIII. maddeleri altındaki yükümlülüklerine aykırı hareket ettiğini; GATT 1994' ün XXIV. maddesinin de, ayrımcı miktar sınırlamaları uygulayabilme olanağını sağlamadığını iddia etmiştir.

²²⁹ Bkz. <http://docsonline.wto.org-WT/DS237/4> (27.03.2006).

²³⁰ "Turkey-Textiles" Belge No. WT/DS34.

²³¹ Tekstil ve Giyim Anlaşması, 1 Ocak 2005' ten itibaren yürürlükten kaldırılmıştır.

²³² Danışmalara girme talebi için bkz. <http://docsonline.wto.org-G/L/69~WT/DS34/1> (27.03.2006). Özet metin için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds34_e.htm (27.03.2006). Panel raporu için bkz. <http://docsonline.wto.org-WT/DS34/R> (11.04.2006). Dava kapsamındaki tekstil ve giyim ürünleri hakkında detaylı açıklama için bkz. Panel Raporu, 2.2-2.46 ve 4.1-4.3 paragraflar ve rapor eki.

²³³ Bkz. Panel Raporu, 1. ve 2. paragraflar.

²³⁴ Bkz. Panel Raporu, 1. 3 ve 1.4. paragraflar.

²³⁵ Bkz. Panel Raporu, 1.7. paragraf.

Türkiye ise uyuşmazlık konusu önlemlerin;

a. GATT 1994' ün XXIV. maddesiyle açıkça düzenlenen ve desteklenen gümrük birliğine uygun şekilde, AT ile imzalanan bölgesel ticaret anlaşmasının bir sonucu olarak uygulandığını;

b. GATT 1994' ün XXIV. maddesinin, gümrük birliklerine izin ve Hindistan' ın uyuşmazlık konusu yaptığı önlemlerin alınması için de gerekli yetkiyi verdiğini;

c. Türkiye için, tekstil ve ticaret politikasını, AT ile uyumlu hale getirmenin yalnızca Türkiye-AT Gümrük Birliği' nin ayrılmaz bir parçası olmayıp; Türkiye' nin, AT ile ticaretinde önemli paya sahip olan tekstil ve ticaret sektörünün devamı için de gerekli ve esas olduğunu;

d. GATT 1994, XXIV. madde tipi bir anlaşmanın ve bu anlaşma kapsamında uygulanan tüm önlemlerin DTÖ ile uyumluluğunun, DTÖ Anlaşmasının diğer hükümleriyle değil, özellikle XXIV. madde çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür²³⁶.

Hindistan, Türkiye' nin savunmasına karşı, GATT 1994, XXIV. madde hükümlerinin, ayrımcı ithalat sınırlamalarına karşı genel yasaklamayı içeren, GATT' ın XI. ve XIII. maddelerinin ve Tekstil ve Giyim Anlaşması' nın 2.4. maddesinin de içinde olduğu diğer DTÖ yükümlülüklerinin bir istisnasını teşkil etmediğini ileri sürmüştür²³⁷.

Panel raporu, 31 Mayıs 1999' da DTÖ üyelerine dağıtılmıştır.

Panel, uyuşmazlık konusu önlemlerin, yalnız Türkiye tarafından alındığını, uygulandığını ve takip edildiğini; bu önlemler, Türkiye' nin, gümrük birliği ile üstlendiği yükümlülükler kapsamında alınsa bile, sadece Türkiye tarafından

²³⁶ Bkz. Panel Raporu, 9.46. paragraf. Türkiye, Avrupa Gümrük Birliği' ne 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren katılmıştır. 1995 tarihli Gümrük Birliği Kararı' na göre, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu' nun ürünleri dışında tüm sanayi ürünlerinin, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında, Avrupa Topluluğu normlarına uygun şekilde dolaşımı sağlanacaktır. Gümrük Birliği Kararı' na göre, Türkiye, üçüncü ülkelerden ithal ettiği tüm sanayi mallarında Avrupa Topluluğu Ortak Gümrük Tarifesi' ni uygulayacaktır. Bkz. Sübidey Togan, "Turkey: Trade Policy Review", **The World Economy**, Vol. 28, No. 9 (2005), s. 1230.

²³⁷ Bkz. Panel Raporu, 9.47. paragraf.

uygulandığı için, uyuşmazlık tarafının da yalnızca Türkiye olduğunu ve AT' nin taraf sıfatı olmadığını belirtmiştir²³⁸.

Panel, Türkiye' nin uyuşmazlık konusu önlemlerinin, GATT 1994' nün, XI. ve XIII. maddelerine ve sonuç olarak Tekstil ve Giyim Anlaşması' nın, 2. 4. maddesine uygun olmadığını tespit etmiştir. Panel ayrıca, Türkiye' nin uyguladığı önlemlerin, GATT 1994' ün gümrük birliklerini ve serbest ticaret alanlarını düzenleyen XXIV. maddesine göre haklı olduğu yönündeki savunmasını da reddetmiştir.

Panel, Türkiye' nin, kapsamdaki anlaşmaların hükümlerine uygunsuz hareket ettiğine ve Hindistan' ın anlaşmalar kapsamındaki menfaatlerini ihlal ettiğine karar vererek; UÇO' nun, Türkiye' nin önlemlerini, DTÖ Anlaşması altındaki yükümlülükleriyle uygun hale getirmesini talep etmesini tavsiye etmiştir²³⁹.

Türkiye, 29 Temmuz 1999' da, panel raporunu temyiz edeceğini bildirmiştir. Türkiye, panel raporunu, hukuki konulardan ve panel raporunda yapılan hukuki yorumlardan kaynaklanan nedenlerle temyiz etmiştir. Temyiz Organı raporu, 21 Ekim 1999' da DTÖ üyelerine dağıtılmıştır²⁴⁰.

TO, panelin, GATT 1994' ün, XXIV. maddesinin yorumunda hukuki gerekçelendirmeyi yaparken hataya düştüğü sonucuna varmasına rağmen; sonuçta panel raporunu kabul etmiştir.

TO, GATT 1994' ün XXIV. maddesinin, Türkiye' ye, AT ile imzaladığı Gümrük Birliği Anlaşması' na uyum sağlamak üzere, GATT 1994' ün, XI. ve XIII. maddeleriyle ve Tekstil ve Giyim Anlaşması' nın 2.4. maddesiyle uygun olmayan miktar sınırlamaları uygulayabilmesi yönünde yetki vermediği; Türkiye' nin gümrük birliği çerçevesinde üçüncü ülkelere miktar sınırlamaları uygulamak yerine, tekstil ve

²³⁸ Bkz. Panel Raporu, 9.44. paragraf.

²³⁹ Bkz. Panel Raporu, 10.1;10.2;10.3. paragraflar.

²⁴⁰ TO Raporu için bkz. International Legal Materials, Vol.39, No.1, (2000), s. 159- 172; <http://docsonline.wto.org-WT/DS34/AB/R> (27.03.2006).

giyim ürünleri için orijinal kurallar oluşturabileceği sonucuna ulaşarak, panel raporunu kabul etmiştir²⁴¹.

Temyiz Organı, UÇO' nun, Türkiye' den, GATT 1994' ün, XI. ve XIII. maddeleri ile Tekstil ve Giyim Anlaşması' nın, 2. 4. maddesiyle uyumsuz olduğu panel tarafından tespit edilen önlemlerini, ilgili anlaşmalarla yüklediği yükümlülüklerine uygun hale getirmesini talep etmesi tavsiyesinde bulunmuştur²⁴².

UÇO, 19 Kasım 1999 tarihli toplantısında, Temyiz Organı raporunu ve TO tarafından değiştirilen panel raporunu kabul etmiş, bu toplantıda Türkiye, UÇO' nun tavsiyelerine ve kararlarına uymak niyetinde olduğunu belirtmiştir.

7 Ocak 2000 tarihinde, Türkiye ve Hindistan, Türkiye' nin, UÇO' nun tavsiyelerini ve kararlarını uygulamak için 19 Şubat 2001 tarihinde sona erecek makul bir süre üzerinde ortaklaşa anlaşmaya vardıklarını UÇO' ya bildirmişlerdir.

Taraflar arasındaki anlaşma ile ayrıca Türkiye, Hindistan' dan ithal edilecek belirli tekstil ve giyim ürünleri üzerinde daha fazla etkili olacak sınırlamalardan, belirli tekstil ve giyim ürünleri üzerinde kotaların miktarını artırmaktan kaçınmak; Hindistan' a, anlaşma ile belirlenen herhangi bir ürünü etkileyen miktar kısıtlamalarının değiştirilmesi veya ortadan kaldırılması konularında diğer DTÖ üyelerinden daha az gözetmemek yükümlülükleri altına girmiştir.

Türkiye ve Hindistan, 6 Temmuz 2001 tarihinde, UÇO' ya, Türkiye' nin, uyuşmazlık hakkında UÇO tarafından kabul edilen tavsiyelerin ve kararların uygulaması konusunda karşılıklı kabul edilebilir bir çözüme ulaştıklarını bildirmişlerdir.

²⁴¹ Bkz. TO Raporu, 59-66. paragraflar.

²⁴² Panelin ve Temyiz Organının değerlendirmelerinin, DTÖ' deki kurumsal dengeye olan etkilerinin eleştirisi için bkz. Robert Howse, "The Most Dangerous Branch? WTO Appellate Body Jurisprudence on the Nature and Limits of the Judicial Power", Thomas Cottier, Petros C. Mavroidis (Edt.), **The Role of the Judge in International Trade Regulation**, US: The University Of Michigan Press, 2003, s. 11- 41; William J. Davey, "Has the WTO Dispute Settlement System Exceeded Its Authority? A Consideration of Deference Shown by the System to Member Government Decisions and Its Use of Issue-Avoidance Techniques", Thomas Cottier, Petros C. Mavroidis (Edt.), **The Role of the Judge in International Trade Regulation**, US: The University Of Michigan Press, 2003, s. 43- 87.

Türkiye, taraflar arasında kabul edilen anlaşmaya göre:

a. 30 Temmuz 2001' e veya Anlaşmanın imzalandığı tarihe kadar, Hindistan' dan ithal ettiği 24 ve 27 tekstil kategorisinde uyguladığı miktar kısıtlamalarını kaldırmayı;

b. 30 Eylül 2001' e kadar, Anlaşmanın ekinde tanımlanan uygulanacak oran temelinde tarife indirimlerini uygulamayı;

c. UÇO' nun tavsiyelerine ve kararlarına daha kısa sürede uymak için çaba göstermeyi taahhüt etmiştir.

Anlaşmaya göre, Türkiye, Hindistan' dan ithal ettiği 19 kategoride tekstil ve giyim ürünleri için 1 Ocak 1996' dan bu yana uyguladığı tüm miktar sınırlamalarını kaldırana kadar, tazminat geçerliliğini koruyacaktır.

Hindistan, 18 Aralık 2001 tarihli UÇO toplantısında, Türkiye' nin uygulama sürecinin bir parçası olan tarife indirimlerinin gerçekleştirilmesi konusunda gerekli bildirimleri yapmadığını belirtmiştir²⁴³.

Bize göre bu karar, Türkiye' nin, Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerinde dikkate alınması gereken önemli bir karardır. DTÖ Anlaşmaları ile üstlendiğimiz yükümlülükler ve sorumlu olduğumuz diğer hususlar unutulmamalıdır.

B. Mısır-Çelik²⁴⁴ (Türkiye)

Türkiye, 6 Kasım 2000 tarihinde, Türkiye' den ithal edilen demir çelik ürünleriyle ilgili Mısır Ticaret Bakanlığı' nca yapılan anti dumping araştırması konusunda, Mısır ile danışmalara girme talebinde bulunmuştur²⁴⁵.

²⁴³ Bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds34_e.htm (28.03.2006).

²⁴⁴ "Egypt-Steel Rebar", Belge No. WT/DS211.

²⁴⁵ Danışmalar talebi için bkz. <http://docsonline.wto.org-G/ADP/D28/1~G/L/407
WT/DS211/1> (11.04.2006). Panel Raporu için bkz. <http://docsonline.wto.org-WT/DS211/R> (28.03.2006).

Anti dumping araştırmasına ilişkin son rapor 21 Ekim 1999 tarihinde yayınlanmıştır. Araştırma sonucunda, Türkiye' den ithal edilen demir çelik ürünlerine, yüzde 22.63-61.00 oranlarında ad valorem anti dumping vergisi uygulanmaya başlamıştır.

Türkiye' nin talebinde aşağıdaki iddialar yer almıştır:

a. Mısır, anti dumping araştırmasında, zarara ve dampinge ilişkin tespitlerini, gerçeklerin tam ve doğru olarak tespitini yapmadan, önyargısız ve objektif bir temele dayanmayan değerlendirmeyeyle gerçekleştirmesinde ve araştırma sırasında, maddi zarar veya zarar tehdidi ile yapılan ithalat arasındaki nedensellik bağının tespitinde, Anti Damping Anlaşması' nın, 3.1., 3.2., 3.4., 3.5., 6.1. ve 6.2. maddelerine uygun hareket etmemiştir;

b. Mısır, normal değerinin altında yapılan satışlar hakkında yürüttüğü araştırma sırasında, GATT 1994' ün, X: 3. maddesini, Anti Damping Anlaşması' nın, 2.2., 2.4., 6.1., 6.2, 6.6., 6.7, 6.8. maddelerini, Ek I' in, 7. paragrafının ve Ek II' nin, 1., 3., 5., 6, ve 7. paragraflarını ihlal etmiştir²⁴⁶.

Türkiye, 3 Mayıs 2001 tarihinde, panel kurulmasını talep etmiştir. UÇO, 16 Mayıs 2001 tarihli toplantısında panelin kurulmasını ertelemiştir. Türkiye' nin panel kurulması yönünde ikinci talebi üzerine, UÇO, 20 Haziran 2001 tarihli toplantısında paneli kurmuştur. Şili, AT, Japonya ve ABD, üçüncü taraf haklarını saklı tutmuşlardır. 18 Temmuz 2001' de panel oluşturulmuştur.

Panel raporu, 8 Ağustos 2002 tarihinde DTÖ üyelerine dağıtılmıştır. Panel, Türkiye' nin ileri sürdüğü yirmi dava nedeninden yalnızca iki tanesini kabul etmiştir. Panel raporuna göre, Mısır, aşağıda belirtilen yükümlülüklerine uygun hareket etmemiştir²⁴⁷:

²⁴⁶ Bkz. Panel Raporu, 6.2- 6.6. paragraflar.

²⁴⁷ Bkz. Panel Raporu, 8.1-8.4 paragraflar.

a. Anti Damping Anlaşması' nın 3.4. maddesi, damping araştırmasında, maddede listelenen unsurlara ait verilen toplanması gerektiğini düzenlemiştir. Mısır Araştırma Otoritesi ise, m. 3.4.' te listelenen tüm unsurların değerlendirmesinde kusurlu davranmış, verimlilik, nakit akışının güncel ve potansiyel olumsuz etkileri, istihdam, ücretler ve sermaye ve yatırımların artırılması yeteneği unsurlarını değerlendirmemiştir;

b. Mısır Araştırma Otoritesi, damping soruşturması sırasında iki Türk ihracatçısının bilgisine başvurmuş, ancak bu ihracatçılardan gerekli bilgiyi sağlamada kusurlu davranmış, bu iki Türk ihracatçısına, daha fazla açıklama yapma fırsatı vermeye yönelik, tespitlerini bildirmeyerek, Anti Damping Anlaşması' nın 6. 8. maddesi ile Ek II' nin 6. paragrafına uygun davranmamıştır.

Panel, Mısır' a, Türkiye' den ithal edilen demir çelik ürünleri üzerindeki kesinleşmiş anti damping önlemlerini, Anti Damping Anlaşması' nın ilgili hükümleriyle uyumlu hale getirmesini tavsiye etmiştir²⁴⁸.

1 Ekim 2002' de, UÇO, Panel raporunu kabul etmiştir. Mısır ve Türkiye, 14 Kasım 2002' de, UÇO Başkanına, kabul edilen panel raporunun uygulanması konusunda, 1 Kasım 2002- 31 Temmuz 2003 tarihleri arasında dokuz aydan daha fazla olmamak üzere makul sürede ortaklaşa anlaşmaya vardıklarını bildirmişlerdir²⁴⁹.

3. Türkiye- Pirinç İthalatını Etkileyen Önlemler²⁵⁰(ABD)

ABD, 2 Kasım 2005 tarihinde, Türkiye' nin, ABD' den ithal ettiği pirince uyguladığı ithalat sınırlamaları konusunda, Türkiye ile danışmalara girme talebinde

²⁴⁸ Bkz. Panel Raporu, 9. paragraf.

²⁴⁹ Özet metin için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds211_e.htm (28.03.2006).

²⁵⁰ "Turkey-Measures Affecting the Importation of Rice", Belge No. WT/DS334.

bulunmuştur²⁵¹. Talebe göre, Türkiye, pirinç ithalatı için ithalat lisansı istemekte, fakat pirinç ithalatı için gerekli bu lisansları sağlamamaktadır.

ABD, talebinde, Türkiye' nin, pirinç ithalatında kota uyguladığını, uygulamaya göre, pirinç ithalatçılarının belirlenmiş kotanın altında pirinç ithal etmeleri durumunda, eksik ithal ettikleri miktarda pirinci, Toprak Mahsulleri Ofisi' nin, yerli pirinç üreticilerinin ve üretici birliklerinin de aralarında bulunduğu kişi ve kuruluşlardan satın almaları gerektiğini belirtmiştir²⁵².

ABD, Türkiye tarafından uygulanan önlemlerin aşağıdaki maddelere uygun olmadığını iddia etmektedir:

- a. TRIMs Anlaşması Ek 1' in, 2.1. maddesi ve 1 (a) paragrafı;
- b. GATT 1994, III. maddesinin 4., 5., 7. paragrafları ve XI: 1. maddeleri;
- c. Tarım Anlaşması' nın, 4. 2. maddesi;
- d. İthalat Lisansları Anlaşması' nın, 1.2., 1.3, 1.4, 1.5, 1.6, 3.2, 3.3, 3.5 (a), 3.5 (b), 3.5 (d), 3.5 (e), 3.5 (f), 3.5 (g), 3.5 (h), 3.5 (k), 5.1, 5.2, 5.3, ve 5.4. maddeleri.

ABD, 6 Şubat 2006' da panel kurulması talebinde bulunmuş, ancak bu talebi UÇO' nun 17 Şubat 2006 tarihli toplantısında ertelenmiştir. Türkiye' nin talebi üzerine ve UÇUM' un 12.10. maddesi gereği, danışmalar aşamasında, danışmalar süresi uzatılmasına rağmen, karşılıklı kabul edilebilir ve her iki tarafı da tatmin eden bir çözüme ulaşamamıştır.

ABD, Türkiye' nin pirinç ithalatında uyguladığı kısıtlayıcı ithalat rejimi nedeniyle, ikinci kez panel kurulması talebinde bulunmuş; UÇO' da, UÇUM' un 6.

²⁵¹Danışmalar talebi için bkz. <http://docsonline.wto.org-G/AG/GEN/70-G/L/759
G/LIC/D/39
G/TRIMS/D/21
WT/D...> (28.03.2006). Özet metin için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds334_e.htm (28.03.2006).

²⁵² ABD' nin talebinde, 1 Şubat 1999 tarih, 22541 mükerrer sayılı RG.' de yayınlanarak yürürlüğe giren, 96/7794 Karar No' lu Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyona ilişkin Rejimin Genel Değerlendirmesi' de dahil olmak üzere, Türkiye' nin pirinç ithalatına yönelik uyguladığı ondan fazla önlemin de bir listesi yer almaktadır.

maddesi gereği 17 Mart 2006' da, taraflar arasındaki uyuşmazlığı incelemek üzere panelin kurulmasına karar vermiştir.

AT, Avustralya, in, Kore ve Tayland, üçüncü taraf haklarını saklı tutmuşlardır²⁵³.

²⁵³ Bkz. http://www.wto.org/english/news_e/news06_e/dsb_17march06_e.htm (28.03.2006).

SONUÇ

Dünya Ticaret Örgütü uyuşmazlık çözüm sisteminin çerçevesini oluşturan, Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Kuralları ve Yöntemleri Tespit Eden Uzlaşma Metni, Uruguay Roundunda, GATT bünyesinde geliştirilen ve kırk yılı aşkın bir süre uygulanan uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin düzenlemelerin, elden geçirilerek güncelleştirilmesi sonucunda, DTÖ Anlaşması' nın 2 no' lu eki olarak oluşturulmuştur. Uzlaşma Metni, 1 Ocak 1995' te, DTÖ' yü kuran Marakeş Anlaşması' yla birlikte yürürlüğe girmiştir.

UÇUM, Uruguay Round paketinde yer alan; DTÖ Anlaşması' nda, GATT 1994' te ve diğer tüm mal ticareti anlaşmalarında, Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması' nda, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması' nda yer alan herhangi bir unsurla ilgili doğabilecek uyuşmazlıkların çözümü için tek bir sistem öngörmüştür.

DTÖ' ye üye bir devlet, bir başka üye devletin almış olduğu önlemler sonucunda GATT 1994 ve diğer DTÖ kapsamındaki anlaşmalar tarafından sağlanan menfaatlerinin zarar gördüğünü düşündüğü hallerde, DTÖ uyuşmazlık çözüm sürecini başlatabilecektir. Sistemde sadece DTÖ' ye üye devletler uyuşmazlık tarafı olabilmektedir.

Sistem, uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde, hükümetlerin uluslararası ticareti etkileyen, adil olmayan, keyfi, yıkıcı düzenlemeleri karşısında sağladığı korumayla; gerçek kişilere, özel teşebbüslere ve diğer kuruluşlara uluslararası ticaret alanında ekonomik fırsat ve güven ortamı sağlamayı hedeflemiştir. Bununla birlikte, uyuşmazlık çözüm sisteminde sadece devletlerin taraf olabilmesi, sistemin eleştirilmesine neden olmaktadır.

Hükümetler, DTÖ kapsamında üstlendikleri yükümlülüklerine aykırı hareket ettiklerinde, uluslararası ticaret alanında faaliyet gösteren şirketler ve sanayi kuruluşları, genellikle, DTÖ hukukunun ihlal edildiğini bilmedikleri için bu konuda mücadele edememektedirler. Bununla birlikte, DTÖ' ye üye gelişmekte olan veya

gelişme seviyesi düşük olan devletlerde faaliyet gösteren şirketler ve kuruluşlar, sistemde uyuşmazlık tarafı olamadıkları ve uyuşmazlık süreci masraflarının da yüksek olması nedeniyle kendi hükümetlerini ikna etmekte güçlük çektikleri için yine olumsuz sonuçlarla karşılaşabilmektedirler.

DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin amacı, DTÖ üyesi bir devletin yaptığı düzenlemenin, diğer bir üyenin menfaatlerine zarar vermesi halinde, bu uyuşmazlığın çözümlenmesini sağlamaktır. Tavsiyelerde ve kararlarda, haksız bulunan tarafın ulusal düzenlemelerini yükümlülüklerine uygun hale getirmesi istenir, yoksa bir tarafın cezalandırılması amaçlanmaz. Nitekim bu doğrultuda, üyeler arasındaki uyuşmazlığa DTÖ anlaşmaları hükümlerine uygun, karşılıklı kabul edilebilir, olumlu bir çözümün bulunması uyuşmazlığın çözümü süresince teşvik edilmiştir.

Önemli bir başarı olarak kabul edilen sistemle, GATT 1947 dönemi uyuşmazlık çözüm sisteminin kusurlarından arındırılan, güvenilir ve öngörülebilir bir uyuşmazlık çözüm sistemi oluşturulmak istenmiştir. Sistem, DTÖ' ye üye devletlerin hakları ve yükümlülükleri arasında düzgün işleyen bir denge ve çok taraflı ticaret sistemine güvenlik ve öngörülebilirlik sağlamak amacıyla tasarlanmıştır.

DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminde, yeni kurallara, ilkelere ve kurumlara yer verilmekle birlikte; bu yeni düzen, eski yöntemler ve GATT döneminde elde edilen tecrübe üzerine kurulmuştur. GATT uyuşmazlık çözüm sisteminin merkezi unsurları olan danışmalar aşaması ve paneller korunmuş; GATT uyuşmazlık çözüm sistemini esas olarak düzenleyen GATT 1947' nin XXII. ve XXIII. maddeleri, herhangi bir değişiklik yapılmadan GATT 1994' ün bir parçası olarak DTÖ sistemine alınmıştır.

Yeni kuralların, GATT 1947 dönemi uyuşmazlık çözüm düzenlemeleriyle karşılaştırıldığında daha ayrıntılı olduğu, uyuşmazlık çözüm sürecini hızlandıracak ve sürecin engellenmesini önleyecek zaman sınırlamaları ve onay yöntemleri içerdiği görülmektedir. GATT döneminde, kararların alınması için bütün üyelerin bu doğrultuda oyunu kullanmasını ifade eden "pozitif konsensüs" gerekliliği, DTÖ kurallarıyla birlikte, sürecin engellenmesi yönünde oybirliğiyle karar alınması gerekliliğini ifade eden "negatif konsensüs" şeklinde tersine çevrilmiştir.

DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin en belirgin kurumsal yeniliği, sistem içinde temyiz aşamasının oluşturulmasıdır. Temyiz Organının işlevi, temyiz edilen panel raporunda yer alan hukuki konular ve panel tarafından geliştirilen hukuki yorumlar hakkında temyiz taleplerini incelemektir. Temyiz Organı, yapacağı inceleme sonunda, panelin hukuki bulgularını ve varmış olduğu sonuçları kabul edebilir, değiştirebilir veya reddedebilir, ancak Temyiz Organı, panele geri gönderme kararı veremez.

Temyiz Organının geri gönderme kararı verememesi, eleştirilere neden olmaktadır. Bizce, Temyiz Organına bu konuda yetki verilmemesinin nedenlerinden biri, yeni uyuşmazlık çözüm sisteminin, kısa ve kesin bir sürede uyuşmazlıkları çözme hedefiyle hareket etmesidir. Ayrıca, panel aşamasında yapılan ara değerlendirmeler ve ara dönem raporuyla, uyuşmazlık taraflarının davanın gidişatıyla ilgili bilgi edinmesi sağlanarak, yeniden değerlendirme yapılmasını talep edebilmeleri olanağı sağlanmıştır.

Bir Panel veya Temyiz Organı, yaptığı incelemede uyuşmazlık konusu edilen bir önlemin, kapsamdaki bir anlaşmaya uygun olmadığı sonucuna varırsa, önlemi alan uyuşmazlık tarafına, bu önlemi anlaşmayla uyumlu hale getirmesini tavsiye eder. İlgili üye, tavsiye ve kararlara derhal uyamayacağını bildirirse kendisine bu tavsiyelere ve kararlara uymasını sağlamak için makul bir süre tanınır.

Tazminat ve tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması, tavsiyelerin ve kararların makul sürede uygulanmaması durumunda başvurulabilen geçici tedbirlerdir. Bu geçici tedbirlerin uygulanması, tavsiye ve kararların tam olarak uygulanmasına tercih edilemez. Tazminat isteğe bağlıdır ve verilmesi halinde ilgili anlaşmalara uygun olmalıdır.

Tazminat, DTÖ kurallarının ihlalinden kaynaklanan zarar için geçici bir tedbirdir. Bu madde ile tazminatın, tavsiye ve karar kapsamında önlemlerin, ilgili anlaşma veya anlaşmalara uygun hale getirilmesinin yerine uygulanabilecek bir tedbir olmadığı açıkça belirtilmiştir. Tazminat, uyuşmazlık çözümünde sürekli bir

tedbir olarak kabul edilirse, gelişmiş ekonomiye sahip DTÖ üyeleri, tazminat ödeyerek anlaşmalara uyma yükümlülüklerini satın alma yoluna gidebileceklerdir.

Tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması biçimini alan misilleme yöntemi, şikayetçi tarafın sahip olduğu ve karşı tarafı, şikayet konusu tedbirlerini anlaşmalarla uyumlu hale getirmesini sağlama konusunda başvurulabilecek geçici ve son tedbir olup; kapsamdaki anlaşmalara uygun olmadığı tespit edilen tedbir kaldırılıncaya kadar veya tavsiyeleri veya kararları uygulamak zorunda olan üye, ihlal veya aykırılığa bir çözüm buluncaya kadar veya karşılıklı olarak tatmin edici bir çözüme ulaşıncaya kadar uygulanır.

Misilleme, genellikle şikayet edilen tarafa karşı gümrük tarifelerinin yükseltilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bir “misilleme gümrük tarifesi”, şikayet edilen tarafın belirli bir ürünü ihraç etme olasılığını engelleme çabasıyla uygulanır. Şikayetçi taraf tarafından uygulanacak misillemenin düzeyi, ilgili üye tarafından alınan ve DTÖ kapsamındaki anlaşmalara uygun olmadığı tespit edilen tedbir sonucu oluşan etkisizlik hali veya ihlal ile eşit seviyede olmalıdır. Şikayetçi tarafça teklif edilen misillemenin seviyesi konusunda bir anlaşmazlık olursa, konu tahkime gönderilir.

DTÖ üyeleri arasında, misilleme seviyesine itiraz edilmesi halinde başvurulacak tahkim yolunu düzenleyen UÇUM’ un 22.6. maddesi ile uygulama önlemlerinin varlığına veya kapsamdaki bir anlaşmaya uygunluğuna yönelik itirazları incelemek üzere panel oluşturulmasını düzenleyen UÇUM’ un 21.5. maddesi arasındaki sıralamanın nasıl olacağı konusunda anlaşmazlık yaşanmaktadır. DTÖ üyeleri arasındaki anlaşmazlık, şikayet edilen tarafların, şikayetçi üyelerin sorunları kendi ellerine alacakları konusundaki endişelerini ve şikayetçi tarafların da, şikayet edilen üyelerin m. 21.5’ te düzenlenen ikinci panel sürecini, uygulamayı geciktirmek için defalarca kullanabilecekleri konusundaki endişelerini yansıtmaktadır.

DTÖ Anlaşması m. XVI: 4 gereğince, her bir DTÖ üyesi, kanunlarının, düzenlemelerinin ve idari usullerinin, ekli anlaşmalarda yer alan yükümlülüklerine

uygun olmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte, hükümetlerin, DTÖ kapsamında, DTÖ yükümlülüklerinin uygulanmasını sağlamak üzere yerel mahkemelere başvurması gerekmemektedir.

Bir panel ya da Temyiz Organı kararının doğrudan etki gücünün olup olmadığı ve kararlara bu gücün tanınmasının gerekip gerekmediğine ilişkin tartışmalar yaşanmaktadır. Bununla birlikte, bir panel ya da Temyiz Organı kararına doğrudan etki tanınmasının nasıl sağlanacağı DTÖ kapsamında açık değildir. Bir ticari uyuşmazlıkta, şikayet konusu edilen önlemlerin, DTÖ kurallarıyla uyumlu hale getirilmesini sağlayan birçok akla yatkın yol olabilir. Bu durumda yerel mahkeme, uluslararası kurallarla uyumlu ulusal hukuk kurallarının tespitinde güçlük yaşayabilecektir.

Uyuşmazlık Çözüm Organı, kabul ettiği panel ve Temyiz Organı raporlarında yer alan tavsiye ve kararların uygulanmasını denetler. Tavsiye ve kararların uygulanması konusu, bu tavsiye ve kararların kabul edildiği tarihten itibaren her bir DTÖ üyesi tarafından herhangi bir zamanda UÇO' nun gündemine getirilebilir.

Uyuşmazlık Çözüm Organı' nın kabul ettiği panel ve Temyiz Organı raporlarında yer alan tavsiyelerin ve kararların, ilgili üye tarafından en kısa zamanda uygulanması, uyuşmazlıkların etkin çözümünü sağlamak ve sonuçta uyuşmazlık çözüm sisteminin tüm DTÖ üyelerinin yararına çalışması için gereklidir.

GATT' a taraf olan Türkiye, 1995 yılından itibaren de DTÖ üyesidir. Türkiye, Nihai Senet' i ve Nihai Senet' e ekli DTÖ Anlaşmalarını onaylayarak, bu anlaşmaların Türk hukuku içindeki yerlerini almalarını sağlamıştır. Ülkemiz, Nihai Senet' i imzalamakla, başta DTÖ Kuruluş Anlaşması olmak üzere, çok taraflı DTÖ anlaşmalarının tümüne taraf olmuştur. DTÖ Anlaşmaları, Türk dış ticaret mevzuatına dayanak teşkil etmekte olup, Türk hukuku açısından kanun hükmündedir.

Türkiye, DTÖ' nün Çoklu Ticaret Anlaşmalarına taraf olmayıp; Hükümet Alımları Anlaşması' nda ve Sivil Uçak Ticareti Anlaşması' nda gözlemci üyedir.

Türkiye, bugüne kadar, DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminde on uyuşmazlıkta şikayetçi ve şikayet edilen taraf olarak yer almıştır. Türkiye' nin ticaret önlemleri hakkında sekiz kez danışmalar talebinde bulunulmuştur. Türkiye, iki uyuşmazlıkta da şikayetçi taraf olmuştur. Hindistan ile olan "Tekstil" davasında Temyiz Organının vermiş olduğu karar, Türkiye' nin, Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerinde dikkate alınması gereken önemli bir karardır. DTÖ anlaşmaları ile üstlendiğimiz yükümlülükler ve sorumlu olduğumuz diğer hususlar unutulmamalıdır.

DTÖ kapsamındaki anlaşmalarla üstlenilen yükümlülüklerin bilinmesi, DTÖ alanındaki gelişmelerin takip edilmesi ve bu alanda uzmanlaşmış akademisyenlerin ve hukukçuların artması, hem ülkemizin hem de uluslararası ticaret alanında faaliyet gösteren şirketlerimizin menfaatine olacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Kitaplar ve Makaleler:

- ATALAY, İbrahim Orkun** : Milletlerarası Entegrasyon Hukuku, 1.b., İstanbul, Kazancı Yayınları, 2004.
- AUGUST, Ray** : International Business Law, 3rd ed., New Jersey, Prentice Hall, 2000.
- AWUKU, E. Opuku** : WTO Dispute Settlement Practice And Trade-Related Environmental Measures, Federico Ortino, Ernst-Ulrich Petersmann (Edt.), The WTO Dispute Settlement System 1995-2003, s. 341-352.
- BALCI, Muharrem** : İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim, İstanbul, 1999.
- BUCKLEY, Ross P.** : The WTO and the Doha Round, The Changing Face Of World Trade, The Hague, Kluwer Law International, 2003.
- CHARNOVITZ, Steve** : Rethinking WTO Trade Sanctions, A.J.I.L., Vol.95, No.4, 2001, s. 752-832.
- COLLIER, John,**
LOWE, Vaughan : The Settlement Of Disputes In International Law, 1st ed., London, Oxford University Press, 1999.

- COTTIER, Thomas** : Proposals for Moving from Ad Hoc Panels to Permanent WTO Panelists, Federico Ortino, Ernst-Ulrich Petersmann (Edt.), The WTO Dispute Settlement System 1995-2003, The Hague, Kluwer Law International, 2004, s. 31-40.
- CROOME, John** : Reshaping the World Trading System, A history of the Uruguay Round, World Trade Organization, 1995.
- DAVEY, William J.** : Has the WTO Dispute Settlement System Exceeded Its Authority? A Consideration of Deference Shown by the System to Member Government Decisions and Its Use of Issue-Avoidance Techniques, Thomas Cottier, Petros C. Mavroidis (Edt.), The Role of the Judge in International Trade Regulation, USA, The University Of Michigan Press, 2003, s. 43-87.
- DEMARET, Paul** : The Metamorphoses of the GATT: From the Havana Charter to the World Trade Organization, Col.J.Trans.L., Vol.34, No.1, 1995, s. 123-171.
- DİNLER, Zeynel** : İktisada Giriş, 1.b., Bursa, Ekin Kitabevi, 1995.

- EHLERMANN, Claus-Dieter** : Reflections On The Process Of Clarification And Improvement Of The DSU, Federico Ortino, Ernst-Ulrich Petersmann (Edt.), The WTO Dispute Settlement System 1995-2003, The Hague, Kluwer Law International, 2004, s. 105-114.
- GAFFNEY, John P.** : Due Process In The World Trade Organization: The Need For Procedural Justice In The Dispute Settlement System, Am.U.Int'l.L.Rev., Vol.14, No.4, 1999, s. 1173-1221.
- GALLAGHER, Peter** : Guide to Dispute Settlement, London, Kluwer Law International, 2002 (Guide to Dispute Settlement).
- GALLAGHER, Peter** : Guide to the WTO and Developing Countries, London, Kluwer Law International, 2000 (Guide to the WTO and Developing Countries).
- GENÇ, Mehmet** : BM ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı, 1.b., 1.cilt, Ezgi Kitabevi, 1999.
- GEORGIADOU, Afroditi- Sofia** : The Regulation of Foreign Direct Investments Under International, European and Greek Law, with a Special Reference to Financial Services' Investments, Athens-Thessaloniki, Sakkoulas, 2004.
- GOLDSMITH, Jack L.,
POSNER, Eric A.** : The Limits of International Law, USA, Oxford University Press, 2005.

GÜNDÜZ, Aslan : Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler, 2.b., İstanbul, Beta, 1994.

GÜRLESEL, Can Fuat,
DEMİR, M. Faruk :Dünyada Çok Taraflı Denge ve Türkiye İçin Yakın Gelecek, İstanbul, İTO, Yayın No: 2002-20, 2002.

HAUSER, Heinz,
ZIMMERMANN, Thomas A. : The Challenge of Reforming the WTO Dispute Settlement Understanding, INTERECONOMICS, Review of European Economic Policy, Vol.38, No.5, 2003, s. 241-245.

HOWSE, Robert : The Most Dangeorus Branch? WTO Appellate Body Jurisprudence on the Nature and Limits of the Judicial Power, Thomas Cottier, Petros C. Mavroidis (Edt.), The Role of the Judge in International Trade Regulation, USA, The University Of Michigan Press, 2003, s. 11-41.

I MORA, Miquel Montaña : A GATT With Teeth: Law Wins Over Politics in the Resolution of International Trade Disputes, Col.J.Trans.L., Vol.31, No.1, 1993, s. 103-180.

ILDIR, Gülgün : Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Medeni Yargıya Alternatif Yöntemler, 1.b., Ankara, Seçkin, 2003.

International Legal Materials, Vol.39, No.1, 2000, s. 159-172.

- JACKSON, John H.** : The Jurisprudence of GATT and the WTO, Insights on treaty law and economic relations, UK, Cambridge University Press, 2000 (The Jurisprudence of GATT and the WTO).
- JACKSON, John H.** : The World Trade Organization, Constitution and Jurisprudence, 1st ed., London, Chatham House Papers, 1998 (The World Trade Organization).
- JACKSON, John H.** : Strengthening the International Legal Framework of the GATT-MTN System: Reform Proposals for the New GATT Round, Ernst-Ulrich Petersmann, Meinhard Hilf (Edt.), The New GATT Round Of Multilateral Trade Negotiations- Legal and Economic Problems, Netherland, Kluwer Law International, 1988, s. 3-25 (Strengthening the International Legal Framework of the GATT-MTN System).
- KARLUK, Rıdvan** : Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar, 5.b., Ankara, Turhan Kitabevi, 2002.
- KRUGMAN, Paul R.,
OBSTFELD Maurice** : International Economics, Theory and Policy, International ed., Boston, Addison-Wesley, 2003.

- LACARTE, Julio A.** : Transparency, Public Debate, and Participation by NGOs in the WTO: a WTO Perspective, Ernst-Ulrich Petersmann (Edt.), Reforming The World Trading System, Legitimacy, Efficiency, and Democratic Governance, New York, Oxford University Press, 2005, s. 447-451.
- LEEBRON, David W.** : An Overview of the Uruguay Round Results, Col.J.Trans.L., Vol.34, No. 1, 1995, s. 11-35.
- LOWENFELD, Andreas F.** : International Economic Law, 1st ed., New York, Oxford University Press, 2002.
- MAVROIDIS, Petros C.** : Proposals For Reform Of Article 22 Of The DSU: Reconsidering The “Sequencing” Issue And Suspension Of Concessions, Federico Ortino, Ernst-Ulrich Petersmann (Edt.), The WTO Dispute Settlement System 1995-2003, The Hague, Kluwer Law International, 2004, s. 61-73.
- McDONALD, Jan** : It’s Not Easy Being Green: Trade and Environment Linkages beyond Doha, Ross P. Buckley (Edt.), The WTO and the Doha Round, The Changing Face of World Trade, The Hague, Kluwer Law International, 2003, s. 145-167.
- MERAY, Seha L.** : Uluslararası Hukuk ve Örgütler El Kitabı, 2.b., Ankara, 1979.

- MISTELIS, Loukas** : Is Harmonisation A Necessary Evil? The Future Of Harmonisation And New Sources Of International Trade Law, Ian Fletcher, Loukas Mistelis, Marise Cremona (Edt.), Foundations And Perspectives Of International Trade Law, London, Sweet&Maxwell, 2001, s. 3-27.
- OSTRY, Sylvia** : Looking Back to Look Forward: The Multilateral Trading System in the New Millenium, The WTO Secretariat, From GATT to the WTO: The Multilateral Trading System in the New Millennium, 1st. ed. The Hague, Kluwer Law International, 2000, S. 97-112.
- ÖZBEK, Mustafa** : Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, 1.b., Ankara, Yaklaşım Yayınları, 2004.
- PAUWELYN, Joost** : Proposals for Reform of Article 21 of the DSU, Federico Ortino, Ernst-Ulrich Petersmann (Edt.), The WTO Dispute Settlement System 1995-2003, The Hague, Kluwer Law International, 2004, s. 51-59 (Proposals for Reform of Article 21 of the DSU).
- PAUWELYN, Joost** : The Role Of Public International Law In The WTO: How Far Can We Go?, A.J.I.L., Vol.95, No.3, 2001, s. 535-578 (The Role Of Public International Law In The WTO).
- PALMETER, David,**
MAVROIDIS, Petros C. : The WTO Legal System: Sources Of Law, A.J.I.L, Vol.92, No.3, 1998, s. 398-413.

- PAZARCI, Hüseyin** : Uluslararası Hukuk, 1.b., Ankara, Turhan Kitabevi, 2003.
- PETERSMANN, Ernst-Ulrich** : The ‘Human Rights Approach’ Advocated by the UN High Commissioner for Human Rights and by the International Labour Organization: Is It Relevant for WTO Law and Policy?, Ernst-Ulrich Petersmann (Edt.), Reforming The World Trading System, Legitimacy, Efficiency, and Democratic Governance, New York, Oxford University Press, 2005, s. 357-380 (The ‘Human Rights Approach’ Advocated by the UN High Commissioner for Human Rights and by the International Labour Organization: Is It Relevant for WTO Law and Policy?).
- PETERSMANN, Ernst-Ulrich** : The Doha Development Round Negotiations on Improvements and Clarifications of the WTO Dispute Settlement Understanding 2001-2003: An Overview, Federico Ortino, Ernst-Ulrich Petersmann (Edt.), The WTO Dispute Settlement System 1995-2003, The Hague, Kluwer Law International, 2004, s. 3-17 (WTO Dispute Settlement Understanding 2001-2003).
- PETERSMANN, Ernst-Ulrich** : Human Rights, Cosmopolitan Democracy And The Law Of The World Trade Organisation, Ian Fletcher, Loukas Mistelis, Marise Cremona (Edt.), Foundations And Perspectives Of International Trade Law, London, Sweet&Maxwell, 2001, s. 79-96 (The Law Of The World Trade Organisation).

PETERSMANN, Ernst-Ulrich : International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System 1948-1996: An Introduction, Ernst-Ulrich Petersmann (Edt.), International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System, Vol.II, 1st ed., London, Kluwer Law International, 1997, s. 1-119 (GATT/WTO Dispute Settlement System 1948-1996).

QURESHI, Asif H. : Participation Of Developing Countries In The WTO Dispute Settlement System, Federico Ortino, Ernst-Ulrich Petersmann (Edt.), The WTO Dispute Settlement System 1995-2003, The Hague, Kluwer Law International, 2004, s.475-498 (Participation Of Developing Countries In The WTO Dispute Settlement System).

QURESHI, Asif H. : International Economic Law, London, Sweet&Maxwell, 1999 (International Economic Law).

ROESSLER, Frieder : Special and Differential Treatment of Developing Countries under the WTO Dispute Settlement System, Federico Ortino, Ernst-Ulrich Petersmann (Edt.), The WTO Dispute Settlement System 1995-2003, The Hague, Kluwer Law International, 2004, s. 87-90.

SCHAFFER, Richard,

EARLE, Beverley,

AGUSTÍ, Filiberto

: International Business Law And Its Environmet, 3rd ed., USA, West, 1996.

- SEN, Amartya** : How to Judge Globalism, Frank J. Lechner, John Bali (Edt.), The Globalization Reader, 5th ed., Blackwell, 2004.
- SEYİDOĞLU, Halil** : Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 12.b., İstanbul, Güzen Yayınları, 1998.
- SHAW QC, Malcolm N.** : International Law, 5th ed., UK, Cambridge University Press, 2003.
- SHENKAR, Oded,
LUA, Yadong** : International Business, International Edition, USA, Wiley, 2004.
- SIEBERT, Horst** : What Does Globalization Mean for the World Trading System? The WTO Secretariat, From GATT to the WTO: The Multilateral Trading System in the New Millennium, 1st. ed. The Hague, Kluwer Law International, 2000.
- SÖNMEZ, Sinan** : Küresel Finansal Düzen, Yönetişim ve Büyüme, Nihal Yıldırım Mızrak (Edt.), Dünya Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ankara, Siyasal Yayınevi, 2004.
- SÖZER, Bülent** : Legal Environment of Business, A Hand-Book on Turkish and International Business Law, 1.b., İstanbul, Beta, 2001.

- ŞANLI, Cemal** : Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, 3.b., İstanbul, Beta, 2005.
- ŞANLI Cemal,**
EKŞİ, Nuray : Uluslararası Ticaret Hukuku, 2.b., İstanbul, Beta, 2003.
- TELLİ, Serap** :Devletler Hukuku Açısından Uluslararası Ticaret ve Kurumsallaşması, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1991.
- The World Trade Organization** : The WTO Dispute Settlement Procedures, A Collection of the Relevant Legal Texts, 2nd ed., UK, Cambridge University Press, 2003.
- The WTO Secretariat** : Guide to the Uruguay Round Agreements, The Hague, Kluwer Law International, 1999 (Guide to Uruguay Round Agreements).
- TOGAN, Sübidey** : Turkey: Trade Policy Review, The World Economy, Vol.28, No.9, 2005, s. 1229-1262.
- TWEEDDALE, Andrew,**
TWEEDDALE, Keren : Arbitration Of Commercial Disputes, London, Oxford University Press, 2005.
- VAN CALSTER, Geert** :The Management Of Environmental Regulations By International Organisations, Ian Fletcher, Loukas Mistelis, Marise Cremona (Edt.), Foundations And Perspectives Of International Trade Law, London, Sweet&Maxwell, 2001, s. 97-113.

- VAN DER BORGHT, Kim** : The Review Of The WTO Understanding On Dispute Settlement: Some Reflections On The Current Debate, *Am.U.Int'l.L.Rev.*, Vol.14, No.4, 1999, s. 1223-1243.
- VAN HOUTTE, Hans** : The Law Of International Trade, 2nd. ed., London, Sweet&Maxwell, 2002.
- VAN LOON, Hans** : Law, International Commerce And The Formulating Agencies- The Future Of Harmonisation And Agencies- A Perspective From The Hague Conference, , Ian Fletcher, Loukas Mistelis, Marise Cremona (Edt.), *Foundations And Perspectives Of International Trade Law*, London, Sweet&Maxwell, 2001, s. 67-72.
- WAINCYMER, Jeffrey** : Settlement of Disputes Within the World Trade Organisation: A Guide to the Jurisprudence, *The World Economy*, Vol.24, No.3, 2001, s. 1247-1278.
- WINHAM, Gilbert R.** : The World Trade Organisation: Institution-Building in the Multilateral Trade System, *The World Economy*, Vol.21, No.3, 1998, s.349-368.

İnternet siteleri:

<http://docsonline.wto.org>

<http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/giris.htm>

<http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/GIRIS-I.htm#GATT/DTÖ>

<http://www.imf.org/>

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm>

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/sd/index.asp?decision=DN12>

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/sd/index.asp?decision=DN15>

[http://www.imf.org/external/pubs/ft/sd/index.asp?decision=11381-\(96/105\)_2](http://www.imf.org/external/pubs/ft/sd/index.asp?decision=11381-(96/105)_2)

<http://www.un.org/>

<http://www.un.org/aboutun/charter/index.html>

<http://www.un.org.tr/UN/>

<http://www.worldbank.org/>

<http://www.worldbankgroup.org/>

<http://www.worldtradelaw.net>

http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/legal_e.htm

http://www.wto.org/english/news_e/news06_e/dsb_17march06_e.htm

http://www.wto.org/english/news_e/sppl_e/sppl16_e.htm

http://www.wto.org/English/tratop_e/agric_e/ann_rep2000_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/ab_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds2_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds8_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds18_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds22_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds26_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds27_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds29_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds31_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds33_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds34_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds43_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds46_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds47_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds48_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds50_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds61_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds69_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds98_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds103_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds114_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds135_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds165_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds208_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds211_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds236_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds237_e.htm

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds256_e.htm

